

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA EĞİTİM EVRENİNİN
KRONOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslihan AYDIN ŞAHİN

**TRABZON
Ocak, 2012**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA EĞİTİM EVRENİNİN
KRONOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Neslihan AYDIN ŞAHİN

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nce Yüksek Lisans
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Danışmanı
Prof. Dr. N. Nazan BEKİROĞLU**

**Trabzon
Ocak, 2012**

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. 30/01/2012

Tez Danışmanı : Prof. Dr. N. Nazan BEKİROĞLU

Üye : Prof. Dr. Ali ÇELİK

Üye : Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr Haluk ÖZMEN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tezimin içerdığı yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Neslihan AYDIN ŞAHİN

30/01/2012

ÖNSÖZ

Edebî eserler, yazıldıkları dönemin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal özelliklerini yansıtırken eğitim tarihi açısından da bilgi verirler. Günümüze kadar ulaşmış edebî eserler aracılığıyla Türk eğitim tarihinde ne tür değişiklikler yaşadığımızı, hangi aşamalardan geçtiğimizi ve ne kadar yol aldığımızı öğreniriz.

Romanlar, dönemin özelliklerini yansıtan edebî eserlerdendir. Türk edebiyatının ilk romanlarından itibaren toplumsal değişikliklerin romana konu edildiği, özellikle Doğu-Batı çatışmasının toplumun dikkatine sunulduğu, değerlerin korunması adına toplumların yönlendirilmeye çalışıldığı tüm yazarların eserlerinde fark edilir. 1909-1963 yılları arasında eser veren Halide Edip Adıvar da Tanzimat sonrası yaşanan değişimleri bilinçli bir şekilde romanlarına yansıtan bir yazardır. Batılılaşma sürecinde tüm eserlerinde işaret ettiği Doğu-Batı sentezi fikri, idealindeki eğitim anlayışının da temelini oluşturur.

Halide Edip Adıvar'ın sentez fikri, böyle bir döneme tanıklık etmesi ve bu dönemde eğitim almış olmasından kaynaklanır. Hem geleneksel hem de modern eğitim almış olan yazar, eğitim hayatının da etkisiyle oluşturduğu sentez fikrini romanlarındaki eğitim evreniyle vermeye çalışır.

Bu çalışmanın amacı, Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki eğitim evrenini kronolojik olarak incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın problemine, ikinci bölümünde konuyla ilgili kavramsal çerçeveye, üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemine, dördüncü bölümünde elde edilen bulgulara ve son bölümde de sonuçlara yer verilmiştir.

Bu çalışmada düzeltme imi, inceltme işleviyle kullanıldığı yerlerde mutlaka gösterilirken uzatma işlevi taşıdığı yerlerde *TDK İmla Kılavuzu* (2005)'na uyulmuştur. Alıntıların imlası ise olduğu gibi muhafaza edilmiştir.

Çalışmamda bilgi birikimi ve tecrübesi ile bana yol gösterip yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nazan BEKİROĞLU'na, araştırmamda yardımcı olan Dr. Erhan DURUKAN ile Arş. Gör. Bircan EYÜP'e teşekkür ederim.

Ocak, 2012

Neslihan AYDIN ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa Nr.</u>
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN GENEL ÇERÇEVESİ.....	3-8
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Problem Cümlesi	5
1.3. Alt Problemler	5
1.4. Varsayımlar	6
1.5. Sınırlılıklar	6
1.6. Tezin Önemi ve Amacı	6
1.7. Konu ile İlgili Araştırmalar	6

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9-21
2.1. Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi	9
2.2. Halide Edip Adivar.....	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM	22-24
3.1. Araştırmanın Modeli	22
3.2. Evren	23
3.3. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	25-154
4.1. Kahramanların Eğitim Durumları	25
4.1.1. Kadın Kahramanların Eğitim Durumları.....	26

4.2.2.16.3.1. Robert Koleji	108
4.2.2.16.3.2. Kız Koleji.....	109
4.2.2.16.4. Alman Okulları	110
4.2.2.16.5. İtalyan Okulları.....	110
4.2.2.16.5.1. Beyoğlu Lisesi	111
4.2.2.17. Yurt Dışındaki Okullar	111
4.2.2.17.1. Cambridge Üniversitesi	112
4.2.2.17.2. Columbia Üniversitesi	112
4.2.2.17.3. Harvard Üniversitesi.....	113
4.2.2.17.4. Oxford Üniversitesi	113
4.2.2.17.5. Sorbonne.....	115
4.2.2.17.6. Saumur.....	114
4.2.3. Konak Eğitimi	114
4.3. Öğretmen Tipleri	117
4.3.1. Öğretmenler.....	117
4.3.2. Özel Öğretmenler	127
4.3.2.1. Mürebbiyeler	133
4.4. Öğrenci Tipleri	135
4.4.1. Öğrenci Kıyafetleri.....	135
4.4.2. Öğrencilerin Maddi Durumları.....	139
4.5. Eğitim Ortamlarının Fiziki Özellikleri	148
4.5.1. Okul ve İdare Binaları	149
4.5.2. Derslikler.....	149
4.5.3. Özel Ders Verilen Odalar	150
4.5.4. Ders Araç Gereçleri.....	151
SONUÇ	155-158
YARARLANILAN KAYNAKLAR	159-162
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Eğitim Evreninin Kronolojik Açidan İncelenmesi

Bu araştırmanın amacı, Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki eğitim evreninin ilk romandan son romana doğru kronolojik olarak incelenmesidir. Araştırmanın birinci bölümünde problem durumuna bağlı olarak alt problemler, tezin önemi ve amacı, sınırlılıklar belirtilmiş; konuyla ilgili araştırmalara kısaca yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde Türk eğitim tarihi, Halide Edip Adıvar'ın hayatı ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur.

Araştırmada doküman incelemesi ve tarama teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini yazarın 1909-1963 yılları arasında yayımlanan yirmi bir romanı oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, evrenin tamamı incelenmiştir. Eserlerdeki eğitim ile ilgili fikirler fişlenmiş, kodlanmış, kodlanan veriler anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde kategorilere ayrılmıştır.

Araştırmanın sonunda; yazarın ilk romanından son romanına doğru Doğu-Batı sentezi fikrinin geçerliliğini koruduğu görülmüştür. Buna mukabil kahramanların eğitim durumlarında değişim görülmüş, eğitim kurum ve yöntemleri, öğretmen tipleri, öğrenci tipleri ve eğitim ortamlarının fiziki özelliklerinde ise herhangi bir değişim görülmemiştir.

Halide Edip Adıvar, ilk romanlarında Avrupa'da eğitim görmüş kahramanlar üzerinden Avrupa'daki eğitimi olumlarken, Millî Mücadele Döneminde millî eğitim üzerine yoğunlaşmış, sonraki romanlarında ise Avrupa'daki eğitimin yerine Amerikan eğitim sistemini ön plana çıkarmıştır. Yazar, bütün romanlarında Doğu ve Batı eğitim sistemlerinin sentezini benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Roman, Eğitim, Doğu-Batı, Sentez.

ABSTRACT

Examination of the Education World in Halide Edip Adivar's Novels Chronologically

The aim of this research is to investigate the education universe of Halide Adivar's novels from the first novel to the last one in a chronological way. In the first chapter of this research, the importance and aim of thesis, limitedness and sub-problems related to the main problems have been stated; and some investigations about this subject have been included. In the second chapter, the conceptual framework about the history of Turkish education and the life of Halide Edip Adivar has been generated.

In the research document review and scanning techniques have been used. The universe of the research includes the writer's twenty-one novels published between 1909-1963. In the research sample selection isn't preferred the whole universe is investigated. The opinions about the education in the works have been labelled, encoded; codified data have been categorized by creating a meaningful whole.

At the end of the research it has been observed that the writer ensured the validity of the idea of east-west syntheses from her first novels to the last one. Some educational changes have been observed in the characters but there have been no changes in the physical features of educational institution and its methods, teacher types, student types and educational environments.

While Halide Edip Adivar in her earlier novels adopted the European education with her characters educated in Europe. In the period of the war of independence she concentrated on national education and in the later periods she featured the American education system instead of the education in Europe. The writer adopted the syntheses of east-west education system in her all novels.

Key Words: Halide Edip Adivar, Novel, Education, East-West, Synthesis.

KISALTMALAR LİSTESİ

t.y. : Tarih yok.

TDK : Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Bir toplumun ilerlemesinde ve gelişmesinde önemli etkenlerden biri eğitimidir. Eğitimin insan ve toplum hayatındaki yeri ve önemi göz ardı edilemez. Bu derece önemli bir unsur olan eğitimin dikkatle ele alınması ve üstünde durulması gerekir. Türk toplumunda eğitim unsuruna önem verildiği dönemlerde hemen her konuda gelişme ve ilerleme gösterildiği; eğitimin göz ardı edildiği ya da eğitime yeterince önem verilmediği dönemlerde ise diğer toplumların gerisinde kalındığı görülmüştür.

Türkler tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren eğitim ve öğretime büyük bir önem vermiş olmalarına rağmen Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim kurumları çağa ayak uyduramaz. Reform yapılamadığı için kendini yenileyemeyen Osmanlı Devleti dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelir. Avrupa ile arasında açılan uçurumdan kurtulmak için de Tanzimat Dönemiyle birlikte yenilik hareketlerini başlatır. Önce askerî alanda görülen yenileşme, eğitimin tüm kademelerinde de yaşanır.

Toplum hayatındaki değişiklikleri eserlerinde ele alan yazarlar bu durumu makale, hikâye ve roman türüne yansıtırlar. Tanzimat Dönemi etkilerini yaşamış bir yazar olan Halide Edip Adivar, yirmi bir romanını kaleme aldığı elli dört yıllık (1909-1963) süre zarfında, yakından takip ettiği sosyal ve siyasal gelişmeleri eleştirel ve çözümücü bir bakış açısıyla eserlerine yansıtmıştır. Roman, hikâye ve tiyatro gibi eserler yanında mensur şiir, anı, deneme, makale ve köşe yazılarıyla da Türk edebiyatının önemli bir ismi olan Halide Edip, yaptığı tespitler ve önerdiği tezlerle de döneminde etkin, eğitimci bir kadın yazar olmuş; romanlarını daha çok Doğu-Batı sentezini savunmak için yazmıştır.

Toplum hayatını etkileyen ve yenileşme sonucu ortaya çıkan Doğu-Batı çatışmasına “sentez” fikriyle çözüm getiren Halide Edip, eğitim konusunda da faaliyette bulunmuş, yazdığı pek çok makalenin haricinde romanlarında da eğitimle ilgili fikirlere yer vermiştir. Bütün romanlarında eğitimde sentez fikrini işleyen Halide Edip, millî kimliğin kaybolmasından ve Batılılaşmanın taklitçilik olarak görülmesinden rahatsızdır. Çünkü o,

eskinin kıymetlerinin büsbütün atılmamasını, değerlere sahip çıkılmasını ve Batı'nın da olumlu yönlerinin örnek alınmasını ister. Bu doğrultuda, eğitim alanında nasıl bir değişiklik yapılması gerektiğini kahramanların eğitimleri, eğitim kurumları ve öğretmen-öğrenci tipleri ile romanlarında verdiği görülür.

Halide Edip Adıvar'ın eğitimle ilgili fikirlerinde değişiklik olup olmadığını ortaya koymak için ilk romanından son romanına doğru eğitim evreni içindeki her türlü unsurun kronolojik olarak incelemesi yapılmıştır. Araştırmada var olan bir durumu ortaya koymak amaçlandığı için betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın özünü oluşturan problem durumu etraflıca açıklanarak problem cümlesi ve alt problemler belirlenmiş; araştırmanın amacı ve önemine, konuyla ilgili araştırmalara değinilmiştir. İkinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınarak Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi ve Halide Edip Adıvar'ın hayatı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi için seçilen araştırma modeline, çalışmanın evrenine, elde edilen verilerin nasıl değerlendirildiğine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde bulgular beş başlık altında ele alınmış, alıntılarla ve göndermelerle sunulmuş, elde edilen sonuçlar ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Problem Durumu

Davranış değiştirme süreci olarak tanımlanan eğitim, kişilerin yeteneklerini geliştirmelerini sağlayan bir araçtır. Eğitim sayesinde düşünen, yorumlama yapan ve üreten insan yaşadığı toplum için daha iyi şeyler yapmaya, daha etkin olmaya çalışır. Doğumundan itibaren insan hayatının bir anlamda yönlendiricisi olan eğitim TDK'nin *Türkçe Sözlük* (2005)'ünde şöyle tanımlanır:

Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitim işi. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye.

Doğan (2001: 369), "Eğitmek işi, terbiye. 'Tahsil ve terbiye, maarif, talim' gibi manaları karşılayacak şekilde de kullanılmaktadır." diyerek eğitimin tanımını yapar.

Cevizci (2010: 165) ise eğitimi şu şekilde tanımlamaktadır:

Çok kabaca ve genel olarak, toplumun genç bireylerini kendi yaşantılarına ve bu arada aktarılan değerlerle bilgilere dayalı olarak, önceden belirlenen doğrultuda değiştirme ve dönüştirme faaliyetidir. (...) Eğitim, öyleyse hem moral ve teknik değerleri aktarmakla, uygun bilgi ve becerileri bir yandan kazandırıp bir yandan da dönüştürmekle ilgili normatif bir sistemdir ve hem de idari bir sistem, söz konusu değerleri ifade etmek yanında, tarihsel koşullar tarafından yaratılmış, büyük ölçüde sosyal ve kültürel üstyapıları yansıtan okullar toplamıdır (2010: 165).

Düşünce tarihi içinde değişik tanımlamaları yapılan eğitim, insan ve toplum hayatında çok büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, toplumda yaşanan olaylar, meydana gelen düşünce değişiklikleri gibi her türlü siyasal, ekonomik, sosyal değişimler de eğitimi etkiler. Benzer bir şekilde edebiyatın bir parçası olan edebî eserlere de toplumsal değişimler yansır.

Edebiyat, TDK'nin *Türkçe Sözlük* (2005)'ünde, “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür” olarak tanımlanır.

Doğan (2001: 365), edebiyatı şu şekilde tanımlar:

Düşünce, duygu ve hayallerin, yazı veya sözle, dil vasıtasıyla güzel şekilde ifade edilmesi sanatı. Yazma ve söz sanatı ile ilgili kaidelerin tamamı ve bu kaidelere uygun eserleri içine alan disiplin. Bir milletin, bir ülkenin, bir devrin edebî eserlerinin tamamı. Bir ilmin, bir sanatın kaideleri, çeşitli dalları ve ürünleri ile ilgili eserlerin tamamı, literatür. Görgü, edeplilik.

Aytaç (2003: 9)'a göre edebiyat, malzemesi dil, kaynağı yaşantılar ve hayal gücü olan bir yaratıcılık, başka deyişle bir sanat dalıdır.

Kavcar (1999: 2), edebiyatla eğitim arasında sıkı bir bağ olduğunu, edebiyat sözcüğünün kökünü oluşturan ve “terbiye, eğitim” anlamlarına gelen “edeb” kelimesinin bunu açıkça gösterdiğini dile getirir.

Edebiyat da eğitim de insan ve insan topluluklarıyla ilgilenen, konularını insandan alan birbiriyle ilişkili iki alandır. İnsanlar arasında zevk birliği sağlayan edebiyat, bunu edebî eserler aracılığıyla gerçekleştirir. Şair ve yazarlar, eser verirken ya “sanat için sanat” felsefesiyle hünerlerini sergilerler ya da sosyal faydayı amaç edinerek eğitim amacına uygun yazarlar. Bununla birlikte edebî eserlerin arasında hem sanatsal yönü ağır basan, güzel olan hem de eğitim amacına uygun olan yani her iki amacı gerçekleştiren eserler de vardır.

Edebî eserlerin büyük bir bölümü insanları çeşitli bakımlardan eğitmek amacıyla yazılmışlardır. Türk edebiyatında Yunus Emre birçok şiirini, Mevlâna *Mesnevi*'sini, Namık Kemal tiyatro eserlerinin çoğunu, Ahmet Mithat romanlarını, Tevfik Fikret *Haluk'un Defteri* ve *Şermin*'i, Mehmet Akif *Safahat*'ını, Hüseyin Rahmi romanlarını ve daha pek çok şair ile yazar, eserlerini hep insanlara nasıl yaşanılması, nelere değer verilmesi gerektiğini öğretmek amacıyla yazmışlardır (Kavcar, 1999: 3).

Halide Edip Adıvar da Doğu ve Batı çatışmasının yaşandığı Tanzimat sonrası dönemde yazdığı eserleri ile toplumu eğitmeye, yönlendirmeye çalışmış bir yazardır.

Enginün (2001: 255) Halide Edip ve eğitim ilişkisini şu şekilde dile getirmektedir:

Halide Edip, zengin hayat görüşlerinden yararlanarak yazdığı romanlarında en dehşet veren olayları anlatırken bile iyi bir geleceğe inanır, insanlara güven duyar. İnsandan umudunu kesmeyen Halide Edip, insanın eğitimle olumlu yanlarının ortaya çıkacağına inanır ve bu görüşünü her fırsatta savunur. Ailesinden gelen etkiyle yerli kültürü ve batı medeniyetini yakından tanınması, Halide Edip'in bir terkibe ulaşmasını sağlamıştır. O, Tanzimat'tan beri özlemi çekilen kadındır.

Edebiyat, toplumdaki değişimlerden etkilenir. Sadece yaşananları yansıtmaz, yaşamı da biçimlendirir. Okuyucusunu etkileyen edebî eserler, kişilerin kendini eğitmesini, farklı bakış açılarına sahip olmalarını, kendisini tanıdığı kadar çevresindekileri de tanımalarını sağlar. İnsanın kendisiyle ve çevresindekilerle çatışmasından hareketle çözümün ne olduğunu öğretir. Bu doğrultuda Halide Edip Adıvar, dönemi yansıtırken sorunların çözümünü ele alışı, var olandan ziyade olması gereken üzerine yoğunlaşır. Halide Edip, romanlarında eğitimle ilgili düşüncelerini, “kahramanların eğitim durumları, eğitim kurum ve yöntemleri, öğretmen tipleri, öğrenci tipleri ve eğitim ortamlarının fiziki özellikleri” açılarından okuyucuya aktarır. Gerek dönemin eğitim yapısını gerekse Halide Edip'in eğitim evrenini ele almak Türk eğitim sisteminin tarihsel seyrini ortaya koymak açısından önemli görüldüğünden bu araştırmada yazarın romanları eğitim evreni çerçevesinde incelenmiştir.

1.2. Problem Cümlesi

Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru eğitim evreni nasıl bir değişim gösterir?

1.3. Alt Problemler

1. Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru kahramanların eğitim durumları nasıl bir değişim gösterir?
2. Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru eğitim kurum ve yöntemleri nasıl bir değişim gösterir?

3. Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru öğretmen tipleri nasıl bir değişim gösterir?
4. Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru öğrenci tipleri nasıl bir değişim gösterir?
5. Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru eğitim ortamlarının fiziki özellikleri nasıl bir değişim gösterir?

1.4. Varsayımlar

Çalışmada Halide Edip Adıvar'ın romanları, yazarın eğitim ile ilgili fikirlerini ortaya koyma açısından yeterlidir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki eğitim evreniyle sınırlıdır.

1.6. Tezin Önemi ve Amacı

Bu çalışma, tarihi seyir içinde eğitim sisteminin nasıl bir değişim geçirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Halide Edip Adıvar'ın ilk romanından son romanına doğru eğitimle ilgili fikirlerini ortaya koymaktır.

1.7. Konu ile İlgili Araştırmalar

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında eğitim olgusunun ele alındığı çeşitli araştırmalar vardır. Bunlar, onun romanlarında eğitim ile ilgili meselelerin manzarasını tespit eden çalışmalardır.

Öncü (2009), “*Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Eğitime Bakış (Halide Edip Adıvar Örneği)*” adlı tezinde Halide Edip Adıvar'ın romanları üzerinden Cumhuriyet Dönemi romanında din eğitimi değerlendirme çalışması yapmıştır. Tezin birinci

bölümünde Halide Edip Adivar'ın hayatı, çocukluk yıllarındaki din ve din eğitimiyle ilgili tecrübeleri ve hayatı boyunca katıldığı eğitim faaliyetleri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise tezin esas kısmını oluşturan Halide Edip'in romanlarındaki karakterler ele alınmış, bu karakterler içermiş oldukları benzerlikler ve ayrılıklarla gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma da dine olumlu yaklaşan tipler, olumsuz yaklaşan tipler ve dini konular hakkında herhangi bir yorumda bulunmayanlar olarak oluşturulmuştur.

Küçükgörmən (2010), *“Halide Edip Adivar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi”* adlı tezinde Halide Edip'in romanlarında yer alan kadın kahramanları karakter, sosyal hayat, fizikî görünüm ve eğitim yönlerinden değerlendirmiş, aynı zamanda yazarın kadına bakışındaki farklılık ve aynılıkları da tespit etmeye çalışmıştır. Yazarın, kadınların karakterleri ve yaşayışları üzerinden, modernleşme ve Batılılaşma yolunda yaşananları zengin bir görünümle eserlerinde yansıtmış olduğu, yazdığı tezli romanlarla topluma yön verme amacı güttüğü üzerinde durulur. Çalışmada, Halide Edip'in “başkarakter, norm, form, kart ve fon karakter” olarak romanlarında yer verdiği kadınlar üzerinden, topluma olumlu ve olumsuz örnekler sunduğu, kadınlara Doğu-Batı sentezini yüklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Enginün (2007), *“Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi”* adlı eserini “Halide Edip ve eserleri ile ilgili yayınlanan biyografi kitaplarının yetersizliğini görerek hazırladığını” ifade eder. Araştırmada, medeniyet çatışmasını bizzat kendi hayatında yaşamış ve eserlerinde işlemiş olan Halide Edip'te Doğu ve Batı meselesinin belirtileri incelenmiştir. Kitabın “Giriş” bölümünde, Halide Edip'ten önceki Türk romancılığında Doğu-Batı meselesi genel olarak gözden geçirilmiş ve kendisine tesir etmiş olan çeşitli fikirlerin kaynaştığı II. Meşrutiyet devri fikir akımlarının temsilcileri hakkında kısa bilgi verilmiştir. “Giriş” bölümünün dışında tez üç ana bölüm, “Sonuç” ve üç kısımlık bir “Bibliyografya”dan ibarettir. Birinci bölümde, Halide Edip'in hayatı, Doğu ve Batı meselesi bakımından ele alınmıştır. İkinci bölümde “Doğu ve Batı Meselesinin Edebi Eserlerinde Tezahürü” başlığıyla hazırlanmıştır. Öncelikle her roman kendi içinde tahlil edilmiş, şahısları, meseleleri ve temleri kendinden önceki ve sonrakilerle mukayese edilmiştir. Hikâyeleri topluca gözden geçirilmiş, *Maske ve Ruh* piyesi ile tercümelerine de kısaca temas edilmiştir. Üçüncü bölümde “Fikir Eserleri ve Makaleleri” başlığıyla makaleleri ve Hindistan hakkında yazdığı kitap da ele alınmıştır. “Sonuç” bölümünde ise

Doğu-Batı meselesinin Halide Edip için ne anlama geldiği ve eserlerine nasıl etki ettiği özetlenmiştir. Halide Edip'in eserlerinin ve bunlar hakkında yazılanların o güne kadar tam bir bibliyografyası yapılmamış olduğu için, tezin sonuna iki bölümlük bir “Bibliyografya” eklenmiştir. Birincisinde Halide Edip'in kitap haline gelmiş eserleriyle gazete, dergi ve çeşitli kitaplardaki dağınık yazıları; ikincisinde kitap ve süreli yayınlarda Halide Edip hakkında yazılanlar yer almaktadır.

Erdal (2008), “*Halide Edip Adivar ve Eğitim*” adlı kitabında Halide Edip Adivar'ın hatıraları, makaleleri ve romanları başta olmak üzere tüm eserlerini incelemiş, yazarın bu eserlerdeki fikirlerini ön plana çıkarmıştır. Bölümler arası konular incelenirken, öncelikle makalelerdeki görüşlere yer verilmiştir. Araştırmada, öncelikle yazarın aldığı eğitim ve eğitim faaliyetleri incelenmiş, daha sonraki bölümlerde ise, yazarın aile içinde eğitim ve okulda eğitim konularına bakışı tespit edilmiştir. Yurt dışı eğitimi; mürebbiye, öğretmen ve öğrenci gibi eğitimin değişik unsurları; öğretmenin bakış açısıyla öğretmenlik mesleği, eğitimde eski yeni çatışması, eğitimin kişiye kazandırdıkları, vatan savunmasında öğretmenin rolü, eğitim camiasından olmayanların eğitime katkıları araştırmada incelenmiştir. Araştırmanın “Sonuç” bölümünde ise, öğretmen ve eğitim konusunda Halide Edip'in bakış açısı verilerek, eğitim konusundaki eleştirileri ortaya konmuş, günümüzdeki eğitim sistemine ışık tutacak noktalar belirtilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Türk eğitim tarihi, genel Türk tarihi içinde yer alan, eğitim ile ilgili bir Tarih bilimidir. Türk eğitim tarihi, tarihi bilinen ilk Türk toplumları ile başlar, Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti eğitimi ile devam eder.

Türklerin Müslüman olmalarından önceki Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin eğitim anlayış ve uygulamaları, yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenir. Eski Türklerde mesleki eğitim önemli bir yer tutar (Akyüz, 2005: 5).

Hunların eğitimini, yaşayış biçimleri şekillendirir. Göçebe yaşayan Hunlarda savaşçılık, yöneticilik, bazı el sanatları ile dinî inanışlar ve çocuk yetiştirmeye ilişkin değerler, eğitime damgasını vurur (Akyüz, 2005: 6).

Göktürklerdeki eğitim de Hunlardakine benzer. Ancak Göktürklerin gelişmiş bir dile sahip olmaları, Orhun Anıtları gibi yazılı eserler bırakmış olmaları, yazı ve dil konusunda örgün, planlı bir eğitim yapmış olduklarını düşündürür (Akyüz, 2005: 11).

Uygurlar, yerleşik hayata geçip din değişikliği yaptıkları için, Türk eğitim tarihinde farklılık gösterirler. On dört harfli Soğd alfabesine bazı eklerle oluşturdukları bir alfabeleri vardır. Bu yazı ile basım tekniğini kullanarak edebiyat, sanat, din konularında kitaplar yazmışlardır. Bilgi ve kültür düzeyleri yükseldiği için yüzyıllarca çeşitli Türk ve yabancı devletlerin saraylarında kâtiplik, bürokratik, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik, kültür elçiliği yapmışlardır (Akyüz, 2005: 14).

Türklerin İslâmiyet'i benimsemeleri onların eğitimine yeni özellikler kazandırmış, eğitim tarihi bakımından bunun birtakım önemli ve sürekli sonuçları ortaya çıkmıştır. Türk toplumunda ilk kez, plânlı, düzenli, güçlü bir eğitim-öğretim kurumu olan medrese ortaya çıkar, medreseler kısa sürede her tarafa yayılır. Arap ve İranlı düşünür ve eğitimciler, eğitim-öğretim konusunda yazdıkları eserlerle Türk düşünür ve eğitimcileri etkilerler. Arapça, aydınların dili haline gelirken, Arap yazısı, kullanım süresinin uzunluğu ve yayılma alanının genişliği bakımından, onların başta gelen yazısı olur (Akyüz, 2005: 20).

İslâmiyet'i kendi isteğiyle benimseyen ilk Türk devleti olan Karahanlılar Döneminde medreseler kurulup, ülkenin her tarafına yayılır. Karahanlı hükümdarların bilim severliği, ülkede bilimin gelişmesi; Farabi, İbni Sina, Biruni gibi dünya eğitim ve bilim tarihinde yer tutan bilim adamlarının çoğalması için uygun bir ortam oluşturur. Bu dönemde yazılan *Kutadgu Bilig*, *Divan-ü Lügat-it Türk*, *Divan-ı Hikmet* ve *Atabetü-l Hakayık* eserleri Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptirler (Akyüz, 2005: 21,35).

Türk, İslâm ve dünya tarihi içinde çok önemli bir yer tutan Selçuklu Devletinde, devlet adamları eğitime ve bilimin gelişmesine önem verirler. Medreseler gelişip ülkenin her yanına yayılır. Ahilik gibi yaygın eğitim kurumu, atabeylik gibi şehzadelerin yetişmesine yönelik bir uygulama ortaya çıkarır. Alparslan ve Nizamülmülk'ün ilgi ve çabaları ile önce Bağdat'ta Nizamiye medreseleri kurulur, sonra bu medreseler ülkenin her yanına yayılır. Nizamiye medreselerinde din, hukuk, dil öğretimi yapılır (Akyüz, 2005: 40, 54).

Osmanlı Devleti'nin resmî politikasında genel olarak kitlelerin eğitiminin yer almadığı görülür. Devlet kendisine yeterli sayıda asker ve sivil bürokrata temin edecek bir yapılanmadan sonra, halkın eğitimini yine bir bakıma halka bırakır. Resmî devlet teşekküllerinde modern anlamda merkezî bir eğitim örgütü bulunmamakla birlikte sultanlar başta olmak üzere devlet adamlarının medreseler gibi eğitim veren kuruluşların kurulması, yaşaması ve gelişmesi için öncülük yapıp gereken teşviklerde bulundukları görülür (Saydam, 1995: 385).

Osmanlı Devletinde bugünkü ilköğretim düzeyinde eğitim-öğretim veren kurumlar, sıbyan mektepleridir. Bu okullarda okuma-yazma, *Kur'an* ve dört işlem öğretilir.

Bunlardan başka Osmanlı toplumunda çok yaygın olan tekke ve zaviyeler, halk okulu niteliğindedir. Bu yaygın öğretim kurumlarından başka Acemi ocağı ve Enderun mektebi, özel amaçlı öğretim kurumlarıdır.

Osmanlı Devletinde, kuruluşundan 17. yüzyılın sonlarına kadar medreseler tek ve en yüksek derecede öğretim yapan kurumlar olmuştur. İlk Osmanlı medresesi Orhan Bey tarafından 1330 yılında İznik'te kurulmuştur. Bu medreseyi sonraki yıllarda daha gelişmişleri izler. Fatih medreseleri (Sahn-ı Seman), okutulan dersler bakımından günümüzdeki ilahiyat, hukuk ve edebiyat fakültelerinin benzeridir. 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı ve kendi adıyla anılan medreselerde ise daha çok tıp ve matematik derslerine ağırlık verilir. Bu medreselerin içinde medresenin en yüksek mertebesi “Darülhadis”tir. 17. yüzyıldan başlayarak, Osmanlılarda, öteki birçok kurumlarda olduğu gibi tüm eğitim kurumları başta medreseler olmak üzere çökme ve gerileme sürecine girer, çağın gereksinimlerini karşılayamaz olur. Bu nedenle 18. yüzyıldan başlayarak medresenin dışında yeni öğretim kurumları arama ve kurma zorunluluğu ortaya çıkar. Bu dönemde Osmanlı Devletinde “matbaanın kullanılmaya başlanması” Türk eğitim tarihi açısından olumlu bir gelişmedir.

Osmanlı Devletinin gerilemesi ve çökmesi en çarpıcı biçimde askerî alanda görüldüğü için medresenin dışında kurulan öğretim kurumları, askerî amaçlarla kurulan okullar olur. Bunların ilki subay yetiştirmek için 1734'te Üsküdar'da kurulan “Hendesehane”dir. Bunu 1776'da çağdaş anlamda deniz subayı yetiştirmek için açılan “Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn”, 1795'te kara subayı yetiştirmek için açılan “Mühendishane-i Berri-i Hümayûn” izler.

Osmanlı Devletinde, 18. yüzyılda açılan bu meslek okulları için ilk kez olmak üzere Avrupa'dan hocalar getirilir. Fransızcadan kitaplar çevrilir ve yine ilk kez olmak üzere bu okullarda öğrencilere Fransızca öğretilmeye başlanır. Böylece Osmanlı aydınları arasında Arapça, bilim dili olmak tekeline kaybederken, Fransızca yerleşmeye başlar.

Başta medrese olmak üzere, klasik Osmanlı eğitim-öğretim kurumlarına en büyük darbe II. Mahmut Döneminde indirilir. II. Mahmut Dönemi, hem klasik Osmanlı eğitim

sisteminden uzaklaştığı, hem de bugünkü eğitim-öğretim sisteminin temellerinin atıldığı bir dönem sayılır.

1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile sonuçlanan “Hayırlı Olay” anlamındaki Vak’a-i Hayriye ile Osmanlı yenileşmesinin önündeki en büyük engel olan yeniçeri-medrese ikilisinin maddi gücü kırılmış olur. Bu olaydan sonra yeni öğretim kurumları hızla birbirini izlemeye başlar. 1831’de Takvim-i Vekayi Türkçe yayınlanan ilk gazete olarak çıkar. Bu gazete ve sonrasındaki süreli yayınlar, zamanla toplumun eğitim ve kültür düzeyini etkiler.

1827’de Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni ordu kurulur. Müslümanlardan tabip ve cerrah yetiştirmek için Mekteb-i Tıbbiye, subay yetiştirmek için de 1834’te Mekteb-i Harbiye kurulur. Tıbbiye’nin açıldığı yıllarda öğrencilere Arapça öğretilirken, bir süre sonra bu ders kaldırılır, buna karşılık öğrencilere Fransızca öğretilmeye başlanır. Her iki okul için de Avrupa’dan hocalar getirtilir.

II. Mahmut saltanatı döneminde bütün elverişsiz koşullara karşın, İstanbul’da ilköğretimin zorunlu olması ilkesi benimsenir. Yine II. Mahmut Döneminde ilkokuldan sonra gidilen ve bugünkü ortaokula karşılık düşen “Rüştiye”ler açılır. Klasik Osmanlı aydınları yeni döneme ve yeni dönemin şartlarına kolay uyum sağlayamadıklarından, devlet memuru yetiştirmek için “Mekteb-i Ulum-ı Edebiye”, “Mekteb-i Maarif-i Adliye”, “Mekteb-i İrfaniye” gibi okullar açılır. Böylece Osmanlı memur kesimi büyük ölçüde medreseden ve klasik Osmanlı öğretim kurumlarından kopmuş olur. 1834 yılında bandocu yetiştirmek için “Mızıka-ı Hümayun Mektebi” kurulur.

1821 yılına kadar Bâb-ı Âli tercüme odasında genellikle Rum tercümanlar kullanılırken, 1821 yılında başlayan Mora ayaklanması sırasında Rum tercümanların asillerle ilişkileri ortaya çıkarıldığından tercüme odasına genellikle Türk, İslâm memurlar atanmaya başlanır. Fransa ve İngiltere gibi büyük batılı devletlerle Bâb-ı Âli’nin Fransızca bilen bu memurları arasında ilişkiler hızla gelişir; bu memur kesimi batılılaşmayı desteklemeye başlarlar. Bunun içindir ki Tanzimat Döneminin Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa, Fuat Paşa gibi önde gelen devlet adamları genellikle tercüme odasından yetişmişlerdir.

Yeni ğretim kurumlarına geçiş, II. Mahmut’tan sonra da hızla sürer. 1847’de ğretmen yetiştirmek için Erkek ğretmen Okulu olan Darülmualimin; 1853’te kız çocukları için ilk rüştiye açılır. 1860’ta İstanbul’a gelen Fransız Jean Victor Duruy’un Osmanlı eēitiminin düzenlenmesi için verdiēi rapora dayanılarak 1869’da “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” meydana getirilir. Bu nizamnameye göre on iki yaşına kadar bütün çocuklar için ilköēretimin zorunlu olması; beş yüz evli her yerleşim biriminde bir rüştiye, kasaba ve şehirlerde her bin ev için bugünkü lise düzeyinde “İdadi”lerin açılması kabul edilir. 1868’de İstanbul’da Fransızca ğretim yapan Galatasaray Sultanisi; 1872’de Türkçe ğretim yapan ilk idadi açılır.

Osmanlı Devletinde bir üniversite (Darülfünun) açma ilk olarak 1846’da kararlaştırılır, 1863’te gerçekleştirilmeye çalışılır ama sonuç alınamaz. Darülfünunun açılması 1869 ve 1874’te de gündeme gelir ama bu girişimler ya çok kısa ömürlü olur ya da daha işin başında başarısızlıkla sonuçlanır. Tanzimat Döneminde Darülfünun kurma teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenleri malî sıkıntılar; yeterli nitelikte ğrenci, hoca, kitap bulunamaması; plânsız girişimler ve medrese zihniyetinin etkisidir. 1881’de kapanan Darülfünun bir daha ancak 1900’de açılacaktır.

Darülfünun konusundaki başarısızlıēa karşılık, meslek okulu veya meslek yüksek okulu açma teşebbüsü daha başarılı olur. 1847’de Ziraat Mektebi, 1859’da Orman Mektebi, 1860’ta Telgraf Mektebi, 1842’de Ebe Mektebi, 1859 yılında da bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesinin kökeni olan “Mekteb-i Mülkiye” açılır.

1864’te “İslahhane” adı altında sanat mektepleri açılır. İlk kez Niş’te Mithat Paşa tarafından açılan İslahhane’yi Sofya ve Rusçuk’ta açılanlar izler. 1868’de bu tip okullardan biri İstanbul’da “Sanayi Mektebi” adı altında erkekler için, 1869’da kız çocukları için açılır. 1865’te kurulan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye’nin girişimleri sonunda 1973 yılında yetim çocuklar için “Darüşşafaka” kurulur (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, t.y.: 8947).

I. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devletinin ilk Anayasası olan Kanun-ı Esasî’de eğitimle ilgili önemli hükümler yer alır: Herkes özgürce ğretim yapabilir, her Osmanlı vatandaşı ilgili kanuna uymak şartıyla genel ve özel ğretim yapmaya izinlidir. Ülkedeki

tüm mektepler devletin denetimindedir. Osmanlı bireylerinin tümü için ilköğretim zorunlu olacaktır. Savaş nedeniyle eğitime ilişkin çalışmalar yapılamaz.

Abdülhamit'in 1878'de parlamentoyu süresiz tatil etmesiyle 1908'e kadar Mutlakıyet Dönemi yaşanır. Bu dönemde birçok meslek ve sanat okulu açılır. İlk kez özel eğitim alanında bir girişimle sağır, dilsiz ve körler için bir okul açılır. Yerli ve yabancı özel öğretim büyük gelişme gösterir. Genel eğitimde ve okulların yaygınlaşmasında önemli gelişmeler kaydedilir. Ancak nicelik bakımından gözlenen başarılar, eğitimin niteliğini yükseltmek gibi bir amaçla beraber yürütülmemiştir. Programlardan hayata dönük ve bazı başka dersler çıkarılır, din ve ahlâk derslerinin saatleri arttırılır. Öğretmenliğin meslekleşmesine ilişkin bazı önemli hukukî düzenlemelere başlanır. Maarif Nezareti 1894-1895'ten itibaren ilk kez ülke çapında eğitim istatistikleri yayınlamaya başlamış ve yine ilk kez, 1898-1904 yılları için *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* adıyla, ülke çapında önemli eğitim, öğretim yıllıkları yayınlanır. Bu belgeler ülkenin eğitim durumunu rakamsal olarak ve topluca gösterir (Akyüz, 2005: 202).

Osmanlı öğretim örgütü II. Abdülhamit Döneminde çok hızlı bir gelişme gösterir. 1881'de hazırlanan eğitim programına göre her eyalet merkezinde birer üniversite, teknik üniversite, öğretmen okulu, ziraat okulu, yol okulu, güzel sanatlar okulu, orman okulu, ticaret okulu kurulacaktır. Sancak merkezlerinde lise, kaza merkezlerinde ortaokul, nahiyelede de ilkokul ile sanat okulları açılacaktır. Ayrıca her nahiye merkezinde bir genel kitaplık kurulması kararlaştırılır. 1892-1907 arasında yapılan istatistikte Osmanlı devletinde yeni sistem okullarının sayılarındaki artış dikkat çekici düzeydedir.

II. Abdülhamit Dönemi, Maarif Nezaretinin yeni ve daha geniş bir biçimde örgütlendiği bir dönem olur. Mekatib-i İdadiye Dairesi, Mekatib-i Rüştîye Dairesi, Mekatib-i İptidaiye Dairesi açılır. Vilayetlerde de Maarif müdürlükleri ile Maarif müfettişlikleri oluşturulur.

Darülfünunun dışında 1883 yılında Mülkiye Mühendis Mektebi (Teknik Üniversite), 1889 yılında Mülkiye Baytar Mektebi (Veteriner Fakültesi), 1881 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Fakültesi) ile Bayezit Kütüphanesi Umumisi açılır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, t.y.: 8947).

Parlamentolu rejime dönüş için Anayasanın tekrar yürürlüğe konduğu 23 Temmuz 1908'ten 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesine kadar geçen zamana II. Meşrutiyet veya daha çok kullanılan şekliyle, sadece, Meşrutiyet Dönemi denir. Bu dönemde siyasi hayat ve fikir hareketleri birden canlanır, yayın özgürlüğüne kavuşma yolunda, özellikle Balkan Savaşları, aydınları toplumsal sorunları ve dertleri acımasız bir dille ortaya koymaya iter. Eğitim sorunları da üzerinde önemle durulan bir alan olur. Dönemin başında Meşrutiyetin ilanıyla beraber aşırı milliyetçi bir hava ortaya çıkar, bu, okullara da yansır. 31 Mart Olayı bastırıldıktan sonra okullarda da disiplin sağlanır. Özellikle Balkan Savaşlarından sonra (1912-1913) toplumda eğitim konularına ilgi artar, “çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır” şeklinde bir görüş benimsenir. Kızlar için ilk kez yükseköğretim kurumu açılırken okul öncesi eğitimde ilk ciddi adımlar atılır. Dönemin sonuna doğru geleneksel sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmıştır. Öğretmen yetiştirilmesinde yenilikler yapılır ve öğretmenlerin meslekî örgüt kurdukları ilk kez bu dönemde görülür. Fakat eğitimde niceliğe öncelik verildiği için nitelik her zaman ikinci planda kalır. Eğitimin bilim olarak işlenmesinde ciddi gelişmeler sağlanır, Batı'nın önemli eğitimcilerinin fikir ve yöntemleri çok daha iyi tanınmaya başlanır. Programlara sosyal, siyasal muhtevalı hayata dönük bazı dersler girer. Öğretimde kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, gözleme ve öğrencinin araştırıp bulmasına dayanan bir yola gidilmeye başlanır. Meşrutiyet Dönemi eğitimde büyük girişimler dönemi olmaz fakat eğitim ve öğretmen sorunları, mesleki dergiler ve genel basında ilk kez geniş ölçüde tartışılır, yeni ve orijinal görüşler ortaya çıkar (Akyüz, 2005: 249).

Kurtuluş Savaşı Döneminde kurtuluş mücadelesi, eğitimi derinden etkiler, eğitim de bu mücadeleye katkıda bulunur. Halkın millî kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesi amacıyla halk eğitimi çalışmaları yapılır.

Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanıp 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulur. Cumhuriyet Döneminin siyasal, ekonomik, hukukî, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun yüzde onu bile okuryazar olmadığı için bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılır ve eğitime bu nedenle önem verilir. 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanır ve medreseler kaldırılır. Kadın eğitimine önem verilir, karma eğitime geçilir (Akyüz, 2005: 300). Türkçenin söz ve

dilbilim yapısına uygun düşmeyen Arap harfleri, TBMM’de 1 Kasım 1928’de kaldırılır. Arap alfabesinin yerine Latin harflerinden oluşan yeni bir Türk alfabesi oluşturulur. Türk harflerinin benimsenmesinden sonra ülke çapında büyük bir okuma yazma seferberliği başlatılır, yeni Türk alfabesini halka öğretebilmek amacıyla ulus okullarının açılmasına karar verilir. Bu işlerin düzene konması için 24 Kasım 1928 tarihinde bir yönetmelik hazırlanır. Ulus okulları 1 Ocak 1929 tarihinde ülke genelinde açılarak öğretime başlanır (Başar, 2010: 53).

Osmanlı devletinden devralınan İstanbul Darülfünununun çağdaş bir üniversiteye dönüştürülmesine karar verilerek 1933’te İstanbul Darülfünunu kaldırılır, yerine İstanbul Üniversitesi kurulur. 12 Temmuz 1932’de Türk Dil Kurumu kurulur. Özellikle tarih ve dil konularında millî bir amaca yönelme başlar ve böylece Türkçenin bilim, sanat ve kültür dili olarak gelişmesi sağlanır (Başar, 2010: 55).

Devlet ve halk arasındaki bütünleşmeyi sağlamak, halkın kültürel düzeyini yükselterek yönetime katılmalarını kolaylaştırmak amacıyla 1932’de “Halkevleri” açılır. Demokrat Parti Döneminde halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisinin siyasi yan organı gibi görev yaptıkları öne sürülerek 1951’de kapatılır (Başar, 2010: 56).

Cumhuriyet Dönemi Türk eğitim sisteminin en önemli öğretmen yetiştirme projesi “Köy Enstitüleri”dir. 1940’ta kurulan Köy Enstitülerinin amacı, kendi köyünde öğretmenlik yapacak olan köy çocuklarını öğretmen olarak yetiştirmektir. Köy Enstitüleri, kapatıldıkları 1954 yılına kadar on altı bin kadar öğretmen yetiştirir. Bu tarihten sonra “ilk öğretmen okulu”na dönüştürülerek, asıl amaç ve işlevinden uzaklaştırılır (Başar, 2010: 58).

1945’ten itibaren eğitim bilimlerindeki gelişmeler Avrupa’nın etkisinden çıkarak Amerika’daki eğitim görüşleri ve uygulamalarının etkisine girer. Eğitimin geliştirilmesinde zaman zaman Batılı eğitimcilerden yardım alınır. 1961’de eğitim planlamasında danışılan bir kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı kurulur. Öğrencileri yetenekleri doğrultusunda, ülkenin ihtiyacı olan mesleklere ve teknik eğitime yönlendirici bir örgün eğitim sistemi kurulur (Akyüz, 2005: 307).

2.2. Halide Edip Adıvar

Halide Edip Adıvar'ın yaşam öyküsünü, anılarının yer aldığı *Mor Salkımlı Ev* ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı eserlerinden izlemek mümkündür. 1882'de Beşiktaş'ta Ihlamur yakınlarında dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Edip Bey, II. Abdülhamit devri Ceyb-i Hümayun kâtiplerindendir. Sonraları Yanya ve Bursa Reji Müdürlüklerinde bulunmuştur. Annesi genç yaşta veremden ölen Bedrifem Hanım'dır.

Halide Edip, çocukluk yıllarını daha ziyade “Haminne” dediği anneannesi ile taparcasına bağlı olduğu büyükbabasının evinde geçirmiştir. Büyükbabası Kemahlıdır, Sultan Reşad'ın kahvecibaşılığına kadar yükselmiştir. Halide Edip'e ilk millî duyguları aşıl原因an kişidir. Anneannesi “Eyüpsultanlı Nakiye Hanım”, Nizamizâde ailesine mensuptur. Mevlevî ruhuna sahip, dinî gösteriş yapmayı sevmeyen, cömert, neredeyse müsrif denecek derecede elindekini ihtiyacı olanlara dağıtmayı seven bir hanımdır. Bu iki yaşlı insan, Halide Edip'in romanlarına çeşitli şekillerde akseder. Babasının evlenmesiyle büyükannesinin evinden ayrılmak durumunda kalan Halide Edip, hep “Mor Salkımlı Ev”i özler (Bekiroğlu, 1999: 14).

Halide Edip, babasıyla kaldığı zamanlarda farklı bir yetiştirme ve terbiye şekliyle karşı karşıya kalır. İngiliz terbiyesine hayran olan Mehmet Edip, kızını da bu terbiyede yetiştirmeye çalışır. Küçük kızın beslenmesi, giyim şekli, oynadığı oyunlar ve aldığı eğitim diğer akranlarından hayli farklıdır. Öyle ki mahalle arkadaşlarının “giydikleri süslü urbalar”, “taktıkları incik ve boncuklar” onun “kıskançlık dolu üzüntüler” yaşamasına neden olur. Bu günlerde bir tür yalnızlık içinde, sıradan çocuklardan farklı muamele görmesi küçük Halide'de hayvanlara karşı özel bir sevginin uyanmasına neden olur. Bu yıllardan başlayarak bütün ömrü boyunca hayvanları hep sever ve korur (Yeşilyurt,2002: 8).

Halide, Kiria Eleni adlı bir Rum kadın tarafından idare edilen çocuk yuvasına verilir. Bu yuvanın belki de tek Türk çocuğudur. Kiria Eleni görünürde çirkin olsa da, iç hayatının şefkati ve güzelliği ile Halide'de kalıcı bir etki yaratmış, onun “iç hayat temasını” hissetmesini sağlamıştır (Bekiroğlu, 1999: 16).

Halide, babasının evinde çektiği yalnızlık acısı neticesinde çok geçmeden hastalanır. Böylece Halide Edip, ilk din terbiyesini de alacağı anneannesinin evine geri döner. Altı yaşında iken okumayı öğrenmek isteyen ve Âmin alayıyla mahalle mektebine başlayan Halide Edip, manasını anlamadan okumaya başladığı *Kur'an*'ın ahengi ile büyülenir. *Afrika Seyahatnamesi* ve *Sergüzeşt-i Mevt* ilk okuduğu kitaplardır. Kalabalık ve her biri imparatorluğun bir yanından gelmiş olan ev halkı ona durmadan masallar, hikâyeler anlatırlar, türküler söylerler. Süleyman Ağa ile Ahmet Ağa'nın anlattıkları hikâyeler onda halk edebiyatına ait ilk ilgiyi uyandırır, Ebû Muslim el-Horasanî, Battal Gazi hikâyelerini okurlar. Halide Edip, Hazret-i Ali'ye büyük hayranlık besler. Bu ilk tesirler ileride Rıza Tevfik'in tesiriyle de birleşecek ve halk sanatına karşı onda sonsuz bir ilginin doğmasını sağlayacaktır.

Mehmet Edip Bey öğrencileri arasında Türk bulunmayan Amerikan Kız Kolejine kızını verir. Bir süre Abdülhamit'in emri ile okula gitmesi engellense de Halide Edip bu okulun ilk Türk mezunu olur. Kolejdeki tahsilinin yanı sıra devrin önemli şahıslarından çeşitli dersler alır. Şükrü Efendi'den Arapça öğrenir. Böylece *Kur'an*'ın manasını anlayacağını düşünerek sevinir. Bu yıllarda çok dindar olan Halide Edip günlük ibadetini aksatmadan yapar.

İngiliz mürebbiyelerden İngilizce, bir İtalyan'dan piyano öğrenir. İngiliz mürebbiyelerden birinin yardımıyla John Abbot'tan *Mother* adlı bir kitap tercüme eder. Mahmut Esat Efendi'nin düzelterek bastırdığı bu kitap Halide Edip'e bir nişan kazandırdığı gibi, hakkında ilk yazıların çıkmasına da sebep olur (Enginün, 1998: 12-13).

1899'da Halide, ikinci kez Amerikan Kız Kolejine verilir. Kolejdeki derslerinin yanı sıra evde de seçkin öğretmenlerden ders almaya devam etmektedir. Rıza Tevfik Türkçe, edebiyat ve felsefe; Salih Zeki de matematik öğretirler. Kolejde dinî ve millî meselelere karşı büyük bir hassasiyet kazanan Halide Edip, geniş bir dünya görüşüne sahip olur. 1901'de koleji bitiren Halide Edip, meşhur matematikçi Salih Zeki ile evlenir. Bu evlilikten Ayetullah ve Hasan Hikmetullah Togo adlı iki oğlu dünyaya gelir (Adıvar, 1998: 134).

II. Meşrutiyet'in ilân edildiği ve genel bir özgürlük havasının estiği 1908 yılı Halide Edip'in yazarlık serüveninin de başlangıcını oluşturur. İlk olarak yönetimini Tevfik Fikret'in yaptığı *Tanin* gazetesinde Halide Salih imzasıyla yazıları çıkar. Sosyal ve edebî konularda yazılar yazmasına rağmen, bazı eski yönetim taraftarlarınca yazılı tehditler alır. 31 Mart Vakası sırasında yurt dışına kaçmak zorunda kalan Halide Edip, önce Mısır'a sonra da ömür boyu dost kalacağı İngiliz eğitimcilerinden İsabel Fry'ın davetiyle Londra'ya gider. 1909'da yurda döner (Ağbaba, 1997: 13). İngiltere'de kaldığı dönemde bazı fikir adamlarıyla tanışır ve eğitim hususundaki yazıları ile dikkati çeker (Banarlı, 1971: 1226).

1910'da Salih Zeki'nin ikinci bir hanım alma niyetinden vazgeçmemesi üzerine ayrılırlar. Bu tarihlerde o daha ziyade bir eğitimci olarak görülmektedir (Enginün, 1998: 15). 31 Mart Vaka'sı öncesinde Bezmiâlem Sultanîsi olarak bilinen İstanbul Kız Lisesinde tarih öğretmenliğiyle başlayan eğitimcilik hayatı, İngiltere'den döndükten sonra daha da ön plana çıkar (Banarlı, 1971: 1226). Darülmuallimât pedagoji öğretmenliğini, Evkaf'a bağlı vakıf okulları müfettişliği takip eder. 1916'dan sonra da Cemal Paşa'nın daveti ile Suriye'ye gider. Beyrut ve Şam'da okulların ve yetimhanelerin kurulması ve idaresiyle meşgul olur. 1917'de Doktor Adnan Adıvar ile evlenir (Enginün, 1998: 15).

1918-1919 yılları arasında İstanbul Darülfünununda Batı edebiyatı dersleri veren Halide Edip, 1919'dan itibaren işgal kuvvetlerine karşı hareketlerin içinde görülür. Anadolu'ya silah ve cephane taşıyan karakol teşkilatında görev alır. İlk defa Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultanahmet mitinglerinde halka seslenir. Bunları Darülfünun salonlarındaki toplantıları izler. Kurtuluş Savaşı başlarında Hilâl-i Ahmer'de hastabakıcı olarak çalışır. Batı cephesinde kendi isteğiyle birinci ve ikinci şubede çalışır. Ordudaki çalışmaları sırasında önce onbaşılık sonra başçavuşluk rütbesi kendisine verilen Halide Edip, ömrünce bilhassa onbaşılık rütbesi ile iftihar etmiştir (Ağbaba, 1997: 15).

Kurtuluş Savaşı yıllarında yazdığı *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda Halide Edip'in eğitimle ilgili fikirlerine rastlanır. 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilir ve iki gün sonra Halide Edip, Üsküdar Kız Lisesinde yaptığı konuşmasında "Tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yoğurmadığı takdirde beyhude olduğunu" dile getirir (Adıvar, 2010: 33). Ankara'da İstanbullu

kadınlarla Ankara kadınlarının birlikte çalışması için arabuluculuk yapar. “Gazete okuyamayacak derecede olanları” aralarında istemediklerini söyleyen İstanbullu kadınlara “münevverliğin sırf okumakla elde edilmediğini” anlatır ve tüm kadınları “vatanseverlik meselesi”nde birleştirir (Adivar, 2010: 190).

1924’te parti kurma çalışmaları esnasında eşi dolayısıyla Halide Edip itham altında kalmaya başlar. “Amerikan mandacısı olduğu iddiaları” yeniden söylenmeye başlayınca kocasıyla Türkiye’den ayrılır (Enginün, 1986: 43). Önce İngiltere’de daha sonra Doktor Adnan’ın Yabancı Diller Okulunda öğretmenlik yaptığı Paris’te yaşarlar. Halide Edip bu sırada iki defa Amerika’ya, bir defa da Hindistan’a gider. İlk Amerika seyahatinde Williamstown’da düzenlenen bir yuvarlak masa konuşmasını yapan Halide Edip, Polical Institue’ya davet edilen ilk kadın olmuştur. 1928 yazında, bu yuvarlak masa konferansından sonra, yedi aylık bir konferans turuyla Amerika’yı dolaşır. 1931 ders yılında Colombia Üniversitesi’ne bağlı Barnard College’da Türk tarihi dersleri okutmak üzere ikinci defa Amerika’ya davet edilir. 1930’da yazdığı *Turkey Faces West (Türkiye Batıya Bakıyor)* bu dersler için bir çeşit ders kitabı mahiyetindedir. Üniversitedeki dersleri dışında çeşitli kuruluşlarda birçok konferanslar veren Halide Edip’in bu konferansları toplanmamıştır.

Hindistan’da kurulmasına çalışılan İslâm Üniversitesi için açılan yardım kampanyasına katılır. 1935’te iki aylık bir süre için Hindistan’a gider ve konferanslar verir. Bu konferanslar Halide Edip ‘in dünya çapında bir şöhret kazanmasını sağlamıştır.

1939’da İstanbul’a dönen Halide Edip, 1940’ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı profesörlüğüne tayin edilmiştir. İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünün kurucusu olan Halide Edip, on yıl, profesör unvanını taşıyan ilk Türk kadın olarak bu kürsünün başında kalır. 1950’de üniversitedeki görevini bırakır ve 1954’e kadar İzmir milletvekili olarak görev yapar. 1954’te tekrar üniversitedeki görevinin başına döner, hummalı denebilecek yazı faaliyetinin içindedir. 1955’te eşi Adnan Adivar’ı kaybetmesi onu hayli sarsar. Ömrünün bundan sonraki kısmında kendini yalnız hisseder ve hastalıklarıyla uğraşır. 9 Ocak 1964’te vefat eder (Enginün, 1998: 17).

Halide Edip, bir ömür boyu çalışma ile elde edilmiş zengin bir bilgi ve tefekkür hazinesine sahip olmakla beraber, Türk edebiyatında ilmî ve fikr  faaliyetlerinden ziyade roman sanatındaki başarısı ile tanınır (Banarlı, 1971: 1227).

Roman, hikâye, makale, tiyatro, sohbet, inceleme gibi çeşitli türlerde eser veren Halide Edip, makale ve sohbetlerinde çok çeşitli konuları işlemiştir (Enginün, 1998: 18). Eēitim meselesi de eserlerinde sıkça temas ettiēi bir konudur.

Halide Edip, ilk romanı *Heyulâ* ile son romanı *Hayat Parçaları* arasındaki elli dört yıla yirmi bir roman sığdırmış bir yazardır. Onun romanları gerek teknik gerekse muhteva bakımından baştan sona doēru bir deēiřim içermektedir. Genel olarak romanları üç gruba ayrılır:

1. Ferdiet   ve psikolojik romanlar (Meşrutiyet Dönemi),
2. Millî, toplumsal muhtevalı romanlar (Millî Mücadele Dönemi),
3. T re romanları (Cumhuriyet Dönemi).

Handan ve dairesindeki *Heyulâ*, *Raik'in Annesi*, *Seviyye Talip*, *Son Eseri*, *Mev'ut Hüküm* romanları Meşrutiyet Dönemi ferd yet  i çizgide gelişen, psikolojik aēırlıēı yoēun olan eserlerdir.

Ateşten Gömlek, *Vurun Kahpeye*, *Yeni Turan* romanları millî, toplumsal, ideolojik muhtevaya sahip Millî Mücadele romanlarıdır.

  T re romanları   olarak tasnif edilen *Sinekli Bakkal*, *Yolpalas Cinayeti*, *Tatarcık*, *Sonsuz Panayır*, *Döner Ayna*, * kile Hanım Sokaēı*, *Kerim Usta'nın Oēlu*, *Sevda Sokaēı Komedyası*, * aresaz* ve *Hayat Parçaları* romanları ise Cumhuriyet Dönemi ile ilişkili toplumsal muhtevanın yoēunlařtıēı romanlardır (Bekiroēlu, 1999: 45).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Çalışmada Halide Edip Adıvar'ın yirmi bir romanı, eğitim evreni bakımından incelenmiş; romanlarda kahramanların eğitim durumları, eğitim kurum ve yöntemleri, öğretmen ve öğrenci tipleri, fiziki ortam araştırılmıştır.

Bu bölümde çalışmanın amacına ulaşabilmesi için kullanılan araştırma modeli, araştırma için seçilen evren ve örneklem ile verilerin toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgili bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada betimsel nitelikte tarama yöntemi esas alınmış, Halide Edip'in yirmi bir romanında yazarın eğitim evreni ile ilgili iletileri saptamaya yönelik nitel bir çalışma ortaya konmuştur. Karasar (2006: 77), tarama modelini şu şekilde tanımlamıştır:

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirmek, etkileme çabası göstermez. Bilinmek istenen şey vardır ve ordadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir.

Bu çalışmada doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187).

Çepni (2009: 106), doküman analizi şu şekilde tanımlar:

Yapılacak olan çalışma ile ilgili mevcut kayıt ve belgeleri toplayıp belirli norm ve sisteme göre kodlayıp inceleme işlemine doküman analizi denir. Doküman analizi belgesel gözlem ya da belgesel tarama olarak da tanımlanmaktadır. Doküman analizi sürecinde, bir araştırmacı amacına yönelik mevcut kaynakları bulur, her bir kaynağı dikkatlice okur,

gerekli bilgileri not alır ve aldığı notlardan yola çıkarak bazı değerlendirme işlemleri yapar. Bu süreçte en önemli konu araştırmacının kaynaklardaki bilgileri, kaynaktan anlatılmak istenen anlamda anlaması ve o doğrultuda kullanmasıdır. Doküman analizi ile yapılan sentezler, o alanda yapılmış bütün eserleri belirli özelliklere göre sınıflandırabilme özelliğine sahiptir. Bu işlemin sonunda yeni bir bilgiye ulaşılması veya bu yolla bir keşif yapılması zor görülmekle birlikte, daha çok yapılanlardan yola çıkılarak, genel eğilimlerin, alternatif düşüncelerin varlıkları biraz daha netleşmiş olur.

3.2. Evren

Bu çalışmanın evrenini Halide Edip Adıvar'ın romanları oluşturmaktadır. Örneklem seçimi yapılmamıştır. Çalışmada bütün romanlarına ulaşılmıştır. İncelenen romanlar şunlardır:

1. *Heyulâ* (1909)
2. *Raik'in Annesi* (1909)
3. *Seviyye Talib* (1910)
4. *Handan* (1912)
5. *Yeni Turan* (1912)
6. *Son Eseri* (1913)
7. *Mev'ut Hüküm* (1917)
8. *Ateşten Gömlek* (1922)
9. *Vurun Kahpeye* (1923)
10. *Kalp Ağrısı* (1924)
11. *Zeyno'nun Oğlu* (1927)
12. *Sinekli Bakkal* (1935)
13. *Yolpalas Cinayeti* (1936)
14. *Tatarcık* (1939)
15. *Sonsuz Panayır* (1946)
16. *Döner Ayna* (1953)
17. *Âkile Hanım Sokağı* (1957)
18. *Kerim Usta'nın Oğlu* (1958)
19. *Sevda Sokağı Komedyası* (1959)
20. *Çaresaz* (1961)
21. *Hayat Parçaları* (1963)

3.3. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Çalışmaya yön veren veriler, kaynak taraması yoluyla elde edilmiştir. Halide Edip Adivar, eğitim tarihi ve eğitim kurumları ile ilgili kaynaklar için kütüphanelerden ve internet ortamından yararlanılmıştır. Konuyla ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan tezlere Yüksek Öğrenim Kurulu'nun elektronik tez tarama arşivi vasıtasıyla ulaşılmıştır.

Halide Edip Adivar'ın romanları yayınevlerinden ve sahaflardan temin edilmiştir. Romanlar baştan sona okunmuş, eserlerdeki kahramanların eğitim durumları, öğretmen tipleri, öğrenci tipleri, ders araç gereçleri, fiziki ortamlar eski ve yeni başlıkları altında sırasıyla taranarak fişlenmiş, kodlanmıştır. Kodlanan veriler anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde kategorilere ayrılmış, çalışmada elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Bir doküman analizi çeşidi olan içerik analizini Çepni (2009: 138) şöyle tanımlar:

Kitap, günlük, gazete veya belge gibi yazılı basılı kaynakların araştırma konusuyla ilgili özelliklerinin sayısallaştırılarak tespit edilmesi amacıyla yapılmaktadır. İçerik çözümlenmesinde, sonuçta sayısal rakamlar veya frekanslar verebilecek ölçekler veya rubrikler kullanılmalıdır. İlgili dokümanlar, seçilen veya geliştirilen ölçekteki maddelerle karşılaştırılarak incelenmelidir.

Verilerin sunumunda eserlerden örneklere yer verilmiş, göndermeler yapılmıştır. Göndermeler yapılırken, romandaki yazımlar esas alınmış, herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Ardından yorumlama yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Halide Edip Adivar'ın yirmi bir romanı işledikleri vaka zamanına göre gözden geçirildiğinde II. Abdülhamit Döneminden başlayarak II. Meşrutiyet, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları, Kurtuluş Savaşı, erken Cumhuriyet ve 1950'lere kadar uzanan bir kronoloji ile karşılaşırız. Bu, Türk toplumunun çok önemli sosyal ve siyasal değişimler geçirdiği bir dönemdir. Osmanlı ile Avrupa, İstanbul ile Anadolu, Doğu ile Batı, eski ile yeni arasındaki uçurum ve çatışmalar eğitim sisteminde de etkisini göstermiştir. Halide Edip Adivar romanlarını bu doğrultuda incelediğimizde bu zaman çizgisi üzerinde eğitime ilişkin temel unsurların döneminin önemli bir yazarının kaleminden romanın aynasına nasıl yansıdığını görebiliriz.

4.1. Kahramanların Eğitim Durumları

Halide Edip Adivar'ın ilk romanından son romanına kadar, davranışlarıyla ya da kişilik özellikleriyle olumlu olarak nitelendirilen tüm kahramanları eğitimidir. İlk romanlarındaki kahramanlar genellikle özel ders alan, Avrupa'da eğitim gören kahramanlardır. Millî Mücadele Dönemine rastgelen romanlarında ise kahramanların millî eğitim için uğraştıkları görülür. Avrupa'da alınan eğitim yavaş yavaş yerini Amerika'daki eğitime bırakır. Özellikle son romanlarına doğru kahramanlar, ülkede eğitim almaya isteklidirler. Olumsuz vasıflara sahip kahramanları ise ya eğitimsiz ya da eski usul eğitim görmüş, katı kuralları olan bir terbiye almış, yenilikten uzak tiplerdir. Halide Edip, idealindeki eğitim anlayışını, iyi eğitilmiş kahramanlarla iyi eğitim almamış ya da eğitimsiz kahramanlar çatışması ile vermiştir.

4.1.1. Kadın Kahramanların Eğitim Durumları

Kadın kahramanlar, çoğunlukla eski ya da yeni usul eğitim görmüş, yeniliğe açık bireylerdir. Çocuğu yetiştiren kadının, millî değerlerle batılı eğitimi kendinde birleştirerek sentez yapması, onu daha güçlü yapan niteliktir. Eğitimsiz ya da batılı eğitimi yalnızca taklit olarak algılayan kadın tipleri, olumsuz vasıflara sahiptirler ve kahramanların eleştirildikleri romanlarda hissedilir.

Halide Edip, ilk romanı olan *Heyulâ*'da romanın asıl kahramanı olan Selma'yı olumlu kadın kahraman olarak oluşturmuştur. Selma, “Şairane yaradılış”lı, “Müzikaya da meraklı” olarak tanıtılır, batı musikisine hayrandır, piyano çalar.

Selma'nın Şahap'a mektuplarından birinde konak eğitimi ile ilgili bir bilgiye rastlanır:

“Uzak bir akrabalık yaz kış yakın bir komşuluk ve belki de iki familyanın tek çocukları olmak bizi beraber okutmağa, beraber büyütmeğe sevketmişti.” (Adıvar, 1983a: 121).

Raik'in Annesi romanında Refika, batılı eğitim alıp, millî değerlerle kimlik kazanmış bir kadın kahramandır. Batı taklitçisi değildir. Refika, Halide Edip'in diğer romanlarında karşımıza çokça çıkacak Doğu Batı sentezi fikrinin eğitimdeki ilk örneğidir. Refika, piyano çalar; edebiyatı, musikiyi sever.

Romanda Siret'in beğendiği kadın tanımiyla, evlenilecek bir kadında aranılan eğitim durumu hakkında bilgi verilir: “Dil isterse bilsin, hatta iki, üç; fakat hiçbir zaman Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık etmesin.” ... “Musiki bilirse, ağır, klasik, ciddi şeyler bilsin! Biraz da çocuğunu uyutacak bir şeyler çalsın.” (Adıvar, t. y. : 139).

Necibe, almış oldukları eğitimi taklitçilikten öteye taşıyamamış alafranga kadınların temsilcisidir. Batı taklitçisi “tıbbiyenin ikinci sınıfında” okuyan “fesi eğri bir öğrenci”yle evlendiğinde onu mutlu edebilecek bir kadındır. “Kocasını “bonjur” diye karşılayan, Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık eden, çocuğuna anneden önce “mama”

dedirten” kadınlardan olacaktır. Konuşması, giyiniş ve davranışları ile tam bir batı taklitçisidir. Necibe, Fransızca bilir, piyano çalar ama hiçbir kendisiyle evlendirilmek isteyen Siret’in gözünde bir meziyet değildir. Çünkü giyimi, konuşması ve davranışlarıyla Necibe’nin yaptığı batı taklitçiliğidir, batılı eğitim almış olmak değildir. Üstelik Necibe, millî değerlerden de uzaktır.

Rauf’un metresi olan Ogustin, Avrupa’dan gelen milliyeti belirtilmemiş bir kadın kahramandır. Romanda eğitimi ile ilgili bir bilgi yoktur ancak Ogustin ile batının kötü yönü verilir.

Seviyye Talip romanında da olumlu kadın kahramanların batılı eğitim almış oldukları görülür. Seviyye’nin “Schumann’ın Heine’in şiirinden bestelediği parçaları” Almanca söylemesi; Fahir ile yabancı parçalardan okumaları; onun batılı eğitim almış olduğunu gösterir.

Romanda batılı eğitim almış olan Samime, eşi Numan’la batı taklidi bir hayat yaşasalar da romanda çok eleştirilmezler. Batılı eğitim almamış olan Macide ile annesinde farklı iki durum yaşanır. Macide, annesini de eşini de kırmaz ve sentez yapar. Annesi ise geleneklerine bağlıdır. Etrafındaki değişimlerden rahatsız olsa da bir süre sonra ayak uydurur. Macide’nin annesi de geleneklerine bağlı olduğu için eleştirilmez.

Evelin, batının kötü yönünü vermek amacıyla oluşturulmuş bir kahramandır. Fahir, Numan ve Oxford’dan sınıf arkadaşı Fred Lesley ile beraber Mısır’da operaya giderler. Primadonna olan Evelin Marşal’la orada tanışır. Fahir, Evelin’i Seviyye’ye benzettiği için ona yakınlık gösterir. Ancak Evelin’in Fahir’e düşkünlüğü, Numan’ın Evelin’e hayranlığı tehlikeli olunca Fahir de Numan da Mısır’dan dönerler. Evelin, tehlikeli bir kadındır.

Handan romanında da olumlu kadın kahramanlar, batılı eğitim almışlardır. Romanda yer alan dört kıza Cemal Bey özel dersler aldırır. “Duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşınmış” ders odasında birbirinden değişik öğretmenler, bu dört kıza ders verirler. Kızlar, aynı eğitimi almış olmalarına rağmen birbirinden farklılık gösterirler. Neriman, içtimaiyattan sıkılır, tarihi az sever, felsefeden hoşlanmaz, Handan’ın

tesiriyle edebiyatı sever ve “Charles Dickens” okur. Şehper, gösteriş için çok kitap okur ve Refik Cemal’e İngilizce öğretmeye çalışır. Saffet, her an “uyur gibi”dir. Handan, kardeşleri gibi “bir-iki lisan öğrenip biraz piyano çalıp” bir kenara çekilmez, daha çok öğrenmeyi ister. Bu sebeple Cemal Bey, ona “daha âlim, daha yüksek hocalar” tutarak öğrenmeye devam etmesini sağlar. En son hocası olan Nazım, “Handan’ın hayatında bir his, efkâr ve sanat mürebbisi, hayat mürebbisi” olur, “musiki, edebiyat, felsefe, içtimaiyat” konularında ona ders verir. Handan kültürlü bir kadın olmak için öğrenmeye devam eder.

“Handan Hanım’ı okutup yetiştireceğim.” diyen hocası Nazım’ın kendisi için belirlediği “sistem dairesinde” çalışıp yaşayacak olan Handan, öğrenmeye, eksikliklerini gidermeye heveslidir. Hocasının belirlediği programa göre erken kalkıp bir saat tarih ve edebiyat, bir buçuk saat piyano, yemek molasından sonra da bir saat sosyoloji ve felsefe dersleri görecektir. Bütün bu derslerin yanında Don Pedrelli’den da musiki dersi alacaktır (Adıvar, 2009a: 53-54).

“Edebiyat, Osmanlı edebiyatı, tarih, tarih-i umumi” ve “Osmanlı tarihi” gören Handan, Osmanlı edebiyatının eski Acem mektebini neden inceleyeceğine ve Osmanlı tarihini bildiği halde bu dersi tekrar almasına bir türlü anlam veremez (Adıvar, 2009a: 54).

Nazım, Handan’ın kendi gibi düşünen biri olması için çabalar, yasak kitaplar getirir. Nazım, Handan’a memleketin sefaletini ve kötü durumunu hissettirmek ister. Amacı, Handan’ın da buna çare bulmak için düşünmesini sağlamaktır. Ancak Handan, önceki bilgileriyle yenilerini sentezleyerek, Nazım’ın tıpkı olmayan, yepyeni fikirde bir birey olur (Adıvar, 2009a: 68).

Handan, aldığı özel dersler sayesinde memleket meselelerinden haberdar, iktisat, felsefe ve hatta politika gibi konularda üstün olan kültürlü bir kadındır. Eşi Hüsnü Paşa, musikiden sıkılırken o tam tersine musikiyi sever, Wagner’i ve Liszt’i piyano ile çalar, güzel sanatların pek çok dalıyla ilgilidir. Sevdği tabloların önünde oturur. En çok Turner’in levhalarını, ardından David’in, Corot’nun peyzajlarını beğenir (Adıvar, 2009a: 116).

Sabire Hanım, geleneklerine bağlı olduğu için kızların eğitimle vakit geçirmelerini anlamsız bulur ve evlenmeleri gerektiği üzerinde durur.

Tahsili bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç lisan biliyor, artık katip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek acayip; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördümde evlendim, büyükannen on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlendi idi (Adıvar, 2009a: 60).

Sabire Hanım'ın "mektup yazısı" okuyamıyor oluşu, eğitim eksikliğinden kaynaklanır. Halide Edip, onu geleneklerine bağlı ancak batılı eğitim almadığı için yeniliklere kapalı, saygı duyulur bir kahraman olarak canlandırmıştır. Genel olarak *Handan* romanındaki kadın kahramanlar, konak eğitimi ile daha çok batılı eğitim almış kimselerdir.

Yeni Turan romanında milliyetçi bir tutumla ülke içinde eğitimin üzerinde durulduğu görülür. Halide Edip; *Handan*, *Seviyye Talip*, *Raik'in Annesi* ve hatta *Heyulâ*'da batılı eğitim almış kahramanlar oluşturmuşken; *Yeni Turan* romanındaki kahramanlar, çoğunlukla ülke içinde eğitim görmüş ve eğitim veren kahramanlardır. Roman kahramanlarından dikkati ilk Kaya çeker. Kaya, Erzurum'da açtığı Yeni Turan okulunda öğretmenlik yapmıştır. On yıl öncesinde kendisine yardım eden beş altı kadınla birlikte açtıkları Yeni Turan okullarının sayısı hemen hemen yirmiye ulaşmıştır. Bu okullarda, politikaya hiç yer verilmeyip, gerekli olduğu kadar ziraat ile ilgili pratik bilgiler, sağlık ve sağlığın öneminin vurgulanması üzerine kurulmuş bir öğretim anlayışı vardır. "Cuma günleri sinematografla çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları" verilir. Kaya da bu dersleri veren "hoca kılıklı, cüppeli kadınlardan"dır. Onun "çarşafı, ince hanımlardan" değil de "İslâmın söylenti ve inancıyla uygun" giyinmiş olması, cinsiyetini adeta unutturur.

Kaya, eşi Hamdi Paşa'nın onu değiştirme çabalarını boşa çıkartır. Hatta klasik musiki çalmasını istediğinde onu reddeder:

"Ben yeni Turan şarkıları, parçaları ve müziği ile özellikle taşra okullarımızda ders okuttuğum zaman o kadar meşgul oldum ki, klasik musikiyi pek çalamıyorum." (Adıvar, t.y. : 62).

Kıyafet hususunda da direnen Kaya, aslında ayrı fikirlere ve ayrı zevklere sahip olduklarını hatırlatır. Oğuz'un ölümüyle eşinden ayrılan Kaya, "siyah yeldirme"si ve "beyaz başörtü"sü ile yakın çevresini eğitmeye devam eder.

Yeni Turan romanını önceki romanlardan ayıran en büyük özelliği, kadınların eğitimci olarak karşımıza çıkmaları ve tüm öğretmenlerin idealist, milliyetçi olmalarıdır.

Son Eseri romanındaki Kâmuran, "ince belli güzel bir Fransız mürebbiye" elinde büyümüş, piyano çalmayı ve resim yapmayı ondan öğrenmiştir. Abisi Asım, üçüncü kâtip olarak Paris'e gidince Kâmuran, "Dam dö Simyon"a verilir. Buradaki Hemşire Terez isimli genç hocanın, Kâmuran'ın üzerinde tesiri çoktur. Üç sene içinde "resim ve musikiyi" ilerletmiş, zevk terbiyesini onun sayesinde gerçekleştirmiştir.

Hemşire Terez, katoliktir. Kâmuran'ı Hristiyan yapmaya çalışsa da muvaffak olamaz. Aksine, Kâmuran'a "kuvvetli bir din hissi" aşılar. Bu sebeple Kâmuran, yaşına göre olgun düşünen bir insan olur.

Kâmuran, mektepten ayrılınca Asım'ın boşanmış olduğunu Mediha'nın da yazar Feridun Hikmet'le evlendiğini öğrenir. Viyana'ya ikinci kâtip olan abisi Asım'la gider. Burada tanıştıkları Viyanalı Madam Angelz, onlara Almanca öğretir. Kâmuran'a Hemşire Terez gibi tesir eden bir başka kişi de Madam Angelz'dir.

Madam Angelz, "hiç evlenmemiş yaşlıca bir kızdır." Eski, kibar bir ailenin bir tek kızıdır. Asım onunla sefaret muhitinde tanışır. Çünkü Madam Angelz, diplomatik cemiyetin Viyana'da başlıca simalarındandır. Babası kısa bir zaman için Türkiye'de sefirlik ettiği için Türklerle çok alakadardır. Ailesinden sadece birkaç yeğeni dışında kimse sağ değildir. Rahat yaşayacak kadar servete, çevresine tesir yapabilecek kadar zekâyâ, zevke ve tahsile sahiptir. Fransızca ve İtalyanca bilir. Asım'a Almancasını ilerletmek için yardım ederken, Kâmuran'a da dersi vermeye başlar.

Birkaç dil bilen Kâmuran, "Saadet Köşkü" isimli tablosuyla sanat eleştirmenlerinin dikkatini çekmiştir. Feridun Hikmet'e ilham verirken, evli ve çocuklu bir erkeği

sevdiğinden ve bu ahlaki kaidelere uymadığından içi rahat değildir. Bu iç çekişmesi ile hastalanmıştır. Kâmuran yirmi dokuz yaşında vefat eder.

Mediha, “beyaz, uzun, şişman ve sarı saçlı” olarak arzu edilir bir tiptir. “Tabii ve yapmacıksız oluşu” “zevki ve hayat telakkileri” kendinden çok başka olan insanlara kendini sevdirebilir. Ancak bu yanı Feridun Hikmet’in “kafamı ve kalbimi iyiden iyiye çürütmüştü” demekten alıkoymaz. Asım’la evliyken Feridun Hikmet’i sırf şöhretinden dolayı sevmiş, boşanır boşanmaz onunla evlenmiştir. Musikiden anlamıyor oluşundan hareketle iyi eğitilmiş olmadığı söylenebilir.

Mev’ut Hükm romanında Sara’nın piyano çalması, musiki ile ilgili bir eğitim aldığını gösterir. Eşi Süruri’nin çapkınlıklarına ve içki âlemine sessiz kalışı sabırlı olmasındandır. Çocuğunun üzerine titreyen Sara, onun sağlığı için onunla ilgilenecek kişilerin sağlık kontrollerini yaptırırken zamanla kendi rahatsızlığından dolayı, çocuğunun eğitimi ile yakinen ilgilenemeyecek duruma gelir. Atife’ye evde verilen özel derslerin yetersiz olduğunu söyleyen Kasım Şinasi’nin, Atife’yi Amerikan okuluna verme teklifini kabul eder. Çünkü o da evde verilen özel derslerin verimli olmadığını görmektedir.

Çocuğuna sütnineler, hatta hizmetçiler geldiği vakit, kendisi onların boğazlarını, vücutlarını büyük önemseme ile Profesör Remzi’ye muayene ettirir ve en az kuşkulu olanlardan bile şiddetle iğrenirdi. Bir tanesi Profesör Remzi tarafından muayene edilip de hasta bulunduğu zaman, boğazına konulan kaşığı yaktırmış, gömdürmüş, kadının oturduğu yerleri dezenfekte ettirdikten sonra, yine evin içinde temizlenmez bir murdarlık görmüş gibi, titiz ve iğrenç bir halde, birçok gün rahatsız olmuştu (Adivar, 1983b: 71,72).

Çamaşırcı Ayşe Kadın, yaralı ve veremli kocasına büyük bir fedakârlıkla bakar. Oğlunu okuldan alıp küfeci yapacak olan babaya saygısızlık etmese de Doktor Kasım Şinasi’ye oğlunu okuttuğu için minnettardır. Okumamış olmasına rağmen, oğlunun okumasını istemesi, eğitimin önemini bilmesindendir.

Behire, babasının ikinci eşinden olan kardeşine her zaman düşmanlık beslemiş, çıkardığı dedikodularla Doktor Kasım Şinasi’nin mesleki yeminine rağmen Sara’yı morfinle öldürmesine sebep olmuştur. Romanda dikkati çeken tek insani yönü anneliğidir. Oğlu Hayri’nin ölümünden sonra bunu da kaybetmiştir.

Ateşten Gömlek romanında Ayşe, hemşire ve öğretmendir. Fransızca bilir. İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'a gelince, İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda mitingler vererek millî mücadelenin ruhu olmuştur.

Vurun Kahpeye romanında Aliye, Darümuallimattan çıktıktan sonra Anadolu'nun bir kasabasına öğretmen olarak gitmiş kimsesiz bir kızdır. Annesi daha o küçükken ölmüş, babasından da Kafkaslardaki savaştan sonra haber alınamamıştır. Darümuallimat yıllarında Aliye, idealist öğretmenlerinden etkilenecek Anadolu'ya öğretmen olarak gitmeyi ister. Anadolu'nun bir kasabasına geldikten sonra hemen maarif müdürlüğüne gider. Maarif dairesinin pisliği, hademenin kaballığı ve maarif müdürünün ahlaksızlığı ile karşılaşır. Maarif müdürünün yanında bulunan "meclis-i idare azasından" Ömer Efendi'ye "namuslu ve ihtiyar bir aile" yanında bir odada kalmak istediğini dile getirir. Ömer Efendi, eşinin onayını da alırsa onlarda kalabileceğini söyler. Çift, ölmüş çocukları Emine'nin yerine Aliye'yi koyup, onu sahiplenirler. Aliye'ye annelik eden Gülsüm Hala, Ömer Efendi'nin eşidir. Sevecen ve inançlıdır. Aliye'yi verdiği kararlarından dolayı takdir eder, onun arkasındadır.

Aliye okula yeni geldiğinde, sınıfta "laubali sırtan bir sürü küçük yüz" görür. Kısa bir süre içinde sınıfı disiplin altına almayı başarır; sükûneti sağlar. Özellikle esnaf çocukları öğretmenlerine sevgi ile bağlanırlarken; eşraf ve memur çocukları ise sinmiş, tetikte, uyanık, bekler durumdadırlar. Öğrenciler, sözünün arkasında duran, disiplinli, ayırım yapmayan öğretmenlerine karşı tutumlarını değiştirirler.

Aliye, kasabanın diğer öğretmeninden giyim, öğrencilerine davranış ve ders işleyiş gibi yönlerden farklılık gösterir. Kasabanın eşraf ve memur kesimiyle çatışmıştır. Ancak dersine girdiği çocukların aileleri onu beğenmektedirler. Aliye idealist öğretmen tipinin Halide Edip romanlarındaki en belirgin örneğidir.

O, gelirken ettiği yemini son nefesinde de tekrarlar:

"Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi!"

Hatice Hanım, Maarif Müdürünün şüpheli işlerine alet olan ve Aliye'nin gelmesiyle kıskançlığa ve öfkeye düşen bir öğretmendir. Öğrencileri arasında ayırım yapan, eşraf çocukları ile karşılıklı sigara içen, sınıfta sakız çiğneyen, öğrencilerini kötü sözlerle ve dayakla susturmaya çalışan Hatice Hanım, bu davranışlarıyla öğretmenlik mesleğinin olumsuz bir tipidir. Eski usul ders işlemekle kalmayıp, yeni usul ders işleyen meslektaş Aliye'yi Tosun Bey'e şikâyet etmesi, mesleki ahlak eksikliğindendir.

Kalp Ağrısı romanındaki kahramanlar, iyi eğitim almış belli bir sosyal tabakaya mensup kahramanlardır.

Romanın başkahramanı olan Zeyno, doktor bir babanın kızıdır. Romanın bir bölümünde Darülfünuna gittiğinden bahseder:

“Ben Almanya’da bulunduğum senelerde de İstanbul’daki Darülfünuna gittiğim bir sene zarfında da erkek arkadaşlarımı hiç kadın arkadaşlarımdan ayırmamıştım.” (Adıvar, 2010a: 29).

Zeyno, tabii bir güzeldir. Erkek gibi güçlü olduğu için, Hasan’la giriştiği kürek çekme, koşu yarışlarında berabere kalır. Psikoloji konulu kitaplar okur. Spor yapmayı, ava gitmeyi seven Zeyno, sadece umumi olmayan yerlerde dans eder. Hasan’dan ayrıldıktan sonra Jocelyn’i dinleyerek ıstırabını dindirmeye çalışır.

Azize, Zeyno’nun çocukluk arkadaşıdır. Ancak görüntü itibarıyla de kafa yapısı olarak da Zeyno’dan bambaşkadır. Süslenmeye ve gösterişe çok düşkün olan Azize, modernliğin Avrupalı gibi giyinip süslenmek, Avrupalı gibi eğlenip, lüks yaşamak olduğuna inanır. Kafa yapısıyla da hiçbir zaman Hasan’a yetmez. Sarı saçlı, mavi gözlü Azize, sadece güzelliği ile Hasan’ı etkiler. Onun kafasını ve kalbini doyurmaz.

Dora, bankerin kızıdır. Karl adında bir tıp talebesi sevgilisi olmasına rağmen Hasan’la aşk yaşar. Hasan Bey’e Almanca ders verirken Azize ile arkadaşlık kurar. Onları Carmen Operası’na götürür. Hasan, Zeyno’dan başka Dora sayesinde kültürünü geliştirmiştir. Yazar, okuyucusuna vermek istediği mesajlarını, olumsuz kahramanların iyi

vasıflarıyla da verir. Dora'nın babasının parasını yemek yerine, çalışması ve israfı sevmemesi buna örnek gösterilebilir.

Zeyno'nun Oğlu romanında da yine *Kalp Ağrısı* romanındaki Zeyno, olumlu kadın kahraman olarak yer alır. Romana, Mazlume, büyükannesi ve Kürt Zeyno, olumlu kadın kahramanlar olarak katılır.

Mazlume, annesinin istediği gibi özentî içinde lüks yaşayan “asrî” bir insan olmak yerine, Darülfünunda Edebiyat Şubesinde okur. Sinemaya gitmesi, tenis oynaması, Darülfünunlu arkadaşlarıyla sohbet etmesi annesini hiç memnun etmez. Annesinin yorumuyla “örümcekli düşünceler”e sahip bir kızdır (Adıvar, 2006c: 31).

Mazlume, fikir olarak çok beğendiği babaannesi ile daha iyi anlaşır. Darülfünunlu arkadaşları ile Mazlume, danslar ve müzik hususunda babaannesi gibi millî değerlerin daha güzel olduğunu düşünür (Adıvar, 2006c: 32).

Mazlume'nin tıp fakültesinden de arkadaşları vardır. Bu arkadaşları sayesinde Avrupa'dan yeni dönmüş ve tıbbiye de hoca olan Doktor Saffet ile tanışıp Avrupa ile ilgili fikirlerinden çok etkilenir. Avrupalılar, asrîlik dediği “köhne, örümcekli” şeyler yüzünden değerlerin iflasına gelmiştir (Adıvar, 2006c: 32).

Mazlume, kendi fikirlerine çok yakın bulduğu Doktor Saffet'in fikirlerini babaannesi ile paylaştığında babaannesi, onun bu beyle evlenmesini ister ki romanın sonlarına doğru Mazlume ile Doktor Saffet evlenirler. Mazlume, ebe olmak için okur. Annesi hem evliliğine, hem de ebelik okumasına karşı olsa da Mazlume'yi etkileyemez.

Romanın ikinci cephesini önceden Diyarbakır'da çalışmış olan Hasan'ın sahip olduğu ve sonra terk ettiği Kürt Zeyno ve çevresi oluşturur.

Kürt Zeyno, cahilliği yüzünden Hasan tarafından kullanılmıştır. Eğitimi ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Mücadeleci değil, boyun eğen, her sıkıntıya katlanan bir kadındır.

Mesture Hanım, batı özentisi içinde lüks yaşayan ve kızının da kendisi gibi olmasını isteyen bir kadındır. Eğitimi ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak eşi Mazlum Bey'i ve kızı Mazlume'yi "asri" olmadıkları için beğenmez, sürekli eleştirir. Mesture Hanım, kızının Doktor Saffet'le evliliğine ve evlendikten sonra Mazlume'nin tıbbiyede okuyup "ebe" olmasına karşıdır. Mesture Hanım'ın çevresine göre uygun bulmadığı bu meslek, muhabbet ettiği Diyarbakırlı Hanım tarafından olumlu karşılanır.

Fransızca'yı Parisli'den, İngilizce'yi Londra'lı'dan öğrettim. Anasının salonundan eksik olmayan büyük adamların hangisiyle istese evlenirdi. Hayır, ille o sünepe doktorla evlendi. Bir de şimdi üstüne Tıbbiye'ye devam ediyor.

_Tıbbiye'ye devam fena mı, Hanımefendi? Asri kadınlar her bir meslek edinirlermiş...

_Yalnız Tıbbiyeli olsa iyi... İnadına ebe olacaktı. Hem Hanımefendi siz Diyarbakır'da pek bu ince noktaları pek bilemezsiniz. Buralarda asri kadın iki türlüdür. Bir çirkin, ukala ev fukara olanlar vardı. Onlar hastabakıcı, avukat, muharrir, memur filan olurlar. Bu adeta bir nevi işçi sınıfı. Bunlara sade bizim aptal damat asri der. Bunlar içki içmez, çarliston bilmez, inatlarına fena giyinir ve yüzlerini boyamazlar (Adıvar, 2006c: 373).

Perihan Nine, kızı Kürt Zeyno'nun İstanbullu zabitle evlenecekleri umuduyla hamile kalmasına sevinmiş, umudu boşa çıkınca kızına zulmetmiştir.

Sinekli Bakkal romanında Rabia, doğulu ve batılı eğitim almış, bunların sentezini yapmış bir kahramandır. Onun eğitimiyle babası sürgünde olduğu için annesi ile dedesi birlikte ilgilenmişlerdir. Rabia, küçük yaşta imamın tesirine maruz kalır. Mahallenin diğer çocukları bayram salıncağına, kukla oyununa aşinalarken, o cennet ve cehennem denilen şeylere aşinadır. Cehennemden korkan Rabia, dedesinin anlattığı cenneti de pek cazip bulmaz.

Cehennem onda daha derin bir alaka uyandırdı. Büyük babası söylerken dişleri kilitlenir, arkası ürperirdi. Fakat gözlerini açar dinlerdi. Evvela imam Dante'yi solda sıfır bırakacak bir dehşetle bu ukubet diyarını canlandırıyor, sonra babasının, ezeli yurdu, orası olduğunu, şüphe götürmez bir katiyetle söylüyordu. Kız, cehennemden korktu, fakat imamın tarif ettiği cenneti de pek cazip bulmadı (Adıvar, 2004: 24).

Rabia ilk eğitimini dedesinden alır. Küçük bir rahleye diz çökerek "iki tarafa sallana sallana" *Kur'an*'ı ezberler (Adıvar, 2004: 26). Annesi Emine, mahalle mektebindeyken babası Tevfik'le tanıştığı ve mutsuz bir evlilik yaptığı için, dedesi mahalle mektebinden soğumuş ve Rabia'yı mahalle mektebine göndermek istememiştir (Adıvar, 2004: 26).

Rabia, ezberi çok kuvvetli bir öğrencidir ve *Kur'an* surelerini hemen ezberler. Annesi ve dedesi kızı hafız yapmak isterler (Adıvar, 2004: 26).

Rabia'nın on bir yaşına geldiğinde “İstanbul'un en küçük fakat latif üsluplu ve en yanık sesli hafızı” olarak tanınır. Büyük mevlitlere, selâtin camilere Ramazan'da mukabele için büyük ücretlerle çağrılır.

Zaptiye Nazırı Selim Paşa, bu kızın Vehbi Dede'den musiki dersi almasını sağlar. Rabia, konakta derslere başlar. Konak hayatı Rabia için imamın cehennem konuşmalarından ve babasıyla ilgili kötü sözleri işitmekten kurtulduğu yer olur (Adıvar, 2004: 62).

Rabia, konaktaki hocalardan öğrenemeyeceği pek çok şeyi Sabiha Hanım'ın yanında öğrenir. Selim Paşa, konağa gelen musiki, Arapça ve Farsça hocalarından kimsenin istifade etmediğini görür ve Rabia'nın bu hocalardan ders almasını ister. Rabia'nın Vehbi Dede ile musiki dersleri, Arabî ve Farisi derslerinden sonra başlar. Rabia, Vehbi Dede ile ilk karşılaştığında hayli heyecanlıdır ancak Vehbi Dede'nin tavırları onu sakinleştirir (Adıvar, 2004: 68, 69).

İlk derste tef çalan Rabia, Vehbi Dede'nin dersinin *Kur'an* okumaktan çok başka olduğunu düşünür. “Düm, tek, tek, düm, tek...” şeklinde basit usulle başlayan ders Vehbi Dede'nin neyini alıp, “kolay bir hava üfleme”ye başlamasıyla devam eder. Karışık usullerde hocası eline tef verir. Rabia seslerden, “zillerin şıkırtısı”ndan çok hoşlanır (Adıvar, 2004: 69-70). Rabia, tef, ud, kanun, alaturka sazları ve telli sazları çalmayı kısa sürede öğrenir (Adıvar, 2004: 70).

Rabia, *Kur'an* okumak için gittiği Sabiha Hanım'ın evinde artık şarkı söylemeye başlamıştır. Selim Paşa da onun tefini çalarak söylediği şarkıları dinlemek için eşinin odasına gider. Hilmi, Rabia'nın Vehbi Dede'den değil, “Garp musikisinin ustası” Peregrini'den ders almasını çok ister (Adıvar, 2004: 71).

Rabia ders almaya başladıktan sekiz ay sonra Peregrini onu dinler. İlk karşılaşmalarında elini öpen bu öğrenciyi Peregrini ders verdiği diğer öğrencilerinden ayırır. Onu, Türk medeniyetinin ve kültürünün örneği olarak görür:

Kız -belki her uzatılan eli öpmeye alışık olmasından, belki de Peregrini'nin pürüzsüz Türkçesinden onu Müslüman sanmasından- sanatkârın elini öptü, başına koydu. Üç genç elleriyle ağızlarını örterek pufladılar. Fakat Peregrini memnun görünüyordu. Çocuk onun zihninde ders verdiği alafranga, zengin kız çocuklarıyla derhal bir mukayese uyandırmıştı. Onların hepsi Avrupa çocuklarının saman kâğıdı kopyası idiler; halbuki bu kız arkasındaki üç sıkı kumral örgüsüyle, açık yüzüyle nohudi yemenisiyle İstanbul şehrinin medeniyetinin, harsının asırlar süren tekamülünün vücuda getirdiği yerli bir örnek (Adıvar, 2004: 73-74).

Peregrini Rabia'nın hafız olduğu için “kendi kitabından, kendi üslubuyla bir parça” okumasını ister. Rabia'yı dinleyen Peregrini'ye onu terbiye edip etmeyeceğini sorduklarında, onun cevabı Vehbi Dede ile çalışmayı seven Rabia'yı sevindirir. “Sezar'ın malını Sezar'a, Allah'a ait olanı Allah'a vermek gerek...” diyerek ders vermeyeceğini belirtir.

Tevfik sürgünden dönünce, Rabia babasıyla yaşamak ister ancak eğitimi ile yine Selim Paşa ilgilenir. Vehbi Dede, Ramazan'da ders vermediği halde Rabia gibi istidatlı bir öğrencisine ders vermek istediğini, perşembe akşamları evlerinde müsait bir yerleri varsa geleceğini Tevfik'e söyler (Adıvar, 2004: 103).

Sinekli Bakkal'daki evlerine Vehbi Dede haftada iki kez Rabia'ya ders vermek için gelir. Ders verdiği birkaç öğrencisini de Rabia'ya verecektir. Peregrini de ders verdiği ailelere alaturka hocası olarak Rabia'yı önermiştir. Öğrenci olan Rabia'nın böylece öğretmenliği de yavaş yavaş başlamış olur. Ayrıca sarayda “üçlük bir orkestra” yapmasına olanak sağlar. Bu arada Rabia'nın öğrenciliği hala devam etmektedir. Vehbi Dede, onun *Mevlid*'i baştanbaşa okuyabileceğini söyler. Şimdiye kadar ilahi okuyan, mukabelelere giden Rabia ilk kez Türkçe olarak İkinci Mabeyincinin konağında *Mevlit* okuyacaktır. Buna hazırlık yaparken o zamana kadar öğrendiklerini kullanmaya çalışır. Rabia, yoğun çalışma temposu içinde derslerden dönerken Babiâli ya da Beyazıt sahaflarından kitaplar alır. Onun bu kitap okuma faaliyeti, babasının sürgüne gitmesiyle yaşadıklarını unutmaya çalışmasındandır (Adıvar, 2004: 248-249).

Halide Edip Adivar'ın *Sinekli Bakkal* romanında oluşturduğu Rabia, her konuda mükemmel bir kahraman değildir. Öğrenme kabiliyeti olan, ezberi kuvvetli, güzel sesli Rabia, aynı zamanda inatçı ve bencildir de. Annesini, o ölüm döşeğindeyken bile aramaması, kinini uzun tuttuğunu; Peregrini ile evlendiğinde muhitini değiştirmek istememesi inatçı ve bencil olduğunu gösterir. Bu olumsuz yanlarıyla Rabia, daha gerçekçi, daha inandırıcı bir kahraman olmuştur. Ancak, öğrenci olarak Rabia çok yetenekli ve çok başarılıdır. Akranlarından bu yönleriyle çok üstündür. Onda var olan yetenekler, iyi hocaların elinden geçince ortaya çıkar, daha güzel görünür. Ayrıca Rabia, dedesi Hacı İlhami Efendi'nin baskısından aldığı eğitim sayesinde kurtulabilmiştir. Rabia, kendi kararlarını kendi verebilen bir birey olarak da göze çarpar. Onun böyle olmasını sağlayan hep iyi eğitimin neticesidir.

Tevfik'in evinde yaşayan Penbe ise, Tevfik'le evlenmeyi hayal eden bir çingenedir. O da Rakım gibi eğitilmiş değildir. Onun dini, isteklerinin gerçekleşmesi için gittiği türbelerden, cinlerden ibarettir.

Sabiha Hanım, ilerleyen yaşına rağmen gözü ibadette olmayan, musikiyi ve eğlenceyi seven biridir. Din adamlarının anlattığı cennet ve cehennem tasvirleri onu cezbetmez. Dinin korkunç taraflarını, ahret düşüncesini sevmez. Bu sebeple Mevlevi tekkelerine devam etmeye başlar. Tasavvuf ehli bir musikişinas olan Vehbi Dede ile tanışır. İlâhi kâinatı anlayan ve seven bir tebessümle bakan Vehbi Dede'yi konağında musiki dersleri vermesi için ikna eder. Genç halayıklar ve üvey kızı Mihri konağın musiki hocası olan Vehbi Dede'den Sabiha Hanım sayesinde ders alırlar. Halk türkülerini, oyun havalarını sevdiği kadar, en ağır dini musikiyi de seven bu ihtiyar kadın, Rabia'nın sesi ve üslubuyla kendinden geçmektedir. Halide Edip, dinin korkunç taraflarıyla öğretilmesini kötü eğitim olarak nitelendirir. Oysa din, sevgi yolu ile verilmeli, insanları kendinden uzaklaştırmamalıdır. Bu da dinin iyi eğitimle verilmesinin önemini gösterir. Kulaktan dolma bilgilerle din öğrenilmemeli, okunup araştırılmalıdır. Sabiha Hanım'ı eşinin gözünde büyüten asıl mesele ise, oğlu Hilmi'nin doğumundan on yıl sonra Selim Paşa'nın bir buğday tüccarının kızıyla gizlice evlenip, bu evlilikten bir kız çocuğunun olması ve eşinin bunları bilmesine rağmen bildiğini belli etmeyip ancak, ikinci eş ölünce açıklaması, üvey kızı olan Mihri'yi bakmayı teklif etmesidir. Sabiha Hanım'ın bu yönü, sabırlı olan Türk kadınının bir özelliğidir.

Sabiha Hanım, oğlunun sürgüne gönderilip, eşinin görevden ayrılmasından sonra konaktan taşınır ve tüm cariyelerini azat eder. Cariyelerine zamanında iyi eğitim verdirdiği için hepsi de hocalık yapabilecek durumdadırlar (Adıvar, 2004: 387-388).

Mihri, Selim Paşa'nın gizli olan ikinci evliliğinden kızıdır. Annesinin ölümüyle Sabiha Hanım onu konağa almış, konakta musiki eğitimi aldırılmıştır. Bilâl'le evlendiğinde yaşı ondan büyük, pek de güzel olmayan bir kızıdır. Selim Paşa'nın kızı olması onun Bilâl'le evlenmesini sağlamıştır.

Dürnev, Hilmi'nin eşidir. Sabiha Hanım, Dürnev'in daima kendisine bağlı ve her zaman konakta ikinci safta kalacak olduğunu umarak oğluna almış, terbiye etmiş, iyi bir tahsil vermiştir. Ancak romatizmaları yüzünden konakta eskisi gibi dolaşamamaya başlayınca onun emirler verdiğini, ona başkaldırdığını görerek mutsuz olmuştur (Adıvar, 2004: 39).

Konakta eğitim alan Dürnev, süse ve eğlenceye düşkün Avrupa taklitçisi biri olmuştur. Romanın sonlarına doğru, eşi Hilmi ile sürgüne gidince, mütevazı bir hayat sürmüştür.

Rabia'nın *Mevlit* okumak için gittiği İkinci Mabeyincinin yalısının hanımı, Mabeyincinin sütünesi olan İkbâl Hanım'dır. İkbâl Hanım, din kelimesinin anlamını bilmemesine, peygamberin ismini doğru telaffuz edememesine rağmen, şiddetli bir taassuba sahiptir. Namaz surelerini ezberleyecek kadar hafızası olmayan bu ihtiyar Çerkez, Vehbi Dede'ye hayrandır. Hele tek başına *Mevlit* okuyacak olan Rabia'ya hayret eder. Elli beş yıldır İstanbul'da yaşıyor olmasına rağmen, hala Türkçeyi düzgün konuşamaz.

Arif'in ablası olan Behire Hanım da Satvet Bey'in evinde mürebbiyelerle, kendi kültürü içinde ve devrin klasiklerini öğrenerek büyümüş, oradan gelin gitmiştir. Eşinin ve çocuklarının Avrupa taklitçisi olmalarına üzülür.

“Behire Hanım mürebbiyelerle büyütülen kibar kızlara, aynı zamanda kendi harsları, kendi klasikleri de öğretilen bir devrin mahsulüydü. O da tıpkı Arif gibi Satvet Bey'in evinde büyümüş, oradan gelin gitmişti.” (Adıvar, 2004: 267).

Rabia'nın İkinci Mabeyincinin yalısında okuduğu *Mevlit*, çok beğenilir. *Mevlit*'te "Vefat"a başlamadan önce Enderun takımı ilahiler okur. *Mevlit*'te Müslüman olmayan Miss Hopkins'in kendini "Noel akşamı"ndaymış gibi hissetmesi dikkat çekicidir. Miss Hopkins, Nejat Efendi'nin Robert Kolejden gelen İngilizce hocasının eşidir (Adıvar, 2004: 274).

Rabia, İkinci Mabeyincinin evinde Kanarya ile karşılaşır. Onu, Sabiha Hanım'ın konağından tanıyan Rabia, onun hükümdarın yeğeni Nejat Efendi'nin eşi olduğunu öğrenir. Nejat Efendi'nin evine ders vermeye gittiğinde tekrar Kanarya'yı görür. Rabia'ya, ders vereceği kızları tanıtır. Üçlü alaturka takımı oluşturan Gülbeyaz, şarkı söyleyecek; Nevgice ve Maypeyker, kemençe ve ud öğreneceklerdir.

Emine, babasının verdiği katı derslerden nasibini almıştır. Onun da dünyaya bakışı babası Hacı İlhami Efendi gibidir. Yasaklar ve kurallarla hayatını babasının çizdiği kalıp içinde yaşayan Emine, ilk defa on yedi yaşında evlilik kararıyla bu kalıbın dışına çıkar. Mahalle Mektebinden tanıdığı Tevfik ile gölge oyununu bırakıp, dükkânı işletmesi şartıyla evlenir. Tevfik dükkânı idare edemeyince Emine işin başına geçer. Çok çalışıp dükkânı işlek bir hale soktuğu bir sırada eşi Tevfik'in yakın arkadaşlarına onun taklidini yaptığını görünce ayrılma kararı alır. Tevfik, Emine'nin zengin müşterilere itibar edip, veresiye alan müşterileri azarlamasıyla alay etmiştir. Ayrıca Emine'nin mahreminde yaptıklarının da taklidini etmiştir. Emine babasının kapısına gider. Babası onu eve almazsa canına kıyacağını söyler. Hacı İlhami Efendi, kızının inatçı olduğunu bilir ve onu evine kabul eder. Dükkânın işlemesi için çabalayan Emine, bu olayla Tevfik'ten ayrılır. Tevfik ne kadar yalvarmışsa da geri dönmez. Hamile olduğunu anladığında ise Tevfik, sürgündedir.

Emine, kendi kızı üzerinde de çok söz sahibi değildir. Babasının aldığı kararları uygular. Çünkü babasının baskısı altındadır ve onun doğru kararlar aldığına inanır. Kızının eğitimi hususunda karşı geldiği şeyler olsa da yine babasının kararları uygulanır.

Yolpalas Cinayeti romanında Akkız yani Nadire, Bülent'in dadısıdır. Sallabaşların evine gelmeden önce Akkız, Nuri ve onun eşi Refika'nın Bursa'daki "sınıf farkı gözetilmeyen" evinde bir beslemeden ziyade, bir küçük kardeş muamelesi görmüş, okutulmuştur (Adıvar, 2003: 46).

Sacide Sallabaş, Agâh Efendi adında fakir bir kâtibin kızıyken, tesadüfen Murat Sallabaş'la evlenerek birden muhit ve konum değiştirir. Babası ve kardeşleri iki yüzlü davranarak onun zenginliğinden faydalanmaya çalışırlar ancak annesi, bütün ailesi ile münasebetini kesip çamaşırcılığa başlar. Bu sebeple Sacide, taşındığı Karagümrük'te hiç sevilmeyen biridir. Sacide, yanına aldığı Amerikalı hizmetçi Etienne'nin anlattıklarından hareketle, tam bir Amerikan taklitçisi olur. Hızlı araba kullanan, yüzmeyi seven Sacide, taklit yaparken aynı zamanda bunu kendine yakıştırmayı bilir.

On Amerika milyoneri kadının fantezilerine “bana mı” demeyecek kadar dayanıklıdır. Bundan başka da, hakikat kendine mahsus bir orijinalitesi vardır. Onun sonradan görmüşlüğü bambaşka bir şekilde kendini gösterir. Nazarı dikkati celbetmek için, İngilizcesini Londra'da, Fransızcasını Paris'te, Almancasını Berlin'de öğrenmiş kadınların, elden düşme bir kopyası olmaya ihtiyacı yoktur. O, ne Shakespeare'den, ne Goethe'den, ne de Hugo'dan bahseder. Fakat gündelik hayata dair mülahazaları tuzlu biberlidir (Adıvar, 2003: 23).

Sacide'nin eğitimde gözü yoktur. Oysa evlerinde verdikleri eğlenceye gelenlerin eğitim durumları romanda özellikle verilmiştir. Bayan Sungur'un Alman mektebi mezunu genç bir kadın olduğu, Bayan Bilgan'ın Dame de Sion mezunu ve Bayan Bozkurt'un Kolej mezunu olduğu bilgisi ayrıntı olarak verilmiştir. Ayrıca, Şişli sosyetesinde Kolejlilerin ukala olarak tanındıkları için itibarlarının olmadığı da eklenir (Adıvar, 2003: 27).

Tatarcık romanında Poyraz köyü, yeni hayatla münasebeti olan genç neslin yetiştiği bir yer olarak anlatılır. Kızlar, Kandilli Lisesi'ne, Arnavutköy Kolejine, üniversiteye giderler.

“Kuru kütüklerde bazen filiz sürdüğü, yeşillik belirdiği gibi burada da yeni hayatla münasebeti olan genç bir nesil yetişmektedir. Bu köhne meskenlerin Kandilli Lisesi'ne, üniversiteye, hatta Arnavutköy Kolejine giden kızları vardır.” (Adıvar, 2009b: 14).

Poyraz Köyü'nde “Tatarcık” diye anılan Lâle, kendini ve çevresini değiştirmek için çabalayan ve öğretmenlik mesleğiyle bu amacını gerçekleştirmeyi hedefleyen bir tiptir. Onun eğitimiyle daha çok babası ilgilenir. İngilizceyi bilmesinde de babasının etkisi vardır.

Balıkçı bir babanın kızı olarak denizle arası iyi olan Lâle, iyi bir yüzücüdür. Aynı zamanda da yürür, bisiklete biner yani iyi bir sporcudur. Babasını kaybettikten sonra

kimseye muhtaç olmadan okulunu bitirir, İngilizce öğrenip özel dersler vererek evin geçimini sağlar (Adıvar, 2009b: 29).

Lâle, Kandilli Lisesi'ne gitmeye başladığında diğer süslü kadınlardan farklı olarak kahverengi kostümü, kısa saçları, şapkasız görünümü ile daha çok bir erkek gibidir (Adıvar, 2009b: 25). On sekiz yaşındayken Kandilli Kız Lisesi'ni birinci olarak bitirir, Arnavutköy Kız Kolejine gidip İngilizce hocalığı müsabakasına girer ve kazanır. Kandilli Lisesi'ne İngilizce öğretmenini olarak atanır (Adıvar, 2009: 31,32). Lâle, öğretmen olmaktan memnundur ve bunu büyük bir gururla söyler. Öğretmenlik mesleğini, geçinmek için değil, amaçlarını gerçekleştirmek için seçmiştir. Nitekim Bay Balta'nın "hususî katibi" olmayı istemeyişi de bundandır (Adıvar, 2009b: 244).

Lâle'nin annesi Lâlezar, silik bir tiptir. Köyün bütün törenlerine gider, çevresindekilere yardım eder fakat ahbab edinmekten çekinir. Lâle'nin eğitiminde babası kadar etkili değildir.

Bir psikoloji profesörünün kızı olan Helen Barkley, Lâle'nin Amerikan Kolejinden arkadaşıdır. Columbia Üniversitesine bağlı solak çocuklar üstünde yeni psikoloji deneyleri yapan hususî ve yeni bir mektep hocasıdır. Lâle'nin Amerika medeniyet ve terbiye usullerine karşı gösterdiği alaka ve takdir arasında pek sağlam tenkitler de yapması, onun Lâle hakkında "dürüst düşünceli" ve "serin kafalı" olduğunu fikrine ulaşmasını sağlamıştır. O da Lâle'ye Amerika'nın içtimai hizmetler adı altında yapılan tecrübeler ve kurulan müesseselerden uzun uzadıya bahsetmiş, böyle başlayan dostlukları aralarındaki yaş farkına rağmen mektuplaşma ile devam etmiştir.

Sungur Balta'nın eşi olan Suzan Hanım, evlenmeden önce ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Zenginliğine rağmen, kendini olumlu yönde geliştiren Suzan Hanım, geçmişini inkâr etmez. Eğitime değer verir.

Sungur Balta, Poyraz köyündeki Yedilerle birlikte diğer üniversiteli gençleri yalısına davet eder. Arkadaşı Fıtnat'a kızı Dürdane'ye vereceği partide zengin bir genç bulabileceğini söylese de Fıtnat, zenginliğin değil, eğitimin önemli olduğunu belirtir. Gençlerin üniversiteli olduklarını hatırlatan Sungur'a Fıtnat, bakkalların bile çocuklarını

üniversiteye gönderiyor olduklarını, üniversiteliler arasında da düşük insanların bulunabileceğini söyler. Fıtnat, kimsenin Fransızcasını beğenmeyen, her cümlesinde mutlaka Fransızca bir kelime kullanan taklitçi bir tiptir. Evlenmeden önce ilkokul öğretmenliği yapmış olan Suzan Hanım, eğitimi olmadığı halde kendisini yüksekte gösteren ve üniversite eğitimi almalarına rağmen fakir oldukları için tüm üniversitelileri beğenmeyen Fıtnat'ın görüşlerine katılmaz (Adivar, 2009b: 147, 148).

Sonsuz Panayır romanında bazı yanlış davranışları olmakla birlikte zamanla hatalarını anlayan ve kendini eğiten Ayşe, olumlu bir kadın kahraman tipidir. Saffet ve Macide Balkar'ın kızı olan Ayşe, lise son sınıfta okur. Ailesinin fakirliğini kabullenemez. Anne ve babasını fakir oldukları için küçümser, kızar ve aşağılar. Anne ve babasının fedakârlıklarını görmeyen Ayşe, onlardan, daha çok çalışarak daha çok para kazanmalarını ister. Annesi, sürekli babasının fedakârlıklarını kızına hatırlatır. Babasının sigaradan başka hayatında hiçbir alışkanlığı olmadığını, bu alışkanlığından da yine onun eğitim masraflarını karşılayabilmek için vazgeçtiğini söyler. Babası, arkadaşları gibi kahvede tavla oynayarak vakit öldürmemiş, bir köşeye oturup kitap okumuştur. Babasının okuması sayesinde kız sınıf birincisi olabilmıştır. Ayşe, babasının öğrettiği eski harflerin, eski yazıların, tarihten ahlak derslerin hiçbir işe yaramayacağını düşünürken ilk hocalığı bu bilgisi sayesinde yapacaktır. Ayşe, kendisi için yapılan fedakârlıkları yeterli bulmaz, annesinden dikiş de dikmesini ister. Kızlarına “ipek çorap” alabilmek için pek çok şeyden feragat eden aile, “şapka” almak için kaç gündelik yeteceğini aralarında hesaplarlar. Bunlara rağmen Ayşe, ailesinin fedakârlığını görmez.

Ayşe, konusu gerçek yaşamdan alınmış hikâye yazma yarışmasında birinci olunca, önceden de dikkatini çektiği öğretmeni Ali Bey'in himayesine girer. Ali Bey, maddi durumu kötü olan Ayşe'nin fedakâr ailesine yardım etmek için ona özel dersler bulur. Ayşe'nin zengin ailelerin çocuklarına ders vermesiyle anne baba gurur duyarlar.

Romanda zengin ailelerden biri olan Bolluk çifti, çok iyi İngilizce bilir. Behire Bolluk, İngiliz edebiyatına meraklıdır. Evinde pek çok İngilizce kitap vardır. Ayşe'ye de İngilizcesini geliştirmesi için yeni kaynaklar verir. İngiliz kültürünün etkisinde olan Bolluklar, kızlarını da İngiliz kültürüne göre yetiştirmişlerdir. Kızlarına din eğitimi vermek isterler. Çünkü İngiliz çocukların, *İncil*'i hatmedecek kadar iyi eğitim aldıklarını

bilmektedirler. Kızları Malike ve Müfide'nin İngilizce öğretmeninden Protestanlık öğrenmemeleri için çocuklarına *Kur'an* öğretmeye karar verirler (Adıvar, 1987b: 29-30).

Bollukların kızları olan Malike ve Müfide, on beş ve on yedi yaşında Dame de Sion öğrencileridir. İngilizce konuşurlar. Fransızca'yı su gibi bilirler. Kitabı bilgileri fazladır ancak hayattan habersizdirler. Sörlerin kendi aralarında dualarına ve kiliselerine karşı heyecan duydukları; odalarında kilise duaları okumaya başladıkları için Bolluklar, kızlarının din eğitimi almalarını ister. Amaç, her ne kadar namaz kılmalarını sağlamak değilse de en azından Hristiyan olmalarını engellemektir. Ayşe'den eski harfleri öğrenmek, *Kur'an* okumayabilmek, namaz surelerini ezberlemek için ders alırlar. Bir de Divan edebiyatı görürler. Başka öğretmenlerden ud ve kemençe dersleri de alırlar.

Safi-Naz, zengin ailelerden Sertman'ın eşidir. Evlenmeden önce, annesi öldüğü için büyük babası ile yaşarken özel öğretmenlerden İngilizce ve Fransızca dersleri almış, bu dilleri çok iyi öğrenmiştir. Ayrıca eski harfleri çok kolay okuyan Safi-Naz, iyi bir Türkçe eğitimi de almıştır. Büyük babası ölünce, babası mal varlıklarını içki içerek ve kumar oynayarak kaybetmiştir. Böyle başlayan fakir hayatı, Sertman'la evliliği ile sona erer. Tekrar zengin bir hayata geçer. Çevresindeki zengin sosyete, Safi-Naz'ı Sertman'ın okutup adam ettiğini sanırlar. Çünkü Safi-Naz evlendiğinde kıyafeti çok kötüdür ve bunu gören zengin kesim, giysisi bile yokken iyi bir eğitim almış olabileceğini düşünmezler. Eşi de onun eğitiminden kendine pay çıkartmaktan memnundur. Romanda zengin kesimin dış görünüşe bakarak, kişilerin eğitim durumları ile ilgili tahminde bulundukları görülür. Buna göre, kıyafeti güzel olan gösterişli kişiler iyi eğitim almış kişilerdir. Eğer bir kişinin kıyafeti düzgün değilse, iyi bir eğitim almış olması da mümkün değildir (Adıvar, 1987b: 186).

Emine Şaşırtmaç, Bolulu bir köy imamının kızı iken evlatlık olarak Samet Şaşırtmaçların evlerine verilmiştir. Daha sonra Samet'le evlenir. Samet'in Emine'ye bağlılığı şaşırtıcıdır. Her ne hatası olursa olsun hep affeden bu kadın, sıkıntı çeken ve sessiz kalarak sıkıntıların bitmesini bekleyen bir kadın tipidir. Ancak, sahip olduğu zenginliğin içinde kıymetlerini korumasını da bilmiştir. Anadolu'yu hatırlatan kendi odasında, Anadolu'yu seven dostlarıyla oturur. Namazını kılar, köyüne hayrat yaptırır. Kızı Zeynep'i de kendisi gibi yetiştirir.

Ayşe Balkar'ın üçüncü öğrencisi ise Şaşırtmaçların evinde Samet Şaşırtmaç'la Emine Şaşırtmaç'ın kızları Zeynep'tir. Sıkılğan, utangaç olan Zeynep, gösterişsiz ve boyasızdır. Ayşe'den birkaç yaş büyüktür. Fen Fakültesinde üçüncü sınıfta okumaktadır. Ondaki edebiyat merakı ait olduğu kültürü tanımak istemesindendir. Ayrıca, hep soyut ve müspet ilimlerle ilgilenmenin hayattan uzaklaştırmasından korktuğu için edebiyat öğrenmeye karar vermiştir. Sürekli matematikle meşgul olan yabancı bir profesörün, çıldırma tehlikesine karşı şiir okuması onu edebiyata daha çok itmiştir. Eski harfleri öğrenmek isteğinde annesi etken olmuştur. Ayşe'ye sırf modaya uymak adına eski harfleri öğrenmek istemediğini özellikle belirtir. Müspet bilimlere karşı ilgili, kendi köşesinde fikir hayatını yaşayan Zeynep, üniversiteli arkadaşlarının, hatta profesörlerinin kimi kez toplandığı odasına, eğer vakti olursa Ayşe'nin de gelmesini teklif eder. Ayşe Balkar'a saygı duyup, değer veren; moda için değil öğrenmek istediği için öğrenen bu kız, Nermin ve Şermin'in tersine iyi bir öğrenci tipidir (Adivar, 1987b: 200-201).

Romanda Şaş-Bak Pavyonundaki ikibinlerden biri de yaşına yakışmayan taşkınlıklar yapan, durmadan içki içen, yüksek sesle şarkılar söyleyip konuşan Üftade Hanım'dır. Romanda ahlaki çöküşün temsilcisi olarak gösterilir. Eski Rüştîye mezunu ve okuryazar olan Üftade Hanım, iyi kanun çalar. Büyük konaklarda zengin ve kibar kızlarıyla oğullarına okuma yazmayı, kanun çalmayı öğretmiştir (Adivar, 1987b: 40).

Safi-Türkler'in kızları Nermin ve Şermin, Bollukların kızları Malike ve Müfide'den çok başkadırlar. Kızlar, kapanan Alman Lisesinden alınıp İngiliz Okulu olan High School'a verilmişlerdir. Safi-Türkler eski harfleri öğrenmenin moda olduğuna inandıkları için kızlarına Ayşe'den ders almak isterler. Bu kızlar aynı zamanda, Matmazel Kofman adında bir Fransız hocadan Fransızca dersleri almaktadırlar. Lâle Safi-Türk, kızları İngiliz mektebinde okurken Fransızca'yı unutmamaları için bu özel derse ihtiyaç duymuştur. Ayşe, tanışmaya geldiğinde, Matmazel Kofman'la aralarındaki sınıf farkını hissettirmek için iki hocayı ayrı odalara alan Lâle Safi-Türk, İstanbul'un arka sokaklarından gelen Ayşe'nin kızlarına sırf moda olduğu için eski harfleri öğretmesini ister. Ancak kızlar eski harfleri öğrenmek istememektedirler. Ayşe Balkar, Lâle Safi-Türk'e kızlara eski harfleri öğretme hususunda ısrarından vazgeçmesini tavsiye eder. Ali Bey'den öğrendiklerini kendi fikirleri gibi Lâle Safi-Türk'e aktaran Ayşe, eski harflerin ancak üniversitede Türkoloji ve Tarih bölümlerinde gerekli olabileceğini söyler. Sonunda Şermin ve Nermin'e eski harflerin

öğretilmemesine, onun yerine sadece yeni harflere çevrilmiş Tanzimat sonrası edebiyatına ait metinlerin okutulmasına karar verilir (Adıvar, 1987: 132, 198, 199).

Romanda Lâle Safi-Türk'ün Türkçe ders hocası Ayşe ile Fransızca hocası Kofman arasındaki sınıf farkını Ayşe'ye hissettirmek için onları ayrı odalarda ağırlaması dikkat çeker. Taklitçi olan bu ailenin tüm bireyleri olumsuz tiplerdir.

Döner Ayna romanında Hanife, Halide Edip'in romanlarındaki başkahramanlardan farklı olarak eğitilmiş değildir. Gayrimeşru bir kız olan Hanife dürüst bir hayat yaşamak istemektedir, babası onu yanına almayı kabul eder. Hacı Murat'ın evinde yaşamaya başlayan Hanife, kendini güvende hisseder. Oğlu Hasan'a Arapça dersleri verdiği halde kızı Hanife'yi odadan çıkartan Hacı Murat, kızının okumasını istemez. İzmir'de gördüğü kadın savcıdan sonra kızına sadece namaz surelerini okutur. Hanife'yi Mürsel'in kaçırmamasıyla Hanife'nin hayatının kötü dönemi de başlamış olur. Mürsel'le imam nikâhlı yaşamak zorunda kalması, işkencelere uğrayıp ses çıkaramaması, kurtulmak için çabalayamaması Hanife'nin eğitimsizliğindendir. Sabırla hayatının iyiye döneceğini bekleyen Hanife, Hıfzı Demirbaşların evinde çalışmaya başlar. Eğitilmiş kişilerin arasında yaşarken onlar sayesinde Mürsel'den ve etkisinden kurtulur. Fikirlerinin alındığı bu evde, Bilâl'le evlenir ve hayatının huzurlu dönemi tekrar başlar.

Hanife'nin baba ocağındaki tek okumuş kadın Satı Nine'dir. Eski ve yeni harfleri bilir. "Eski zamanın sağlam gelenekleri içinde yetişmiş" olan Satı Nine, köy kadınlarına "vaaz eder" gibi kitap okur (Adıvar, 1977: 51).

Konakta, Hıfzı Bey'in hanımının yeğenleri Ayşe ve Fatma da yaşamaktadırlar. Babaları iş nedeniyle sürekli yurt dışında olan bu kızlara, anneleri de onlar küçükken ölmüş oldukları için, teyzeleri bakar. Her ikisi de üniversitede okuyan bu gençler, okul biter bitmez doktora yapmak istedikleri için ev işlerinde teyzelerine yardım edemezler. Bu sebeple ev işlerini yapması için Hanife tutulur (Adıvar, 1977: 198).

Ayşe ve Fatma'nın üniversite arkadaşlarından kurulu genç bir grubu vardır. Genç ve dinamik olan bu grup, çeşitli konular üzerinde tartışır. Ayşe, Edebiyat Fakültesinin

İngiliz Filolojisi bölümünden mezun olunca, Güzel Sanatlar Akademisi'ne başlamıştır. Fatma da Felsefe Bölümünde tahsil yapmaktadır (Adıvar, 1977: 204).

Ayşe, Hanife'nin resmini yapmak ister, realisttir. Fatma da doktora tezine yoğunlaşmıştır. Daha çok hayalci olan Fatma, kardeşinin gözle görülen günlük şeyleri resmetmesini istemez. Fatma, çok iyi piyano çalar. Özellikle Wagner'in karışık, anlaşılmaz ezgileri hoşuna gider.

Ayşe'nin taliplerinden biri Amerika'da öğrenim görmüş, Amerikan heyetiyle Anadolu'da maden arayan, zengin ve temiz ahlaklı bir mühendistir. Diğeri de tahsili olmayan, fakat zengin, zeki ve ahlak bakımından benzersiz bir Anadoluludur. Ayşe dürüstçe bu iki adayıyla evlenmek istemediğini bildirir. Ne tahsilli ne de zengin olan onu ilgilendirir. O, aşk evliliği yapmak ister (Adıvar, 1977: 233,235).

Romanda, Hanife'nin annesinin evinden evlatlık olarak gittiği Ziba Kadın'ın, babasının evindeki üvey anası Elif'in, Mürsel'in kaçırmasından sonra uğradıkları Alpiköy'de evlerinde kaldıkları Hamide Hala'nın eğitimleri ile ilgili bilgi yoktur. Hamide Hala, yıllar sonra Hanife'nin çalıştığı Hıfzı Bey'in komşuları olarak görülür. Müteahhit kardeşi ile Ayşe'yi oğlu Hamsi Tarık'a isterler. Ayşe'nin görüşleri esnasında Tarık'ın eğitimsiz olduğu bilgisine yer verilir.

Nazire, Salim'in metresidir. Altın Palas'ta çalışır ve Avrupa taklitçisi hanımının taklitçisidir. Evin hanımı, ilkokul mezunudur ve çıktığı Avrupa gezileri sayesinde, zengin çevrelerin kadınlarının hareketlerini inceleme fırsatı bulmuştur.

Nazire, Halk Partisi'nin küçük sokak politikacılığından amacına sıçramış ve o sayede büyük servet edinmiş bir adamın evinde oturuyordu. Belediye civarında Altın Palas adını taşıyan gösterişli bir apartman yaptırmış, kendisine en üst kattaki en kocaman ve lüks daireyi ayırmıştı. Karısı orta halli ve öğrenimi ilkokuldan bir kadındı. Fakat Avrupa'da yapılan sık gezilerde, özellikle oranın kozmopolit “yeni zengin” çevrelerinde, kol bacak sallayarak, kırtarak, çevreyle alay eder gibi konuşan kadınları taklit etmeyi öğrenmiş ve her geziden sonra bu yönü daha azmıştı. Nazire'nin efendisi, nasıl Avrupalıların da alay ettiği geçici, türedi örneklerin adı bir taklitçisiyse, Nazire de hem şehirlileri, hem de Anadoluluyu çoğu zaman güldüren, bazen de kızdıran bir “mukallit mukallidi” idi (Adıvar, 1977: 180).

Hacı Murat'ın oğluna varamayacağını anlayınca Hacı Murat'ın kendisine imam nikâhlı eş olmak isteyen Huriye'nin, Mürsel'le birlikte olan Leman'ın, çalıştığı yerde dindar davransa da yalnızken rakı içen Emine'nin eğitimleriyle ilgili bir bilgi yoktur.

Âkile Hanım Sokağı romanında Âkile, okuryazar olmamasına rağmen bilgisiyle çevresindekileri kendine hayran bırakan zeki biridir. Onun için çevresindekiler “anasından okumuş yazmış doğmuş.” derler. Âkile'yi babası okula göndermiştir ancak o okuldan öğretmeninin tesiriyle romancı olmak arzusuyla dönünce, üstelik bir de kendi kedileri Şeytan'la komşularının kedisi Tekir arasındaki aşk macerasını hikâye olarak yazacağını söyleyince Âkile'nin okul hayatı bitmiştir. Kızının ağlamalarına dayanamayan annesi itiraz etse de babası eskiden kızların “name” yazmaması için okula gönderilmediğinin ne kadar doğru olduğunu söyler ve eğitimi “tehlikeli iş” olarak görür. Âkile, okula gönderilmez ama kafasında kurduğu şeylerle romancıları, hâkimleri, avukatları bile kendine hayran bırakır. Kendisini aldatan eşini bile mahkemeye boşanmak için değil, ahlak davasıyla cezaya çarptırmak için vermesi, iki oğluyla İzmir'den İstanbul'a gelip yerleşmesi onun okuma yazma bilmemesine rağmen ne kadar cesaretli ve hayatı tanır bir insan olduğunu gösterir (Adıvar, 2001: 73-74).

Annesini küçük yaşta kaybetmiş olan Nermin, babası da uzakta görevli bir albay olduğu için, çocukları olmayan teyzesinin ve eniştesinin yanında onların çocuğu gibi büyümüştür. Nermin'in eğitimiyle yakından ilgilenen aile ona Türkçeden başka İngilizce ve Fransızca hocaları da tutar. Nermin on yaşına basınca, eniştesi Washington'a elçi olarak giderken yanlarında onu da götürürler ve böylece Nermin'in Türkiye'deki eğitimi noktalanırken, Amerika'daki eğitimi başlar. Amerika'da İngilizcesini geliştiren Nermin, Miss Melon isimli Amerikalı bir hocadan ders alır. Amerikan tarihini ve edebiyatını okur (Adıvar, 2001: 17, 18).

Tarık'la evlenen Nermin, eşinin başkâtip olarak Roma'ya giderken onu yanında götürmemesine üzülür, İstanbul'a teyzesine gider. Eşini sekreteri Sevim'den kıskanır. O mahallede çok sevilen Âkile Hanım'ın hayat hikâyesini yazmayı düşünse de bunu hayata geçirmez. Yazar olma sadece fikirde kalır.

Nermin'in teyzesi Ayşe Hanım ile eniştesi emekli büyükelçi Samim Akyürek'in evlilikleri Gülbeyaz adındaki bir kız yüzünden bozulmak üzeredir. Gülbeyaz'ın öz babasının Samim Bey olduğunu bilmeyen Ayşe Hanım, eşinin kıza ilgisini yanlış yorumlamaktadır. Esasen Gülbeyaz, yasak bir ilişkiden doğmuştur. Annesi Güzide, kızını lise öğretmenini Sami Cansunar'a ve eşi Fatma Hanım'a bırakmıştır. Kızının bakımıyla ilgilenmeleri için onlara para veren Güzide, her ay kızını ziyarete gider. Gülbeyaz, Güzide'nin annesi olduğunu bilmediği için kendisiyle ilgilenmesine hiçbir anlam veremez. Sami Bey, Gülbeyaz'ı küçük yaşta ilkokula başlatır. Okulunu seven Gülbeyaz'ın korkmaması için onu okula bırakır, okuldan alır. Gülbeyaz, ilk ve ortaokulu iyi derecelerle bitirir. Güzide ile Sami Hoca onun Çamlıca Lisesi'ne yatılı olarak gitmesine karar verirler. Lisenin son sınıfına geldiğinde üniversiteye gitmek isteyen Gülbeyaz için Sami Cansunar, Edebiyat Fakültesi'ne gitmesini, ilerde lise hocası olmasını sağlayabileceği için ister. Ancak, Gülbeyaz'ın doktor olmayı istemesi sonucu, meslek seçiminde doktorluk kararı alınır. Tıp öğrencisiyken, Sami Hoca'nın ailesiyle birlikte Erzurum'a iş nedeniyle taşınması neticesinde asistanlık yaptığı Doktor Köksal'ın evinde kalmaya başlar. Hastalara yardım edip, muayenehananın temizliğiyle ilgilenir. Doktor Köksal da onun zekâsını ve yeteneğini görmüş, onu asistan olarak yanına almayı düşünmektedir. Gülbeyaz, iç hastalıklarıyla ilgili olduğu için dâhiliyeci olmak ister. Stajını başarı ile tamamladıktan sonra, diğer kliniklere devama başlar. "Asabiye ve akliye" onun ilgi gösterdiği diğer kliniklerdendir. Cerrahi bölümünden de sırf kesip biçmeyi sevmediği için hoşlanmaz. Evlenmek istediği Fevzi Yürekli ise cerrahi alanında başarılı, asabiye ve akliye bölümüne ilgili bir doktordur. Gülbeyaz, İngilizcesini geliştirmek için Samim Bey'e yük olmak istemez. Amerika'da yaşayan Nermin'le yakın diyalog kurmayı İngilizcesini geliştirmek için istemektedir (Adıvar, 2001: 53, 54, 96, 97, 98, 103, 104, 105).

Güzide, Samim Bey'in ve Ayşe Hanım'ın hizmetçileridir. Samim Akyürek'in bir iş seyahati sırasında kendinde olmayarak onunla birlikteliği sonucu dünyaya getirdiği kızı Gülbeyaz'a annesi olduğunu hiçbir zaman söylemez. Gülbeyaz'ın, anne ve babasının kim olduğunu bilmediği için sevdiği adamla evlenmekten vazgeçecek olması nedeniyle Güzide, Samim Bey'in kızını yanına almasını ister ve intihar eder. Eğitimi yoktur ancak romanda sırrını saklayabilen yönünden dolayı yüceltilmiştir.

Serin Esen, Mimar Hamdi Sonsuz'un yeğeni, emekli deniz ataşesi Hayrettin Deniz'in kızıdır. Babasının emekliliğinden evvel, New York'ta bir mektebe gitmiş, annesinin vefat etmesinden sonra babasının erken emekliye ayrılmasıyla ülkeye dönüp, Güzel Sanatlarda okumuştur. Bu sebeple kendisini yarı mühendis gibi görür (Adıvar, 2001: 235).

Güzide'nin Gülbeyaz'ı bakmaları için bıraktığı ailede Fatma Cansunar, olumsuz kahramandır. Gülbeyaz'ı hiç sevmez ve ona kötü davranır. Özellikle kendi çocuğu olduktan sonra, ona daha da kötü davranır. Ders çalışmasını engeller. İş yaparken onun çocuğu oyalamasını ister. Eşi Sami Cansunar lise hocası ve yazarken, Fatma Hanım'ın eğitiminden bahsedilmemesi onun eğitim almamış olduğu bilgisini verir.

Ayşe, Bolulu olmasına rağmen, çalışmak için teyzesi ve eniştesinin yanına İstanbul'a gelen, önce Madam Karamanidis'in, sonra Fuat Bey'in ve en son olarak da Sadi Aslan'ın evinde çalışan bir hizmetçidir. Eğitimli olmamasına rağmen, çalıştığı evlerin hanımlarından öğrendikleriyle, ileride bir üniversitelinin eşi olmayı hayal etmektedir. Sadi ile evlenmeyi planlarken Sadi'nin Serin ile nişanlanmasına dayanamaz, intihar eder. Dick Jones'un kardeşi yazar Mary Jones, onu Amerika'ya götürür. Böylece Anadolu'dan gelmiş, geleneklerini terk etmiş Ayşe, Amerika hayatını taklit edebileceği bir ortam bulmuş olur.

Bu defa İstanbul'a geçerken içinde yeni bir arzu hâsıl olmuştu. Bir üniversitelinin, her halde isim sahibi İstanbullu bir beyin kendisine âşık olmasını mutlaka temin edecekti. Bilhassa şairlerden, ismi kitaplara, gazetelere geçmiş olanlardan biri onu alsa, o da bir ev açar, tıpkı madam gibi bir sürü erkeği etrafında görür ve belki, işte o zaman Beyoğlu'ndan ayrıldığına pek yanmazdı (Adıvar, 2001: 169).

Romanda, İsmail Bey'in eşi Feyziye, “korkunç bir hınç ve şiddet sembolü” olarak tanıtılır. Feyziye Hanım'ı daha önce Beyoğlu'nda görmüş olan Sadi, onu “zamanımızın ucubelerinden biri” diye tanıtır (Adıvar, 2001: 191).

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Memduha Hanım, genç yaşta bir teğmenle evlendirilmiş ancak; Balkan Harbi'nde eşini, ardından çok zaman geçmeden babasını kaybedince Eskişehir'e teyzesinin yanına gitmiştir. Eskişehir'de Kerim Usta ile evlenerek kendine yeni bir hayat kurmuştur. Evliliğinden Kasım adlı bir oğlu olmuş, eşinin çeteye

karışması neticesi İstanbul'a gidip kimliklerini değiştirmek durumunda kalmıştır. Memduha Hanım'ın eğitimi ile ilgili romanda bir bilgi yoktur. Oğlunu okutmak için çalışması, eşinin vasiyetini yerine getirmek istemesindendir. Eğitime önem verdiği söylenebilir ancak oğlunun gideceği okulu bile kendisi belirlememiştir.

Romanda Sultan, kız mektebinde okuyan bir öğrencidir. Öğretmenlerinin çabaları sonucu Kasım'la bir tiyatro oyununu sahnelerdirmişlerdir. Eğitim hayatına daha sonra devam etmemiş, evlenmiştir.

Sabiha Hanım, kız mektebi hocasıdır. Otoritesini iyi ayarlamış bir öğretmendir.

Kasım'ın Sultan'dan sonraki arkadaşı Gülizar, Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi öğrencisidir. Kız kardeşi de hukuk fakültesi öğrencisidir. Eğitime önem veren bir ailenin çocuğudur. Babasının Londra sefareti sırasında öğrendiği İngilizceyi, üniversitede aldığı İngilizce dersi sayesinde geliştirir. İngilizce Felsefe kitapları okur. “Komünist ve Rus ajanı” olarak emniyet tarafından tutuklanmış, sonra da serbest bırakılmıştır. Siyaset yapan bir öğrencidir.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Sabiha Hanım, bir kazasker kızıdır. Eski usul terbiye almıştır. İyilik yapma içgüdüsünü, dindar ve insanlığı çok geniş olan babasından almıştır. İyi hocalar elinde yetişmiştir. Okumayı çok seven, tarihe düşkün olan özellikle Osmanlı tarihini okuyan Sabiha Hanım'ın dikkatini, eski saray kadınlarının hayırseverliliği çeker. Kendisi de zengin Kilercibaşı Hamdullah Bey'le evlenince, kendini hayır işlerine verir. Küçük beslemeler alıp, onları terbiye etmek, okutmak, yetenekli olanlara musiki öğretmek, evlenme yaşlarına geldiklerinde ise çeyizlerini hazırlayarak evlendirmek onun en çok sevdiği şeydir. Suzidil, bu beslemelerden büyük olanıdır. Sabiha Hanım, evine yeni gelen ve annesi ile babasını bir yangında kaybetmiş olan Emine'nin adını, psikolojisini tahlil ederek Nümune koyar. Ona özel dersler aldırır. Bu hem eğitime önem vermesinden, hem de hayırsever biri olmasından kaynaklanır.

Sabiha Hanım, eşine akşamları piyanoda alaturka parçalar çalar. Kızı Mübeccel de annesi gibi piyano çalar ancak o, alaturka yerine alafranga parçaları tercih eder. Nümune, Sabiha Hanım'ın çaldıklarını dinlerken, Mübeccel çalmaya başladığında kulaklarını tıkar.

Nümune, piyanoyu değil ama batı müziğini yadırgar. Mübeccel, yabancı mürebbiyeler elinde büyümüş, batılılaşmaya çalışan bir tiptir (Adivar, 1977: 254, 256, 265).

Nümune, Sabiha Hanım'ın konağındaki ilk derste nasıl biri olduğunu göstermiştir. Ona ders verecek olan Hoca Efendi, Nümune'nin zeki bir kıza benzediğini, ders için oturup beklemesini söyler. Hoca Efendi, diğer beslemeleri tek tek önüne alır ve *Kur'an*'dan bir bölüm okutur. Nümune, bunları seyrederken akli Sabiha Hanım'dadır. Hoca, onunla ders yaparken, o uykuya dalar. Hoca Efendi çok kızar ve üç günün sonunda onun “hiç okumak yeteneği olmayan bir alık” olduğunu söyler, onu bir daha sınıfına almaz. Okumama kararı alan Nümune de zaten okumanın gerekli olduğuna inanmamaktadır. Onun için önemli olan evin hanımı olmaktır ve bu amacına ulaşması için okumak gereksizdir. Konağa, beslemelerden yeteneği olanlar için haftada bir-iki defa saz ve şarkı öğretmek için bir hoca gelir. Nümune, bu derslere de ilgi duymaz. Çünkü ne sesi müsaittir, ne de müzik kulağı vardır. Onun tek derdi, zengin bir beyle evlenip “Hanım” olmaktır (Adivar, 1977: 257-258).

Leylâ, Salime Hanım ile Ragıp Bey'in kızlarıdır. Salime Hanım, eşinden ayrılmak istemesine rağmen, eşi ayrılmayı kabul etmez. Eşi kendinden boşanmadığı için sevdiği adam Sırrı Bey ile evlenemeyen Salime Hanım, ayrı yaşar. Kızı, Sırrı Bey'i babası bilerek büyür. Sırrı Bey, Leylâ beş yaşına basmadan onu okutur, o civardaki ilkokula verir. Okumayı çok seven Leylâ, çevresiyle ilgilenmez ve kitaplara dalar. Sırrı Bey, Leylâ'ya namaz surelerini ezberletmiş, yazı yazdırmıştır. Bu olumlu tesirin yanında, Sırrı Bey'in tek olumsuz etkisi, onu “Leylâ ile Mecnun”, “Aslı ile Kerem”, “Ferhat ile Şirin” gibi hikâyelerden nefret ettirmek olmuştur. Bunun sebebi ise, bu hikâyeleri okurken yarıda bırakıp, annesiyle bakıştıklarını görmesidir. Leylâ'nın hayatında bir dönüm noktası, öz amcası Ahmet Bey'in bir gün evlerine gelmesidir. İlkokulu bitirinceye kadar, Sırrı Bey'i öz babası olarak bilen Leylâ, gerçekleri öğrenince annesine düşmanlık besler. Babası Ragıp Bey'in hastabakıcılığını yapan yengesi Hadiye ile İzmir'e yerleşir. İzmir'de Amerikan Mektebi'nde okur. Babasının ölümüyle tekrar İstanbul'a dönen Leylâ, babasının bıraktığı eve yerleşerek civardaki hemşirelik okuluna başlar. Leylâ, hemşire olarak çalışırken, Doktor Kerim'den hoşlanır. Ancak, Doktor Kerim evlidir. Duygularının önüne geçmek için Macit'ten gelen teklifi kabul eder. Üvey babasının oğlu Macit'le evlenir (Adivar, 1977: 281, 284, 286).

Doktor Kerim'in kardeşi Safinaz da, Leylâ gibi okuyan, düşünen bir hemşiredir. O, Gedikpaşa'daki Amerikan Mektebinde bir süre okuyup İngilizce öğrenmiştir (Adıvar, 1977: 286).

Çaresaz romanında, çevresine durmadan yardım eden, hayatını kendisi için yaşamayan ve bu sebeple “Çaresaz” adıyla anılan ilkokul öğretmeni Mediha'nın çocukluktan evliliğe kadarki hayatı anlatılır.

Mediha, küçük yaşta annesini kaybetmiştir. Mediha'nın babası Selim Bey ise, Abdülhamit devrinde Kilercibaşı'nın yanında çalışan, maddi durumu iyi olan biridir. Yıldız'da evleri vardır. Abdülhamit'in tahttan inmesiyle Selim Bey işsiz kalır. Elindeki mal varlığını satarak geçimini sağlamaya çalışır. Evin işlerini tek başına yapmaya çalışan Selim Bey, kızının eğitimiyle yakından ilgilenir. Mediha'yı altı yaşındayken okula verir, her gün okula kendisi götürür. Evindeki büyük kütüphanesinden yararlanarak kızına yatmadan önce masallar okur, tarihten söz eder. Mediha, babası sayesinde memleketin tarihini, eski masalları, şiirleri ezberlemiştir. Zamanla Selim Bey, komşuları Nikolaki Bey'le olan arkadaşlığı sırasında kendini içkiye verir. Varını yoğunu bu yüzden satmak zorunda kalır, hatta borca girer. Hastalandığında, Rum komşuları Nikolakiler, Selim Bey'in evinin üst katına taşınıp Mediha'nın eğitimiyle ilgilenir. Kızı önce Rüştîye'ye yollarlar. Selim Bey'in hastalığının artmasıyla kızın çektiği acıları gören Nikolaki Bey, Mediha'yı Üsküdar Kolejine bulaşık yıkamak ve başka işler yapmak şartıyla parasız yazdırır. Mediha, okulda yatılıdır, eve hafta sonları gelir ve hasta olan babası ile ilgilenir. On bir yaşında, babasını kaybeder (Adıvar, 2006a: 16-17).

Mediha, mezun olur olmaz, Rum aile Nikolakilerin tanıdıkları aracılığıyla Erenköy civarında bir okulda öğretmenliğe başlar. Hoşkadem Bacı adında bir zencinin evinin bir odasında kiracı olarak yaşar. Evinin eşyalarını Rum Nikolaki ailesi hediye eder. Mahalleli, herkese yardıma koşan Mediha'yı çok sever. Kimse ona karşı bir art niyet taşımaz. Modayı takip etmesine rağmen süslü ve gösterişli giyinmeyen Mediha, kitap okumaya düşkündür. İyi bir öğretmen olmasına rağmen, dostluk kurduğu Münir Bey'in tifoya yakalanması sonucu, öğretmenlik ve hastabakıcılık arasında seçim yapar, öğretmenliği bırakır. Üsküdar Kolejinde okurken çok iyi İngilizce öğrenmiş olduğu için ilkokul öğretmenliğini bıraktıktan sonra İngilizce öğretmenliği yapmaya başlar, evinde özel dersler verir. Mediha,

verdiği özel derslere de çok ciddi bir şekilde hazırlanır. Başarılı öğretmen tipini, verdiği özel derslerle de ispatlar. Beşerli guruplar halinde verdiği derslerde öğrencileri, bir profesör dinler gibi sessizdirler. Münir’le olan dostlukları, Münir’in evlenmesine rağmen bitmez. Nihayetinde, Münir Mediha’dan ayrılamaz. Boşanır ve Mediha ile evlenir.

Münir’in nikâhlı eşi olan Şehnaz Hanım, aynı evde yaşadığı Mediha’yı konakta istemez, başına gelen her olumsuz şeyin kaynağını ondan bilir ve bu sebeple ona kötülük yapar. Eğitimi ile ilgili bir bilgi yoktur.

Hayat Parçaları romanı, bir köy türküsünün hikâyesiyle başlar. Hikâyede adı geçen kişilerin eğitimleri ile ilgili bilgi yoktur. Anadolu’nun bir köyünde, askere giden Çatık Mustafa’nın ölüm haberiyle, baba Şekip Taş gelini Alı Gız Güllü ile evlenir. Esasen ölmemiş olan Çatık Mustafa, eve gelip onları bir yatakta görünce ikisini de öldürür. Bu olayı anlatan türkü köyde herkesçe bilinir. Bu türküyü okuyan Dilli Kaval’ın asıl ismi Dilbaz Kara’dır. Dilbaz Kara, İstanbul’a gitme hayalleri içinde olan bir kadındır. İkinci kocasından ayrılır ayrılmaz bunu gerçekleştirmeyi planlarken, köyde onun sesini duyan Salim Somun ve arkadaşları onu İstanbul’a götürürler. Salim Bey’in amacı onu evinde hizmetçi yapmak, George Martin’in amacı ise onu Amerika’ya götürmektir. İstanbul hanımlarının toplantılarında türkü söyleyen Dilbaz Kara, Amerika’ya plağını götüren George Martin sayesinde bin lira kazanır. O İstanbul’dayken gelip onu bıçaklayan ikinci eşinden de ayrılır. Dilbaz Kara’nın da eğitimi yoktur. Sesi ile ilgili eğitim de almaz. Romanda, hayattan bir kesit olarak yer alır.

Naciye, annesi olmayan, babasının fedakârlıkları ile liseyi okuyan biridir. Liseden çıktıktan sonra üniversiteye gitmek istemesine rağmen, para kazanmaya mecbur olduğu için akşam sanat okuluna gidip terzilik öğrenir. İstanbul’da aranan ve bazen gündelikçi çalışan bir terzi olur (Adıvar, 2000: 51).

Naciye ile Ahmet Gürliyen evlenmek isterler. Ancak eğitim durumları, toplumsal sınıfları eşit olmadığı için Ahmet Gürliyen’in ailesi bu evliliğe karşı çıkar. Naciye, George Martin’in evlatlığı olur. Çift, evlenip Amerika’ya gider.

4.1.2. Erkek Kahramanların Eğitim Durumları

Olumlu erkek kahramanlar genellikle eğitilidirler. Ülkenin kalkınması için önce kendi ailelerinde değişim başlatır, sonra da toplumun değişimini hedeflerler. Kadının ve çocuğun eğitimini kendine görev edinir, eski kıymetleri büsbütün atmaz, batılı eğitimle kendilerinde sentez yaparlar.

Olumsuz erkek kahramanlar ise çoğunlukla eğitilmiş değillerdir ya da yanlış eğitim almışlardır. Katı kurallar altında terbiye gördüğü için, etrafındakilerin de bu kurallara uymasını isteyen; batılı eğitimi kendi değerlerini kötülemek olarak algılayıp batı taklitçisi olan; zenginliğe eğitimden daha çok değer veren erkek kahramanlar romanlardaki en belirgin olumsuz erkek tipleridir.

Heyulâ romanında Ziya, piyano çalmayı bilen, müzik eğitim almış biridir. Onu Selma ile birleştiren ortak yön, ikisinin de müzikten hoşlanmasıdır. Romanda Selma'nın eşi Haşim, eşinin ruhi rahatsızlığından bunaldığı için başka kadınlarla birlikte olur. Ziya, mektepten arkadaşı Haşim'in bu davranışını onaylamadığı gibi Selma'ya da Haşim'e de üzülür. Haşim, Selma'nın hastalığının ilerlemesi neticesi evlenir. Selma'nın kendisiyle evliken Şahap'tan hamile kaldığını kimseye söylemez. Ölmek üzere olduğunu bildiği için Selma'yı bile suçlamaz.

Şahap, heykeltıraştır, aynı zamanda viyolonsel çalmaktadır. Şahap'ın viyolonsel çalması, onun batılı tarz müzik eğitimi almış bir müzisyen olduğunu gösterir.

Geleneklerine bağlı olmayan Şahap, Paris'te "ipnotizm" ile ilgili eğitim almış olumsuz bir kahramandır. Şahap, "ipnotizma" ile Selma'yı etkisi altına alır ve onun hayatını istediği gibi yönetir. Şahap, gayrimeşru bir ilişki içinde hem Selma'nın felaketine, hem de iki kişinin daha ölümüne sebep olur.

Romanda güzel sanatlarla ilgili olan kahramanların eğitimleriyle ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır. Yazarın romanında az yer bulan Rıfkı'nın, Sultaniye'de öğrenim gören bir genç olduğundan bahsedilir.

Raik'in Annesi romanında Siret batılı eğitim alıp, millî değerlerle kimlik kazanmış bir kahramandır. Batı taklitçisi değildir. Keman çalar ve edebiyatı, musikiyi sever. Romanın sonlarında Erzurum'un bir ilçesine kaymakam olur.

Rauf, romanda farklı bir çizgide olan kahramandır. “Kalben, fikren” Refika'dan farklı olan Rauf, eşini aldatmasını “tuzağa düşmek” olarak nitelendirir. Siret'in yardımıyla evliliğini kurtarır, olumlu bir karakter olarak romanda yer alır.

Refika ile evlenmek isteyen Mansur, Avrupa'dan gelmiş bir kimyagerdir. O da musiki ve edebiyatı sevmektedir. Keman çalar.

Seviyye Talip romanında Fahir, İngiltere'de felsefe eğitimi almıştır. Musikiyle de ilgilidir. Avrupai fikirlerle yetişmiş olmasına rağmen, millî değerleri hor görmez. Fahir'in Miss Hopkins ile felsefeden, Dante'den, Platon'dan konuşması, Seviyye ile yabancı parçalardan okumaları batılı eğitiminin sonucudur. Fahir, meşrutiyetin ilanından sonra hürriyet sevinciyle ülkesine dönerken, İngiltere ile kendi ülkesini kıyaslayıp, eşi Macide'yi değiştirmeyi planlar. Yuvasını vatanın bir modeli olarak gören Fahir, Macide'nin “kafa arkadaşı” olmasını ister. Macide sadece “gazete okuyabilecek mektup yazabilecek kadar okuryazar” olmamalı, ahlaki değerlerine bağlı, eğitilmiş bir kadın olmalıdır. Fahir, eşinin eğitimini üstlenerek, erkeğin eşini eğitmesi gerektiği düşüncesini gerçekleştirir (Adıvar, 1987a: 18).

Fahir'in Sultani'de birlikte okuduğu köşk komşuları olan Numan, “biraz fazla Frenkleşmiş”tir. İngiltere'de birlikte eğitim görmelerine rağmen, Numan batı taklitçisidir. Eşi Samime ile ortak yönleri de bu taklitçilikleridir. Ancak bu, romanda fazla eleştirilmez.

Seviyye'nin babası Ahmet Bey ve Numan'ın babası Haşim Bey operadan hoşlanan kişiler olarak tanıtılır.

Seviyye'nin on iki yıllık eşi Talip Bey, Sultaniye de öğretmendir. Seviyye ile Cemal'in birlikteliklerine mani olmak için Seviyye'den ayrılmazken, romanın sonlarına doğru ayrılmayı kabul eder.

Romanda kahramanların çoğu eğitilidir. Yazar, Fahir'i konuşturarak eğitimle ilgili özellikle kadın eğitimi ile ilgili görüşlerini belirtir: Eğer ülkenin gelişmesi isteniyorsa, gelecek nesli yetiştiren kadınların eğitimi ile ilgilenilmelidir. Batılı eğitim almış, kendisini geliştirmiş erkek, kadının eğitimi için çalışmalı, ona öğrendiklerini kullanma ortamları sağlamalıdır.

Handan romanında Cemal Bey, “alafranga kızları”na, “sakallı, sakalsız, sarıklı *Kuran* ve Arabi hocaları”ndan; “bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri”nden; “Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları”ndan özel dersler aldırır. Onun kızlarına aldırıldığı eğitimi eşi Sabire Hanım, evlenmeyi geciktirdiği için gereksiz görse de Cemal Bey, özellikle öğrenme hevesi olan kızı Handan’a “daha âlim, daha yüksek hocalar” tutarak her çeşit bilgiye sahip olmasına imkân yaratan bir babadır.

Handan’ın en son hocası olan Nazım, “Handan’ın hayatında bir his, efkâr ve sanat mürebbisi, hayat mürebbisi” olur. Nazım, ücret almadan ders vermek ister, zorla isteğini kabul ettirir. Çok ciddi ders anlatan Nazım, kendini amacına adanmış, her şeyden çok amacını seven bir kahramandır.

Handan’ı Nazım’ın, *Seviyye Talip* romanındaki Macide’yi Fahir’in eğitmesi, erkeklerin kadınlarını eğitmesi açısından bir benzerlik gösterir. Ancak, Fahir eşini iyi bir anne, eş olması ve toplumun gelişmesi için eğitirken; Nazım zaten bilgili olan Handan’ı kendi fikrini aşılama için eğitmiştir.

Romanda dikkati çeken bir husus da Handan’ın, aile dostları olan Selim Bey’den dini konularda etkilenmesidir. Handan, “Sakallı, sakalsız, sarıklı *Kuran* ve Arabî hocaları”nın dini eğitimini beğenmemiş olduğunu, kimseyi cennetten kovmayan, kimseye işkence etmeyen “Selim Bey’in İslamiyeti”yle tanışınca anlar. Selim Bey, yardımsever bir kahramandır. Dostunun ona yardım etmesi için gönderdiği genç bir Harbiyeliyi köşküne alır. Para, hava, sıhhat, nasihat gibi pek çok şeye muhtaç olan taşralı talebe kimsesizdir, Selim Bey, ona yardımcı olur (Adivar, 2009a: 43).

Hüsnü Paşa, iyi bir eğitim almış olan Handan'ın üstün yönleri karşısında ezilmiş, onu aldatarak ezmeye çalışmış bir kahramandır. Avrupa'da yaşamasına rağmen kendisini hiç eğitememiş, sadece zevk için yaşayan bir insandır. Musikiden de hoşlanmaz.

Yeni Turan romanında Kaya'nın teyzesinin oğlu Oğuz da öğretmendir. Ağasını erkenden kaybettiği için genç yaşta çalışarak evin ihtiyaçlarını karşılayan Tatar bir kadının oğludur. Altı yaşına gelir gelmez mahalle mektebinde okur. Her akşam “ilmühal” ve “cüz”ünü annesi okutur. Öğretmenlik aile soylarındaki kadınlarda “soydan gelme bir özellik”tir. Her ne kadar annesi onu rüştiyeye, ardından askeri okula vermeyi, onun subay olmasını istemişse de o, annesinin rahatsızlıklarından dolayı evin geçimini üstlenir. Oğuz, on altı yaşına geldiğinde Mehmet Paşa'nın mülkiye idadisinin programını uygulaması ve Fransızca, Türkçe kitaplar okuması sayesinde idadi mezunları kadar bilgiye sahiptir. Bursa İdadisinde tarih öğretmenliğine başlayan Oğuz, birçok özel derslerle geçimini sağlar.

Oğuz, teyzesinin kızı olan Kaya'dan Samiye adıyla mektup alır, İstanbul'a gider, onun yaşantısıyla ilgili bilgi edinir. Şımarık İstanbul kızlarından olmayan Kaya, evinin bir odasında ders vermektedir. Oğuz, annesini yanına alarak, Kaya ile aynı ideali gerçekleştirmek için Erzurum'a gitmeye karar verir. Yeni Turan ülküsüyle okullar açarlar. Oğuz, ilköğrenimi zorunlu kılar. Bu sayede Anadolu'da ilköğrenim görmemiş bir çocuk kalmaz. Oğuz da Kaya da idealist, milliyetçi öğretmenlerdir.

Kaya'nın babası Lütfü Bey, önceleri Hamdi Paşa'nın en sevdiği okul ve silah arkadaşı iken, zamanla fikir ayrılıkları yaşamaları, yollarını ayırmalarına sebep olmuştur. Oğuz'un annesi, oğlunun Lütfü Bey'i örnek almasını, onun gibi okumasını ve subay olmasını ister.

Romanda Ertuğrul ve Sungur, Oğuz gibi düşünen kahramanlardır. Sungur, doktordur; Ertuğrul Oğuz'un yerini tutacak bir Yeni Turancıdır.

Feyzi Efendi, Lütfü Bey'in kızı olan Samiye'ye *Kur'an* öğreten bir imamdır. Önceden İttihat ve Terakkiye sonradan Yeni Turan'a eğilimli olmuştur.

Yeni Osmanlıların lideri olan Hamdi Paşa, “kuru bir inatla” politika yapar. Doğruları ve gerçekleri görmez. Topluma faydası olacak şeyleri diğer partiyi haklı çıkartmamak için kabul etmez. Avrupa görmüş, okumuş olan bu adamın eksikliği milliyetçi ve idealist olmamasıdır. Özünde iyi olmasına rağmen, sırf amcası Hamdi Paşa’yı kırmamak için politikasını devam ettiren Asım’ın da olumsuz bir karakter olduğu söylenebilir. Yeni Turan’ın eğitimle ilgili görüşlerini, Cuma okullarının çalışmalarını yararlı bulduğu halde muhalif makaleler yazması; ölen bir insana doğruları söylememesi buna örnek gösterilebilir.

Son Eseri romanındaki kahramanların da batılı eğitim almış oldukları görülür. Asım, Sultani talebesidir. Resim yapar, keman çalar. Resimde iyi olmamasına rağmen, amatörce çaldığı kemanda çok iyidir. “İyi kıraat yapar ve meraklıdır. Bilhassa Fransızca edebiyattan parçalar okur. Bunlar tabii olarak ekseriyetle ıstıraba, gözyaşına ait aşk şiirleridir.” (Adıvar, t.y.: 101). “Klasik bir sefir örneği” olan babasının isteği ile “hariciye memuru” olmuştur. Mesleğinin etkisiyle Fransızca bilen, zengin bir ailenin kızı olan Mediha ile evlendirilir. Zevkleri, görüşleri, mizaçları birbirinden farklı olan bu çiftin ayrılmaları da kaçınılmazdır.

Feridun Hikmet, tanınmış bir yazardır. Romanda adı geçen *İflas*, *Lâyemut*, *Maksat Adamı* romanlarının yazarıdır. *İflas* romanında eşini öyle tanıtmıştır ki, Mediha’nın eski eşi Asım, adeta “karikatür”ünün anlatılmış olduğunu söyler. Çünkü Asım, hayalindeki Mediha’yı resmeder, onu över; Feridun ise gerçekleri, Mediha’nın hissettirdiklerini yazar. *Maksat Adamı* romanında kardeşi İbrahim Hikmet’ten ve onun emelinde hareketle yazmıştır. Feridun, yeni yazacağı kitabı için ilham ararken, Kâmuran’a âşık olur. Ona aşkını anlatan bir kitap yazamasa da herhangi bir şaheserden daha fazla layık olan ömrünü, “Son Eseri”ni ithaf eder.

Mev’ut Hüküm romanına kadarki kahramanlar felsefe, sosyoloji, edebiyat alanlarında Avrupa’da eğitim görmüş kahramanlarken bu romanda kahramanların çoğunlukla tıp eğitimi aldıkları görülür.

Romanın başkahramanı olan Kasım Şinasi, Almanya’da tıp eğitimi alır. Onun doktorluk mesleğini seçmesindeki neden doktorluğun “en zor, en çok çalışmakla elde edilir

bir meslek” oluşudur. Küçüklüğünde “lala ve dadı ile büyüyen şımarık, hasta ve tembel bir çocuk” olmayan Kasım Şinasi, “sağlıklı, çalışkan ve oyunlarının, işlerinin başında başarınca kadar daima aynı derecede inat ve sessizlikle uğraşan bir çocuk”tur. Öğrencilik yıllarında, ihtiyar öğretmenlerinin sahip olduğundan daha zengin bir kütüphaneye ve laboratuara sahiptir. Avrupa’ya, oradan meşhur ve zengin bir doktor olarak dönmek için değil; “gerçeği bütün çıplaklığıyla görmek” için gitmiştir. Mesleğiyle ilgili öğrenimini bitirmesine rağmen, dört yıl daha “Avrupa’nın en güçlü ustaları karşısında, en iyi laboratuvarları içinde çalıştıktan sonra” memleketine dönmüştür. Kasım Şinasi, aldığı eğitimi mesleğinde uygulamaya kararlı bir şahsiyettir. Nitekim öyle de olmuştur. Ona göre doktorlar, hastayı muayene edip ilaç veren “tıp memurları” olmamalıdır. Avrupa’daki doktorlarla memleketindeki bu tip doktorları kıyaslayan Kasım Şinasi, her meslekte görülen bu memur zihniyetini eleştirir. Mesleğini ciddiye alıp kendini geliştirmesi, onu diğer meslektaşlarından ayırmış, çok beğenilen ve güvenilen bir doktor haline getirmiştir. Romanda Kasım Şinasi, Atıfe ve Mehmet adındaki iki çocuğun eğitimiyle ilgilenir.

Süruri, çapkın ve alkoliktir. Çapkınlığı nedeni ile eşine hastalık bile bulaştırır. Süruri’nin eğitim durumuyla ilgili tek bilgi, Sara ile tanıştığı dönemlerde “yirmi bir yaşında Harbiye’nin son yılında genç ateşli bir öğrenci” olduğuna dairdir. Ailesi ve özellikle çocuğuyla ilgilenmeyen bu kahramanın yaptığı yanlışların kaynağının eğitimsizlik olduğu aşikârdır. Batılı eğitim almamış olan kahraman, kendini eğitmesini de bilmemiştir.

Süruri’nin kardeşi olan Hüseyin Kami, Avrupa’da eğitim görmüş bir doktordur. Süruri’nin ölümünden sonra Sara ile evlenen Kasım Şinasi, doktorluk üzerine konuştuğu Hüseyin Kami’yi sever. Kasım’ın ve Kami’nin aynı eğitim almış olmaları aralarında çıkabilecek sosyal sorunun önüne geçmiştir. Fukara mahallelerine birlikte giderler. Kami, piyano çalar. Hatta “Offenbah’ın Aşk Gecesi’ni” söylediğinde herkesi büyülemiştir.

Ateşten Gömlek romanında Cemal, Erkâniharbiye Mektebi’nden mezun bir askerdir. İhsan da onun asker arkadaşıdır ancak okuduğu okulla ilgili bir bilgi yoktur.

Peyami, annesinin etkisinde büyümüş, alafranga bir tiptir. Hariciye memurudur. Avrupa’da yaşamış olan Peyami, Fransızca ve Rumca bilir.

Vurun Kahpeye romanında Ömer Efendi, Kuvayımilliye taraftarıdır. “Abani sarıklı, temiz yüzlü, kır sakallı”, namuslu, görmüş geçirmiş bir ihtiyardır. Milliyetçi olduğu için Tosun Bey ile fikirleri uyuşur (Adıvar, 1999: 5).

Kuvayımilliye’den Tosun Bey, askerleri ile kasabaya geldiğinde, Aliye’yi öğrencileriyle marş söylerken görür ve çok beğenir. Okula gittiğinde Hatice Hanım’ın Aliye’yi şikâyetini dinler ama Hatice Hanım’a hiç hak vermez. Aliye’yi destekler. Çünkü Tosun Bey ve Kuvayımilliye, yenilik taraftarıdır, yeni kadın tipini, yeni eğitim sistemini destekler. Tosun Bey, kasaba zenginlerinden Kuvayımilliye için para ister. Halk verilecek paraya karşı çıkıp, Aliye’den Tosun Bey’le görüşmesini ister. Aliye, kasabayı sevip koruması şartı ile Tosun Bey’in evlilik teklifini kabul eder. Nişanlısını kasabalıya emanet eden Tosun Bey, düşmanla savaşmaya gider. Ne yazık ki döndüğünde kasabalı, düşmanla birlik olanların oyunlarına kanarak Aliye’yi öldürmüştür.

Mevlit okuyan hoca, dini korkunç olarak anlatmayan olumlu bir erkek kahramandır. Halide Edip, onu romanda Hacı Fettah Efendi gibi olumsuz bir din adamının karşısına koymuştur. Bu hoca sayesinde Aliye, dini “nurlar içinde nihayetsiz bir rahmetin, şefaatin tecellisi” ve “Kundakta ümmeti için şefaate talep eden Peygamber’in asi ümmetine melce olan büyük Muhammed’in dini” olarak daha çok sever.

Aliye, maarif dairesine ilk geldiğinde hademe ile karşılaşır. Bir gözü kör olan hademe çok kabadır ve pis dairede bir ayağı olmayan iskemleye oturmaya çalışmaktadır (Adıvar, 1999: 3).

Maarif Müdürü, pis ve ahlaksız bir adamdır. Aliye’ye ilgisini anlayan Ömer Efendi ondan “O ırz düşmanı papaz zıfatlı Müdür” diye bahseder. Maarif Müdürü, Aliye’ye olan zaafından dolayı, Aliye’yle ilgili her olayda onun tarafını tutar. Aliye’nin, gelen evlenme tekliflerini reddetmesini de onun kendisini seviyor oluşuna bağlar. Evli olduğu halde bunu söylemekten çekinmez ve memur hanımları arasında Aliye’nin sevilmemesine neden olur. Maarif Müdürü, kimsesiz ve genç öğretmenleri taciz eden, konumunu kullanan bir tiptir.

“Maarif Müdürü’nün toparlak siyah sakalı, bulanık sünepe ve mürâi gözleri, hilekâr uzun yüzü altında iğrenç, ince dudaklı bir ağzı vardı.” (Adıvar, 1999: 5).

Kantarcıların Hüseyin, kasaba eşrafındandır. Küçük oğlu Sabri'nin ceza alıp eve geldiği gün bu aileden Uzun Hüseyin Efendi ile Aliye arasında tartışma olur. Uzun Hüseyin Efendi, kapıyı çalmadan sınıfa girerek Aliye'ye ne hakla bir eşraf çocuğuna ceza verdiğini sorar:

_ Sen kim oluyon garı? Diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayasız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz (Adivar, 1999: 14).

Aliye, bu duruma çok sinirlenir ve yöre ağzıyla konuşan Hukuk Fakültesi mezunu Uzun Hüseyin Efendiyi sınıftan kovar. Birbirlerini şikâyet edeceklerdir:

_Şimdi buradan dışarı çıkın Efendi, dedi. Kasaba demek siz (demek) değilsiniz, ben, Anadolu'ya çocuklarını okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi eksik adamların yüzünden kalamazsam, başka yere gider, vazifemi yaparım. Çıkınız ve beni Maarif Müdürü'ne şikâyet ediniz. Fakat ben de bir kadın mektebine hususi odasına girer gibi, hem de söylediğini bilmez bir tarzda gelen sizi şikayet edeceğim. Haydi, çabuk, şimdi (Adivar, 1999: 15).

Kasabalılar, çoğunlukla cahil oldukları için Hacı Fettah Efendi'nin her söylediğine inanırlar ve çabuk kandırılırlar. Ayrıca yeniliklere de açık değildirler. Aliye, eğittiği çocuklarla yeniliği getirmek ister ancak ona bu fırsat pek verilmez. Hacı Fettah Efendi, Aliye'ye karşı kasabalıyı kışkırtır. Onun yüzünü açmasını, öğrencilerine yeni sistem ders vermesini eleştirir. Aliye, çocukları tabur halinde ellerinde bayraklarla şarkı söyleterek gezmeye çıkardığı bir cuma günü, cuma vaktinde Hacı Fettah Efendi'nin Kuvayımillie aleyhine vaaz verdiğine ve ardından ahaliyi kendisine karşı kışkırttığına tanık olur:

-Bıyksızları, gavurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukaddesatı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkar ederler. Onları istemeyiniz! Ey ahali, onların kanı kafirlerin kanı gibi helaldir (Adivar, 1999: 20).

-Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremler Müslümanlar'ın kalbini fesata vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel'undur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenab-ı Hakk'ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır (Adivar, 1999: 23).

Hacı Fettah Efendi, o devir ve muhit için alışılmışın dışında olan yeni şeylere karşıdır. Aliye'nin, nişanlısı Tosun Bey ile sokaktan geçtiğini görünce, kadının erkekle yan

yana yürümesini doğru bulmaz ve Yunanlıları kasabaya davet ederek bu ikisinin ortadan kaldırılmasını planlar. Yunanlıların kasabaya gelişlerinden sonra Ömer Efendi'nin idam edileceğini duyan Aliye'ye, Yunan eliyle bile olsa şeriatın gerçekleşeceğini söylemesi, onun aslında “din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip için gönderdiği bir mümessil” olduğunu düşündürür (Adivar, 1999: 116).

Romanda Hacı Fettah Efendi, yeniliklere kapalı, bağnaz, sert bir din adamıdır. Olmasını istediği şeyler için dini kullanır. Millî duyguları yoktur. Kendi katı din anlayışının dışına çıkmaz, hoşgörüsüzdür. Halide Edip, Hacı Fettah Efendi gibilerin isteklerini gerçekleştirmek için dini kullandıklarını bu olumsuz kahramanla anlatır. Bunun önüne geçilmesi için, okullarda doğru din eğitimi verilmelidir.

Damyanos, Hacı Fettah Efendi'nin davetiyle kasabaya gelmiştir. Aşırı derecede Yunan milliyetçisi ve Hıristiyan olan Binbaşı Damyanos, Türk ve Müslüman düşmanıdır. Hacı Fettah Efendi, Ömer Efendi'nin Kuvayımilliyeciliğinden ve İstanbul'dan gelmiş evlatlığı muallime kızıdan bahsederek onu kasabaya gelmeye ikna eder (Adivar, 1999: 55).

Kalp Ağrısı romanındaki Zeyno'nun nişanlısı Saffet, “kocaman gözlüklerinin arkasındaki miyop gözleri”, “kocaman kafası” ve “doktor gömleği” ile laboratuara yakışan bir doktordur. Zeyno'nun kendisiyle evlenemeyeceğini söylemesi ile Almanya'ya mesleği ile ilgili tetkiklerde bulunmak üzere gider.

Binbaşı Hasan, süslü Azize yerine tabii ve kafaca kendinden üstün bulduğu Zeyno'yu sever. Zeyno'nun tavsiye ettiği “Battal Gazi”yi okur. Piyano çalar. Kendinden daha iyi tahsili olduğuna inandığı Zeyno'ya evlenme teklif eder ancak, Azize'nin intiharı ile olayların akışı değişir. Hasan, Azize ile evliliğinde mutsuz olur ve Zeyno'nun boşluğunu Avrupa'da Dora ile yaşadığı ilişkiyle doldurmaya çalışır. Başarılı olamaz. Özellikle Greg'in kalbi karıştıran musikisinden, Per Günt ile kendisi arasındaki benzerlikten aşkının acısını hatırlar. Zeyno'nun Miralay Muhsin ile evlendiğini öğrenince, Zeyno'dan soğur. Yazar, kahramanın inandırıcı olması adına olumsuz vasıflarının yanında ona bir de olumlu bir özellik yüklemiştir. Bu, yeni şeyler öğrenmeye açık olmasıdır.

Miralay Muhsin Bey, Zeyno'nun sevdiği iki erkeğin, Saffet ve Hasan'ın, özelliklerini şahsında birleştiren başarılı, cesur bir kurmaydır. Kültürlü, zevk sahibi miralay, piyano çalar.

Zeyno'nun Oğlu romanında da yine *Kalp Ağrısı* romanındaki Muhsin Bey ve Saffet olumlu erkek kahramanlar olarak yer alırlar. Bunlara Şaban ve Haso çocuk katılır. *Kalp Ağrısı* romanında işlediği günahlardan kurtulmak için üzerine düşen vazifeyi yerine getiren Hasan, bu romanda olumlu erkek karakterdir.

Zeyno'nun babası Doktor Asım da “Yeni Türk kızı örneği” dediği Mazlume'yi beğenir. Kızı Zeyno'yu kendi yetiştirmiş olan Doktor Asım, Darülfünunda da kızı gibi serbest düşünebilen, yeni fikirlere açık, taklitçilikten uzak kızların yetişmesine sevinir (Adivar, 2006c: 33-34).

Mazlume'yi çok beğenen Erkânıharp Yüzbaşı Ali Nuri Bey, Almanya'da eğitim görmüştür. Romanın sonunda da Erkânıharp hocasıdır (Adivar, 2006c: 248).

Şaban, Haso'yu seven, ona binicilik öğreten, onun istikbalini düşünen bir kahramandır. Onun da eğitimi ile bir bilgi yoktur ancak, Haso'yu çalıştırmak yerine, zalim babadan ve çevreden kurtarmak, okutmak ister (Adivar, 2006c: 118, 119).

Mazlum Bey, Diyarbakır'a kaymakam olarak gitmiş, eşine söz geçiremeyen ve eşi tarafından “asri” davranmadığı için hep eleştirilen bir tiptir.

Süleyman Bey, Mesture Hanım'ı beğenip ona yakın olmasına rağmen karısına onun gibi açık olmamasını tembihleyen biridir.

Hayri Bey, Sultani muallimi olmakla birlikte, Diyarbakır haberlerini yazan bir muhabirdir. Robert Kolejde çalışırken derste öğrencilerine aşırı serbestlik tanıyan Amerika taklitçisi bir öğretmendir. Mazlume ile ilgili dedikodular çıkaran, kendini beğenen olumsuz bir tiptir.

Selman, Zeyno'nun nişanlısıdır. Romanın sonunda Kuvayımilliyyeye katıldığından bahsedilir. Eğitimi ile ilgili bilgi yoktur.

Haso Çavuş, Selman'la birlikte subay Hasan'ı öldürmeye teşebbüs etmiş, yakalanmamak için de ismini Ramazan olarak değiştirmiştir. Selman'ın hapse girmesiyle Selman'ın nişanlısı Kürt Zeyno'yla evlenir. Haso çocuğun kendisinden olmadığını anlayarak ona, Kürt Zeyno'ya ve Perihan Nine'ye çok eziyet eder. Eğitimi ile ilgili bilgi yoktur.

Şeyh M., ateşli bir Kürt milliyetçisidir. Kürtleri isyan etmeleri için kışkırtır. Haso çocuğa Kürtçe ve din dersleri verir. Haso'yu Kürt isyancısı yapmak için, Türkleri kötüler. Onu, İstanbul'dan gelenlerle ilgili bilgi vermesi için karargâhın yanındaki evine yerleştirir.

Sinekli Bakkal romanında Vehbi Dede, özel musiki dersleri veren bir mevlevidir. Tasavvuf ehli bir musikişinas olan Vehbi Dede, ilahi kâinatı anlayan ve seven bir tebensümle bakar. Öğrencilerinin yeteneklerine göre tef, ud, kanun, alaturka sazlarının hemen hemen hepsini ve telli sazları çalmayı öğretir. Öğrencilerinden Rabia'nın yeri gözünde bambaşkadır. Kimseye Ramazan ayında ders vermediği halde, Rabia'nın evine gidip ders vermeyi istediğini söyler. Çünkü Rabia gibi istidatlı bir öğrencisi daha yoktur. Rabia'nın para kazanması gerektiğini de bildiği için, *Mevlit* okunacak yerlerde onu tavsiye eder.

Peregrini, İtalya'da bir manastırda rahip iken memleketini ve dinini terk ederek İstanbul'a gelmiş bir piyanisttir. Onun manastıra kapanmasının sebebi annesinin koyu bir dindar olarak ona kuvvetli bir din eğitimi vermesidir. Dünyada tadacak zevkin kalmadığını düşünerek manastıra kapanan Peregrini, bir süre sonra dinden uzaklaşır. İstanbul'da ünlü bir piyano hocası olarak çalışır. Türkçeyi Türk gibi konuşur. Şark kültürünü, felsefesini çok iyi bilir. Rabia ile evlenmek için Müslüman olur ve Osman adını alır. Maddi durumu iyi olmasına rağmen, Rabia istediği için Sinekli Bakkal'da yaşarlar.

Bebek yamaçlarında bir evde Rabia ile kalırlarken, Rabia ilk kez bir org sesi duyar ve çok beğenir. Sesin Robert Kolejden geldiğini öğrenince, eğer bir oğulları olursa bu

okula vermek istediğini söyler. Peregrini, aynı fikirde değildir. Sinekli Bakkal olmayan her şeyden oğlunu uzak tutmayı ister (Adıvar, 2004: 365).

Rabia'nın babası Tevfik, gençliğinde mahallede haylazlığı ile tanınan ve meşhur zenne rolüne çıkan "Kız Tevfik" lakaplı bir delikanlıdır. Tevfik, Emine ile aynı mahalle mektebine gitmiştir. Aynı rahle önünde diz çöküp, aynı kalfa peşinde "Şol cennetin ırmakları" ilahisini birlikte söylemişlerdir (Adıvar, 2004: 13). Tevfik'in mektep hayatı devam etmez. Dul annesiyle dayısı bakkal Mustafa Efendi'nin evinde yaşayan Tevfik, ne bir yere çırak olur, ne de bir sanata girer. "Havai" olmasıyla birlikte gene İstanbul'un eğitim görmemiş, kendi kendini yetiştirmiş bir halk sanatkârıdır. Ramazan geceleri, dükkânın arkasında verdiği Karagöz oyunları ile tanınır. On dokuz yaşında ise kadın rolüne çıkan orta oyuncularının en meşhurlarından olur. Birbiri ardınca hem annesini hem de dayısını kaybedince, esasen onda gözü olan ve işlek bir mahalle dükkânını işletmek kulağına hoş gelen Emine ile şartlarını kabul edip evlenir. Tevfik, oyunculuğu bırakıp bakkallık edecektir. Ancak Emine'nin şartlarına uymak çok zor gelir. Tevfik'in, arkadaşları yanında Emine'nin taklidini yapması son noktadır, evlilikleri biter. Tevfik, yine orta oyununa ve gölge oyununa devam eder. Bu yüzden sürgüne gönderilir. Sürgün dönüşü yine dayanamaz ve gölge oyunu oynatır. Uyarı alır ve bir gün Hilmi Bey adına çalıştığı, gizli belgelerle yakalanınca anlaşılır. Tekrar sürgüne gönderilir. Döndüğünde Rabia, annedir.

Tevfik'in yanında yer alan, onunla gezip onunla çalışan Rakım, cücedir. Kendini dış görünüşünden dolayı "çocuk", komik olduğu için de "maymun" olarak görür. Eğitimi olmayan Rakım'ın dini hassasiyeti de yoktur. Yine de Rabia ile iyi anlaşılır.

Selim Paşa, padişahın zaptiye nazırıdır. Rabia ve Bilâl gibi çocukların eğitimleri ile ilgilenmesi, onun eğitime önem verdiğini gösterir. Fransızca bilmez ama musikiden özellikle Rabia'nın söylediklerinden çok hoşlanır. Selim Paşa, konağa musiki, Arapça ve Farsça hocalarının gelmesini sağlayarak, isteyenlerin istifade etmelerine olanak verir. Ancak konakta yaşayanlar bundan istifade etmez. O, bu imkânları değerlendirebilecek kişileri bulunca konağına gelip ders almaları için elinden gelen tüm yardımları yapar. Halide Edip, Selim Paşa karakteri ile zengin ve mevki sahibi kişilerin maddi durumu iyi olmayan çocukların eğitimini sağlaması gerektiği mesajını verir.

Hilmi, Selim Paşa'nın kendisine benzemediği için sürekli tartışmada olduğu erkek evladıdır. “Nahif, çelimsiz, büyük gözlü, çocukluğundan beri musikiye düşkün, peltek bir oğlan” olan Hilmi'nin özellikle son iki özelliği Selim Paşa'nın sinirine dokunur. Hilmi de babasını hiç beğenmez ama onun parasıyla yaşar. Annesi Sabiha Hanım, kocası ile oğlunun arasının açık olmasına çok üzülür ve Galatasaray'dan birincilikle çıkmasına rağmen, maliyede küçük bir kâtip olan oğlunu eleştirir. Onu çok sevdiği ve kırmak istemediği için de bunu hiç dile getirmez.

Sabiha Hanım içinden: “Galatasaray'dan birinci çıktı. Fakat ne yarar, hala Maliye'de küçük bir kâtip. Aylığı terzisine bile yetişmiyor. Babasını beğenmiyorsa neden parasını sarfediyor?” dedi. Fakat Hilmi'ye bir şey söylemedi. Dünyada en çok sevdiği bu, biricik evladı, incitmemek için yapmayacağı şey yoktu (Adivar, 2004: 56).

Selim Paşa, kendi gibi olan bir erkek çocuğu olmasını istemesine rağmen, gizli olan ikinci evliliğinden biri ölü iki kız çocuğuna sahip olunca, hayalini, okuttuğu Bilâl'de gerçekleştirir. Bilâl ile Mihri'yi evlendirerek istediği gibi bir erkek evlada sahip olmuş olur.

Bilâl, Selim Paşa'nın bahçıvanbaşı olan Rumelili Bayram Ağa'nın yeğenidir. Bayram Ağa, Selim Paşa konağının bahçesini özenle yetiştirmiştir ve bu bahçeyi yeğenine emanet edecektir. Bayram Ağa, yeğeni Bilâl'in bahçıvanbaşı olmasını düşünürken, Selim Paşa, Bilâl'i okutmak ister (Adivar, 2004: 128). Onu, Sultani'ye gönderir. Bilâl, kendisine Selim Paşa'yı örnek almaktadır. Selim Paşa buna çok sevinir. Çünkü kendi oğlu Hilmi bile, ona karşı bir saftadır (Adivar, 2004: 160).

Bilâl, Selim Paşa'dan fazla olarak Fransızca biliyor olduğundan Fransızca eserler okumaktadır ve bu yönüyle kendi eğitimini daha üstün görür (Adivar, 2004: 154).

Bilâl'in gelecekle ilgili bir sürü hayali vardır. İçinde büyük bir “kudret hissi” ve “hâkimiyet arzusu” vardır ve Rabia ile evlenmeyi hayal etmektedir (Adivar, 2004: 152-153).

İstikbalde “at, araba, konak, uşak, halayık” sahibi olmayı hayal eder. Rabia'yı almayı düşünür ancak amcası Bayram Ağa'nın Rabia'yla konuşması ile Rabia, çoktan Bilâl'den vazgeçmiştir. Onun mevki sahibi biriyle evlenmek isteğini, Mihri ile olan evliliği

gösterir. Bilâl, mahallelinin sevmediği, hatta alay ettikleri biriyken okuyup azimle amacına ulaşan biridir.

İkinci Mabeyinci Satvet Bey hiç evlenmemiştir. Yalıda sütünesiyle ve kendi büyüttüğü, yetiştirdiği yeğeni Arif’le yaşar.

Arif Bey, iyi bir piyanist olmakla birlikte, işsizdir. Çünkü bulunduğu sosyal sınıf musiki ile hayatını kazanmayı ayıplar. “Robert Kolej”e kaydolduğu halde okulunu bırakması, “dayısının yanında” kolayca yaşayan “tembel” biri olduğu fikrini uyandırır (Adıvar, 2004: 266-267).

Nejat Efendi, saray entrikalarından uzak, sıkılgan, pek konuşmayan, açgözlü olmayan, Alman musikisini seven biridir. Annesini ve babasını erken kaybettiği için Kadınefendi’nin evladı gibi büyümüştür. Hünkâr’a piyano çalar. Miss Hopkins’in eşinden İngilizce ve komşuları şair Kudret Bey’den edebiyat dersleri alır.

Hacı İlhami Efendi, eski tarz eğitimin temsilcisidir. Mahalleli tarafından sevilmediği halde mahallenin kız çocukları ondan eğitim alırlar. Onun eğitim anlayışı ceza üzerine kuruludur. Dayağa ve korkuya dayalı eğitim verdiği için övünür. Doğru olarak kabul ettiği bir fikri kesinlikle değiştirmez. Para ve mevki sahibi kişilere daha saygılı davranır. Dini, çıkarları doğrultusunda kullanır. Kızı Emine, Tevfik’ten ayrılınca da Tevfik’i sürgüne göndermek için dini konumunu kullanır, elinden geleni yapar. Kızını ve torununu baskı altında yetiştirmiştir. Hacı İlhami Efendi’nin, kızı Emine’nin üzerindeki etkisi kızı ölünceye kadar devam etmiştir. Kızının cenazesinde, kendisine benzeyen birkaç sarıklı ihtiyardan başka kimse yoktur.

Behire Hanım’ın kocası, tahsilini sadece Avrupa’da yapmış bir mühendistir. Avrupa taklitçisi olduğu için Avrupa kültürüne çok önem verir. Hatta kızlarını Türkçe okutmaz, onlara Fransız mürebbiyeler tutar. Kızlar, babaları gibi yerli şeylere kıymet vermeyip, annelerinin alaturka şarkı söylemelerine gülüp geçen, kendi kültürüne yabancı, hatta küçümseyerek bakan taklitçi tiplerdir. Bütün bu olumsuz tutumun nedeni babanın kızlarını eğitime fikridir.

Kocası tahsilini sade Avrupa’da yapmış bir mühendisti. Biraz da Avrupa’dan gelen her fikri gökten inme naslar diye telakkiye meyyaldi. Hatta Behire’nin yeni yetişen kızlarını da Türkçe okutmaya lüzum görmemiş Fransız mürebbiyeler elinde yetiştirmişti (Adıvar, 2004: 267).

Yolpalas Cinayeti romanında Rıfkı, Paris’te Hukuk doktorası yapar. Onun eğitimiyle Sallabaş ilgilenir. Ancak bu eğitim Sallabaş’a çok pahalıya gelir ve Sallabaş, yeğeni Rıfkı’nın aldığı bu eğitimden hiç de memnun değildir. Rıfkı, Avrupa’dan değişmiş olarak dönmüştür ve kapitalizme karşıdır, komünist olduğunu söyler. Sallabaş ve eşi, onun Yolpalas’ta yaşayınca fikirlerinin değişeceğine inanmaktadırlar. Hatta Sallabaş’ın eşi Sacide, onu Paris’te okuduğu halde “acımak” kelimesini medeni milletlerin kullanmadığını bilmediğinden eleştirir (Adıvar, 2003: 30).

Rıfkı, yurt dışında yaşamış ve eğitim görmüş olduğu için, fikirlerinde ve yaşam tarzında değişiklik olmuş olumlu bir erkek kahramandır.

Murat Sallabaş, zengin bir yol müteahhididir. “Dayı” ismini verdiği bir “hamisi” olmadığı için, kazancını “zekâsına, emeğine ve kabiliyetine” borçludur. Romanda kendi eğitimi ile ilgili bilgi yoktur ancak, yeğeni Rıfkı’nın Paris’te eğitim almasını sağlar.

Nuri Kabartay, Bursa Lisesi felsefe hocasıdır. Akkız’ı besleme olarak aldıkları yıl Sivrihisar’da hocalık eder. Eşi Refika ile Akkız’a kardeş gibi yaklaşırlar. Sosyal sınıf ayrımı yapmaz (Adıvar, 2003: 66).

Mükerrem, Sacide’nin şoförüdür. Akkız küçükken, evlerine annesinin amcaoğlu olarak gelip annesini kullanmış, sonra da biriktirdikleri öküz parasını alarak kaçmıştır. Ayrıca Akkız’ın topal kazını ezerek öldürmüştür. Akkız’ın annesinin ve kazının ölümüne sebep olan Mükerrem, yıllar sonra Akkız’ı Sallabaşlar’ın evinde görünce bu sefer onu kullanmaya çalışmış, onunla olmazsa Bülent’i öldüreceğini söyleyerek tehdit etmiştir. Sacide ile yakınlığı olan Mükerrem, Akkız’ı işten atması için onu ikna edecekken, Akkız tarafından öldürülmüştür. “Çapkın, sarhoş, kumarcı ve daha mundar adetleri” olan Mükerrem, ahlaksız bir tiptir. Vesikalı kadınlardan para almakta, haraç kesmektedir. Eğitilmiş olmadığı gibi, liseye giden kızların aklını çelerek onları kötü yola itmiştir (Adıvar, 2003: 74).

Tatarcık romanında Poyraz köyü erkekleri çok çalışkandır. Girdikleri her müsabakaları geçerler ve mutlaka Avrupa'ya tahsil görmeye giderler.

Erkek çocuklar nasılsa çok çalışkandır. Her müsabakaya giren ve mutlak Avrupa'ya tahsile gitmeye muvaffak olan bir gençliktir. İnsanlar arasındaki fazla farkı ne yapıp yapıp tesviyeye muvaffak olan gizli bir kuvvet bu düşkün semti gençlerinin omuzlarında kaldırmakla meşguldür (Adıvar, 2009b: 14).

Romanda Lâle'nin babası Tatar Osman, öğrenimini Heybeli'de yapmıştır ve İngilizce bilir. Lâle'nin de iyi İngilizce bilmesinde babasının etkisi vardır. Evde hep kitap okuyan Tatar Osman, okuduklarını kızına anlatır. İyi bir balıkçıdır. Kızına tek başına ayakta durmayı öğretmek için balıkçılığı da öğretir. Balık tutmaya her gittiğinde onu da yanında götürür. Tatar Osman, yardımsever biridir, küfretmez, iyi ahlaklı biridir ancak onu yine de Poyraz Köyü halkı pek sevmez (Adıvar, 2009b: 18).

“Yediler”, romanda yeni kurulan Cumhuriyet'in genç neslinin temsilcisidirler. Yedilerden Recep hariç diğer altısı Galatasaray mezunudur.

Haşim, Yedilere koruda ev sahipliği yapacak olan Albay Nihat ile Feridun Paşa'nın kızı Saide'nin oğludur. Fikirden ve kitaptan hoşlanmayan Haşim, ihtiraslıdır. Siyasete atılmak ister. Bu sebeple türedi zenginlerden faydalanarak milletvekili olmayı amaçlar.

Salim, biri kız biri erkek lisesi olmak üzere iki lisede öğretmenlik yapar. Arkadaşlarıyla çadırlamayacak olan tek “yediler” bireyidir. Neşeli ve heyecanlı bir yapısı vardır. Okuduğu okullarda hep birinci olan Salim, alelade sınıf birincileri gibi ezberci değildir. Eline geçen her parayı çocukluğundan beri kitaba verir. Okuduklarıyla derinden derine alakadar olan biridir. Galatasaray Lisesi'nden çıkar çıkmaz Paris'e gidip dört sene felsefe ve edebiyattan hem lisans hem de doktora yapmıştır. Ancak ülkeye döndüğünde aldığı eğitimi kullanamamış, iş müracaatlarında da ilkokul mezunu adaylardan farklı değerlendirilmemiştir (Adıvar, 2009b: 59, 61, 62).

Safa, Galatasaray'ın havasına yedi sene boyunca ayak uyduramayan “kendi başına bir tip”tir. Hukuk okur. Babası imam olmasına rağmen o biraz da babasının tutuculuğuna tepkisel olarak dinsizdir. Babasının tutuculuğunun yerine ideolojiyi koymuştur. Babası sonradan Şinasi'nin babasının vekilharcı olmuştur. Annesi de Şinasi'nin dadısıdır. Onun

Galatasaray’da tahsil yapabilmesi, Şinasi’nin ailesinin mektep ve esvap masraflarını hatta cep harçlığını da karşılamaları sayesinde. Ancak o, hiçbir zaman Şinasi’ye karşı minnet hissetmez, hatta onu sürekli eleştirir. Safa, Galatasaray’ın kendine mahsus mizahi görüşüne abartılı ve adeta kaba bir hicivle hücum eder. Galatasaray her yönüyle batı müessesesidir. Safa’nın görüşü daha çok eski medrese muhitine bağlıdır. Bazı arkadaşları da onun ideoloji hastalığına tutulmuş olduğuna inanırlar. Galatasaray’da ya “softa” ya da “Bolşevik” olduğu için dışlanmış (Adıvar, 2009b: 60, 88, 89).

Ahmet, Galatasaray Lisesi’nde okur. Riyaziye Şubesindendir. Babası Kayseri’den gelmiş bir bakkaldır. Babasına çok benzeyen Ahmet, ticarete çok yeteneklidir. Onun ticaret yeteneği, öğretmenleri tarafından Galatasaray’da okurken hesaplamadaki birinciliğinden ve arkadaşlarına bir şeyler satmasından fark edilir. Ahmet, Safa’dan farklı olarak Galatasaray muhitine çabuk ayak uydurur. Fakir bir aileden gelir ve fakirliği sosyal bir hastalık olarak görür. Ailesinin zorlukla gönderdiği Galatasaray’da okurken fukaralığını daha çok hisseder ve iyi giyimli, lüks evlerde yaşayan, davranışları batılı olan bu çevreyi benimser. Amerika zenginlerinin hayatını ezberden bilen, Türkiye’dekileri merakla takip eden Ahmet, onlar gibi olmak ister. Siyasetten zengin olanları, miras yiyenleri, zenginlikten fakirliğe düşen müsrifleri beğenmez. “Ona göre faydalı zengin, zekâsı, çalışkanlığıyla para kazanan, yeni servet sahası bulan ve parasını sokağa atmayanlardır.” Paranın tek güç olduğuna inanan Ahmet’te fakirlik bir başkaldırıya dönüşmez (Adıvar, 2009b: 60, 91, 92).

Şinasi, alafrangalaşmış eski bir kazasker olan Nazmi Efendi’nin oğludur. Zengin ve geleneklerine bağlı bir aile yapısına sahiptir. Bütün aile fertleri şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana ayak uydurabilme kabiliyetine sahiptir. Oruç tutup, namaz kılarlar ve *Kur’an* dinlerler. Şinasi’nin ağabeyi İngiltere’de tahsilini yaparken beş vakit namazını kılar. Hatta Londra’da kaldığı pansiyonda gündüzleri geçen namazlarını gece kılar. Şinasi de doğal olarak bu muhitin tesiri altında kalmıştır. Ancak, kendisinin dinle hiçbir alakası yoktur. “İtikatsızlığını bir marifetmiş gibi teşhir etmez.” O, dünyayı seyretmek için kendine rahat ve yüksek bir mevki edinmek amacındadır. Bunun için hariciyeye gitmeye ve hemen en yakın zamanda sefir olmaya karar vermiştir. Tenkit ve tahlil yapmaktan ziyade, hicvi çok sever. Ölümünden sonra yayınlanması için zamanının erkek ve bilhassa kadın portrelerinden oluşan bir eser yazar.

Yediler grubunun en küçüğü olan Hasan, tıp okur. Yaşının küçüklüğüne tezat olacak kadar çok bilgili, kültürlüdür. Hasan, Zeyno'nun Oğlu romanındaki Kürt Zeyno ile Hasan'ın oğlu Haso'dur. Haso, İstanbul'un en münevver tanınanları arasındadır (Adıvar, 2009b: 102).

Recep, Yediler grubunun içinde Galatasaray Lisesi'nde okumayan tek bireydir. Sinekli Bakkal romanındaki Rabia ile Osman'ın oğlu olan Recep, tahsilini Robert Kolejde yaptıktan sonra İngiltere'ye Cambridge'e gitmiştir. Dört yıllık bir eğitimden sonra “en yüksek dereceli bir diploma” ile yurda döndüğünde, herkes onun yüksek mevkili bir işe gireceğini düşünür. Fakat o, Salim'le askerliğini yapar yapmaz üniversitenin Hukuk Şubesine girer. Dedesi gibi gölge oyunu oynatmaktadır. Batılı eğitim alması, ona kendi millî kültürünü unutturmamıştır (Adıvar, 2009b: 96-97).

Halide Edip'in üniversite çevresinden seçtiği birbirinden farklı yedi genç, Feridun Paşa korusunda evlenecekleri kişileri seçerler.

Liderlik yönü ağır basan Haşim, siyaset hayatında yanında güzel kadın bulundurmak için, Çelebizade yalısının kızı Zehra ile evlenir.

Saffet, Sungur Balta'nın sekreteridir. Hayatını çalışarak kazanan Saffet, Lâle'nin sınıf arkadaşıdır. Dürüst fakat fakir bir memurun kızıdır. Saffet'le Yediler'den Safa nişanlanırlar.

Şinasi, Sungur Balta'nın eşinin isim gecesini için gittiği eğlenceden Sungur Balta'nın misafiri olan Fitnat'ın kızı Dürdane'nin tuzağına düşerek döner. Zengin koca arayan Dürdane ile evlenir.

Recep ve Lâle fikir birliktelikleri ile evlenirler. Lâle, çevresini değiştirmeye kendini adanmıştır. Recep de Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra fakirlere avukatlık yapacak, onların haklarını savunacaktır. Ayrıca dedesi Tevfik gibi, çocuklara haftada bir defa kukla oynatarak, onlara nereden geldiklerini, köklerini, millî benliklerini öğretecektir.

Sungur Balta, Batı özentisi ile ön plana çıkan bir zengindir. Eğitimi olmadığı için üniversite çevresinden ürker. Üniversitedeki gençlere yakın olmak istese de onların para ve ihtişamla ilgisini çekebileceğini düşünmez. Zenginliğinin bilim ve fikir dünyasından kişilerce fark edilmesi onun için zafere ulaşmaktır.

Sungur Balta, Lâle'ye hususi kâtibi olmasını teklif eder. Reddedilince de kendisine İngilizce öğretmesini söyler. Lâle, Sungur Balta'ya yaşından ve işinden dolayı onun İngilizce öğrenmeye müsait olmadığını, ayrıca kendisinin de ticarete ve işe ait İngilizce bilgisinin olmadığını söyleyerek onu tekrar reddeder (Adıvar, 2009b: 244).

Romanda Feridun Paşa, eski bir askerdir ve çocuklarını ordu eğitir gibi aşırı disiplinle eğitmiştir. Çocuklara çelme, tekme, tokat gibi cezalar veren ve her seferinde farklı bir taktik uygulayan baba, keyfi yerindeyken savaş hikâyeleri anlatır. Erkek çocuklarının savaşlarda şehit düşmeleri nedeniyle, yaşlılığında gördüğü gençlerden her birini bir çocuğuna benzetir. Onun çocuklarına mesleğindeki gibi sert davranması olumsuz bir davranıştır.

Sonsuz Panayır romanında Saffet Balkar, fakir bir aile reisidir. Tek alışkanlığı olan sigarayı, kızı Ayşe'nin eğitim masraflarını karşılayabilmek için bırakmıştır. Arkadaşları gibi kahvede tavla oynayarak vakit öldürmemiş, bir köşeye oturup kitap okumuştur. Kızına eski harfleri, eski yazıları öğretmiştir. Nitekim bu öğrettikleri sayesinde Ayşe özel dersler vermiş, para kazanmaya başlamıştır. Kızının üniversiteyi okumadan hatta liseyi bile bitirmeden kendi maaşından daha fazla almasına sevinir.

Romanda bir zaman İngiltere'de bulunmuş olan Süleyman Bolluk, mühendistir. Çalışma odasında bıraktığı işinden hiç söz etmeyen Süleyman Bey'in edebiyata ilgisi vardır. Bu sebeple Ali Bey'le araları iyidir ve edebiyat konusunda tartışırlar. Süleyman Bey, kızları Malike ve Müfide'nin Dame de Sion'da Katolik etkisi altına girmelerinden korktuğu için çocuklarına Kur'an öğretmesi için hoca tutmak ister. Bu kararı eşiyle birlikte verirler.

Ali Bey'in eğitimi üzerinde babası Mehmet Ali Paşa'nın etkisi vardır. Öğrenimini Fransa'da Saumur'de yapmış olan paşa, oğlundan çalışmasını ister. Çünkü yeni nesil,

kendilerinin bıraktığı bu köhne dünyayı onarıp düzene sokmak için kendilerinininkinden fazla bilim ve görgüye ihtiyaç duyacaklardır. Mehmet Ali Paşa, oğlunun yurt dışında eğitim almasını istediği için, Ali Bey'in annesi eşinin ölümünden sonra oğlunu Paris'e göndermek ister. Ali Bey, evin maddi durumunu düşünerek başta gitmek istemez. Annesi, ona sefarete dalmadan idareli yaşayarak Paris'te okuyabileceğini söyler. Paris'te okuyan Ali Bey'in kütüphanelerde çalışması için bol bol vakti olur. Böylece annesi, Mehmet Ali Paşa'nın vasiyetini yerine getirir. Ali Bey, annesinin istikrarlı oluşu sayesinde Galatasaray'ı bitirdikten sonra Fransa'da Sorbonne Üniversitesinde okumuştur. Yıllarca batı, özellikle Fransız Edebiyatı üzerine incelemeler yapmıştır. Aldığı Fransız eğitiminin etkisiyle kütüphanesinde Fransızca kitaplar oldukça çoktur. Ayrıca İngilizce kitaplar da kütüphanesinde mevcuttur. Bunun nedeni Paris'teyken yakın arkadaşı Felix Mandel'dir. Onun sayesinde İngilizce öğrenmiş, iki yaz tatilini de bu arkadaşının yanında İngiltere'de geçirerek İngilizcesini ilerletmiştir.

Ali Bey, fakir bir semtte oturmaktadır. Zengin olmasına rağmen mütevazı yaşamayı isteyen Ali Bey, evini hiç boyatmaz, hep tamir ettirir. Çünkü o, yaşadığı muhitten farklı görünmek istemez. Fakirlere saygısı vardır. Ayrıca çevresindekilere gizliden yardım eder.

Ali Bey, lise öğretmenliğini sevdiği için yapar ve hep aynı okulda çalışır. Diğer edebiyat öğretmenlerinden farklı olarak öğrencileri ile ilgilenip şakalaşan iyi bir öğretmendir. Yurt dışında aldığı eğitim, ondaki değerleri olumsuz etkilememiştir. Ali Bey'in yaşadığı evde hem doğunun hem de batının izlerini görmek mümkündür. Arkadaşı Felix Mandel, İstanbul'da kendi evindeymiş gibi hissettiği tek yerin Ali Bey'in evinin olduğunu söyler. Bu da, Ali Bey'in tamamen doğulu olmadığını gösterir. Yine aynı şekilde, evdeki yemek saati, idare gibi konularda da batılı yaşayıştan pek farklı sayılmayacak bir şekilde hayatını düzenlemiştir.

Safi-Türk'ün yeğeni Burhan, Amerika'da Harvard Üniversitesinde eğitim görmüştür. Burhan'ı yurt dışına gönderen dayısı, onun mühendis olmasını istemiş, Burhan kabul etmediği için maddi desteğini kesmiştir. Burhan, bilimle uğraşmak ister, teori bilimine düşkündür. Dayısının istediği bir bölümde rahat rahat okumak yerine, kendi istediği bölümde, bulaşık yıkamak, odun yarmak gibi değişik işlerde çalışarak eğitimini tamamlar.

Her şeyi para ile ölçen Safi-Türk’e göre üniversitede okumanın bir yararı yoktur. Öyle ki “üniversitede dört yıl kafa patlatıp, dirsek çürüten” biri “şirketin herhangi bir hademesi kadar” maaş alarak asistan olmaktadır. Dayısının bu fikirlerine katılmayan Burhan, Safi-Türk’e göre Amerika’dan düşünceleri değişmiş olarak dönmüştür. Caz sevmeyen, içki içmeyen, paraya kıymet vermeyen Burhan kendini amcasının çevresine yalnız hisseder. Amerika’da eğitim görmüş olmasına rağmen, batı taklitçileri arasında kendini yalnız hissetmesi de, hem onun kendi kültüründen uzaklaşmamış; hem de çevresindekilerin batıyı taklit ederken batıdan farklı olduklarının delilidir.

Burhan’ın annesi, oğlunun Amerika’da eğitim görmesiyle gurur duyar; oğlunun yurda döndüğünde, dayısından da fazla para kazanıp, kendisine bir ev alacağını hayal eder. Fakat beklentileri gerçekleşmez. Çünkü Burhan, lise mezunlarından bile düşük mevkide çalışmaktadır. Hatta dayısının teklif ettiği yüksek maaşlı işi de reddetmiştir. Dil dersleri vererek çok az para kazanmaktadır.

Burhan, Amerika’da matematik ve bilim tarihi eğitimini almasına rağmen, dönüşte bir iş bulamamış olmasını, bizde en ucuz emeğin, “kafa emeği” olduğuna bağlar. Üniversitede bir asistan olsa alacağı aylık yüz lira bile değilken, Şişli’deki çocuk dadılarının hiç masraf yapmadan aylık yüz elli lira almaları da bu fikrinin bir ispatıdır. Hayatını bir şirketin muhasebecisi olarak kazanmak zorunda kalan Burhan’ın patronları bile ilkokul bitirmemiş zengin insanlardır. Annesi, oğlunun “çarşaf kadar doktora diploması”nın yüksek dereceli olmasının, Amerikan bilim dergilerinin bazılarında çıkan yazılarının ona üniversitede bir doçentlik bile temin edememesine üzülür. Oğluna hem para getirecek bir bölümde okumadığı, hem de babası gibi inatçı olup dayısının verdiği işte çalışmadığı için kızar. Burhan Kör-Balta’da gerçekten de babasının izleri vardır. Karakteristik özelliklerinin benzerliğinden başka, babasının da kendisi gibi sentezci olduğunu bilir. Burhan, kendi öz kültürü ile aldığı batılı eğitimi kendinde birleştirmiştir. Babası da, hem doğu, hem de batı müziğini seven ve anlayan biridir. Piyano ve tambur çalar, Bach ve Schubert’i çok sever. Burhan’ın dayısı Safi-Türk bile Carmen’den veya Rigoletto’dan çaldığı parçalarla keyiflenir, Osman Pehlivan’dan bir parça çalsa keyfi daha da artar.

Burhan, Harvard'daki çevresine benzer yapıdaki kişilerle, dayısının onu göstermek için götürdüğü toplantılardan birinde rastlar. Bu kişiler Ali Bey, gazeteci Firuzan Tıngır, kendi kültürleri ve köklerine bağlı ihtiyarlar, gösteriye, kuru gürültüye pek metelik vermeyen, Türkiye'nin düşünce adamları örnekleridir (Adivar, 1987b: 133, 134, 135, 138, 140, 141, 295).

Gazeteci Firuzan Tıngır, *Haykır* gazetesinde fıkra yazarıdır. İkibinler, rezilliklerinin Tıngır tarafından yazılmasını istemedikleri için hem ondan ürkerler, hem de ona yakın yapmacık davranırlar. Onun komünist olduğunu düşünürler. Mizaç olarak hiçbir parti çevresine girmeyen Tıngır, bir mesele hakkında yazı yazacaksa, onu gördüğü ve anladığı gibi yazar.

Samet Şaşırtmaç, içindeki çirkinlik görünüşüne yansımış biridir. İkibinlerin arasında “aygır” adıyla anılan bu adam, son derece kötü ve ahlaksızdır. Daha çocukluğundan nasıl biri olacağını belli etmiştir. Çirkin ve korkunç bir çocuk olan Şaşırtmaç, etrafındakilere zarar vermekten zevk alır. “Anasının Ankara kedisinin, başına kaynar su dökerek öldürmüş, babasının köpeğinin bacağını taşla topal etmiş, kümesteki tavukları -kimse görmediği zaman- yakalayıp sansar gibi boğmaktan büyük bir haz duymuştur” (Adivar, 1987b: 205). Bolu mutasarrıfı oğlu olduğu için, ilk ve ortaokullarda arkadaşları ondan çekinirler ve ondan tiksiniirler, korkarlar. Birbirleriyle kavgalı olan çocuklar bile, Samet'e karşı birlik olmuşlardır. Bütün arkadaşlarının korktuğu Samet'ten öğretmeni de elinde olmadan hoşlanmamaktadır. Samet'in bu korkutmak alışkanlığına biraz da anormal bir cinsi insiyak karışınca, memurlar çocuklarını birer birer okuldan alırlar. Yerli halktan hangisinin çocuğu okuldan gecikse, annesi babası soluğu sokaklarda, kırlarda alır. Etraftan gelen şikâyetlerle babası öğretmenine Samet'i istediği her şekilde yola getirme hususunda yetki verir. Öğretmenin bir gün Samet'i sınıfta dövmesinden sonra arkadaşları onunla alay etmeye başlar. Üç gün sonra, Samet öğretmenin evini taşlar ve beş yaşındaki kızına saldırır. Kızın hastalanmasıyla tüm Bolu kamuoyu ayaklanır. Şaşırtmaç'ın babası bu olaydan sonra, namuslu bir memur olarak bütün ömrü boyunca biriktirdiği tüm parayı öğretmene tazminat olarak verir, Bolu'dan Kumkapı'ya taşınır. Üç ay sonra da kalp krizi geçirerek ölür. Samet, hiçbir okulda dikiş tutturamaz. Eşinden kalan maaşla sıkıntı içinde geçimini sağlayan anne, Samet'e diploma alabilmek için Çamlıca'da

anasından kalma bir köşkü yok pahasına satıp, Şaşırtmaç'ı özel bir liseye verir. Bu sayede Şaşırtmaç diploma alabilir.

Samet Şaşırtmaç, afyon ticareti, şantaj gibi kötü yollarla para kazanıp zenginliğe ulaşır. Eşi Emine'yi sürekli aldatır da Emine'nin bilmiyormuş gibi yapması, kendi dünyasında yaşamını devam ettirmesi, onun Emine'ye daha çok bağlanmasına sebep olur. Şaşırtmaç, her şeyi parayla yapabileceğini zanneder ve paranın da her şeyden daha değerli olduğunu düşünür.

Safi-Naz'ın eşi Nihat Sertman, bir hariciye memurudur. Babası kirli işlere karışmış sabık bir komiserdir. Babanın ahlaksızlığı bir bakıma oğlunda da devam eder. Safi-Naz'ı sevmesine rağmen ona kötü davranır. Maddi yönden bağımsız olmayan Safi-Naz Nihat'la evliliğine devam eder. Kendine bir güvence bulduğu anda ondan ayrılmayı düşünür.

Safi-Türkler, Avrupa taklitçisidirler. Öyle ki evlerinde arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde ruh çağırarak kadar ne yapacaklarını şaşırmış bir haldedirler. Kumar oynarlar, dedikodu yaparlar. Kızlarına modaya uymak için eski harfleri öğrenecekleri dersi Ayşe'den aldırarak isterler. Ayşe'nin etkisiyle kızlarına, yeni harflerle Tanzimat edebiyatı metinlerinin işlenmesi kararı verilir.

Tramara Şirketinin resmi başı uzman Safi-Türk çocuklarını yabancı okullarda okutur. Çocuklarını okuttuğu okullar yabancı ülkelerin gücüne bağlı olarak değişir. Almanlar güçlüyken Alman lisesinde, İngilizler güçlüyken İngiliz lisesinde okutulurlar. Zengin ailelerin genellikle modayı takip eder gibi, eğitimde de batı taklitçiliği yapmaları romanda eleştirilen bir konudur.

Tramara şirketinin müdürü Nihat Ok, şirkette daha yeni çalışmaya başlayan Ayşe'yi kendi yerini alacağı endişesi ile kıskanır. Nihat, Ayşe'den önce çalışan memurlara ahlaksız davranışlarda bulunmuş, onların işten çıkmalarına sebep olmuştur. Eline geçen her fırsatta Ayşe'yi ezmeye çalışır. Hem davranışlarıyla hem de kabiliyetiyle Ayşe, çalıştığı yerdeki diğer memurların sevgisini kazanır. Nihat Ok'un yaptığı kötülükler bir işe yaramaz.

Döner Ayna romanında Macit, Hacı Murat'ın kendisine benzemeyen oğullarından büyüğüdür. Dürüst, iyi niyetli ve güvenilir bir tüccardır. Hacı Murat'ın çiftliğin bütün işlerini bıraktığı Macit, ilkokul mezunudur. Yeni yazıyı bilir ve gazete okur. Eski harfleri ve eski bilgileri gereksiz görür. Radyoda hayvanlarla ve ziraatle ilgili programları dinler (Adıvar, 1977: 54-55).

Hasan, Hacı Murat'ın gurur duyduğu, bilgisinden kendine pay çıkardığı küçük oğludur. Radyodan ve okuduklarından öğrendikleriyle, biraz da tecrübesiyle hayvanlarla ilgili bilgi edinmiştir. Köyde veteriner gibidir.

Hıfzı Demirbaş, Hanife'nin temizliğe gittiği konak sahibidir. Abdülhamit devrinde yetişme, epeyce yüksek memurlardan biri olan Hıfzı Bey, *Sinekli Bakkal* romanındaki Bilâl'le Galatasaray'dan arkadaşlırlar. Hıfzı Bey'in eşi de eski İstanbullu tipi bir ev hanımıdır. Sinekli Bakkal'da oturan, devrin meşhur Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın uzak akrabalarındandır (Adıvar, 1977: 196).

Ayşe'nin Güzel Sanatlardan hocası Şem'ullah Gündüz, tanınmış bir minyatürcüdür. Vaktiyle hem Peregrini'den piyano, hem de Vehbi Dede'den ney dersleri alan Şem'ullah Bey, şarkılarının güftelerini de kendi yapan, son zamanların tanınmış bir bestekâridir. Yalnız Güzel Sanatlara bağlı ressamılar değil, Felsefe Şubesinin gençleri de onu bilirler (Adıvar, 1977: 224).

Romanda Hanife'nin nişanlısı İsmail'in, Hanife'nin gönlünün kaydığı Mustafa'nın eğitimleri ile ilgili bir bilgi yoktur.

Hacı Murat, zengin, kadınlara düşkün, ahlaksız, fakat nüfuzlu biridir. Oğulları onun kötü yanlarını hiç bilmezler. Özellikle küçük oğlu Hasan, babasının “âlim” bir adam olduğuna inanır. Çünkü o, el yazısı kitapları okur, Arapçayı su gibi bilir. “Dünyada onun örneği yoktur.” Oğlu Hasan'la birebir ilgilenen, ona saatlerce ders veren Hacı Murat, kızını eğitmez. Namaz surelerinden başka öğretmez. O, son zamanlarda kadınların her şeye burunlarını soktuklarını düşünmekte ve kendi emri altındaki kadınların dizginlerini elinde tutmak istemektedir. Onun için tek bir kadın ayrıcalıklıdır: Annesi Satı Nine. Satı Nine, hem eski hem de yeni yazıyı bilir ve köy kadınlarına kitap okur. Hacı Murat'a göre anası zararsızdır çünkü o, eski zamanın sağlam gelenekleri içinde yetişmiştir. Diğer kadınların

hepsi, erkeğin rahatını ve zevkini sağlamak için yaratılmış, “insanı günaha sokan yeni yetişmiş dişi şeytanlar”dı. Hacı Murat’a göre kadınların varlıklarının nedeni sadece erkeğin rahatını ve zevkini sağlamaktı (Adıvar, 1977: 43, 47, 50, 51).

Bütün bu kadın sorusunda bir tek ayrıcalık, Satı Nine’ydi. Değil eski harfleri, hatta yeni harfleri bile “ahir vaktinde” öğrenmiş olan bu Nine’nin, köy kadınlarına “vaaz eder” gibi kitap okumasına hiçbir diyeceği yoktu. Çünkü -Hacı Murat’ın fikrinde- Satı Nine, eski zamanın sağlam gelenekleri içinde yetişmiş, halbuki Hanife, dünyayı küfür ve fesat sardığı dönemde doğmuştu. Bununla birlikte, insanı günaha sokan yeni yetişmiş dişi şeytanların onu çektiği zamanlar da oluyordu. Evet, yeni icatla, insanların hayat zevkini artıran şeyleri pekala kabule razıydı. Fakat... fakat, kadınların varlıklarının nedeni sadece erkeğin rahatını ve zevkini sağlamak olduğunu unutmamak gerekti (Adıvar, 1977: 51).

Mürsel, Hacı Murat’a olan kininden dolayı Hanife’yi kaçırarak onu bir sürü işkence ile elde eder. Hanife’yi kaçırmaya yardım eden arkadaşı Şaban’ı, Hanife’de gözü olduğu için öldürür. Afyon kaçakçılığı yapar. Cumhuriyet kanunlarını, modernliği, dini kendi keyfine göre yorumlar. Arkadaşları Komiser Süruri Sırım, Manav Salim, Halim ve Manav Güzeli Yusuf, bozulan ahlak yapısının temsilcisidirler. Konumlarını çıkarları için kullanan insanlardır. Mürsel’in olumsuz biri olmasının temelini ailesiz olması, kötü kişilerin elinde büyümesi, eğitimsiz arkadaşlar edinmesi ve eğitim görmemesi oluşturur.

Mürsel beş yaşında, bir deprem felaketi sonucunda anasını babasını kaybettikten sonra, Burdur’a yakın bir köyde kahveci çırağı oldu. Kamil katır kafilesiyle oradan geçerken bu becerikli oğlanı yanına aldı. On yedi yaşında başlayan bu katırcı çıraklığı onun huzursuz ruhunu, her şeyin iç yüzünü anlamak isteyen kafasını tatmin etti. Hayat, gerçekten döner ayna gibi durmamacasına değişen yerler ve insanlar gösteriyordu. Fazla olarak Mürsel’i içindeki kötü eğilimleri de en kötü vasıtalarla geliştiren gene bu serseri hayat oldu. Mürsel’in içinde tabii olmayan bir sadizm olduğu gibi, yaşıyla orantılı olmayan ölçsüz tutkular ve emeller de vardı. Bu katır kervanında bir sürü amaçsız, köksüz yolculara hizmet etti, onlardan işittiği sözler oğlanın hayatında ilk ve son okul oldu. On sekizine basmadan, herhangi köylüye taş çıkartana kadar, hem de kafasını kaybetmeden içer; Anadolu’nun dağlarında karı kaçıran, kan döken, yol kesen herhangi eşkiyayı geride bırakan küfürler savurur ve onları hayran eden bir kaypaklıkla cezadan kurtulmanın yolunu bulurdu (Adıvar, 1977: 73-74).

Romanda, Mürsel’i kimsesizken yanına alan katırcı Kamil’in, Hacı Murat’ın rakibi Selman Ağa’nın, Altın Palas’ta oturan Nazire’nin hizmetini ettiği müteahhit Şükrü Şaşmaz’ın eğitimi ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Âkile Hanım Sokağı romanında Doktor Sadri Köksal, Abdüllatif Bey’in tek varisi olduğu için Samim Akyüreklerin konağının karşısındaki kırmızı konakta yaşamaktadır. Eşi Samiye Hanım, Âkile Hanım gibi Gülbeyaz’ın da orada yaşamasından rahatsız değildir.

Çünkü Doktor Sadri, “mesleğinin istikametinde düpedüz yürüyüp giden nadir insanlardan biridir.”

Sabri Dilli, Fen Fakültesi Matematik Profesörüdür. İhtiyar bir Alman olan Royter ise, Edebiyat Fakültesi Felsefe Profesörüdür.

Sadi Arslan, otuz beş yaşında, evlenmemiş, başarılı bir yüksek mimar mühendistir. Yüksek bir dereceyle Teknik Üniversiteden mezun olup, Almanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde ve hatta Amerika Boston’da da etüdler yapmıştır. Ülkede müteahhitlerin birlikte çalışmak istedikleri bir mühendistir. Babası Sadrettin Aslan emekli bir memurdur. Ailenin tüm bireyleri değerlerine bağlıdırlar (Adıvar, 2001: 154-155, 202).

Sadi Aslan’ın arkadaşı Fehmi, Edebiyat Fakültesi’nin Sosyoloji Şubesinde doçenttir. Gazetelerde takma adla yazılar yazar (Adıvar, 2001: 179).

Hayrettin Deniz, İngiltere’de tahsil görmüş, İngiliz donanmasında staj görmüş, işinde başarılı bir kaptan ve kumandandır. Bahriye mektebinin gelişmesinde hizmet etmiştir. Kaptan ve kumandan olarak yıllarca denizlerde bulunmuş, Türk bahriye tarihine dair önemli ve orijinal bir eser çıkarmıştır. Bir kaza sonucu gözünü kaybedince bahriyeden çekilmiştir (Adıvar, 2001: 247-248).

Âkile Hanım’ın babası romanda yer almamış, sadece anlatılmış olsa da eğitimle ilgili fikirlerinden dolayı olumsuz bir kahraman olarak romanda adı geçer. Âkile Hanım’ın babasının onu okuldan alması, kızların okumaması gerektiği fikrine inancından dolayıdır. Eski fikirlere bağlı olan baba, kızların yazı öğrenmesinin sadece onların kafasında aşk ve hava olarak yer tutacağına inanır. Kızı Âkile’nin kedilerin aşk hikâyesini yazacağını söylemesi de kendince fikrine bir delildir. Tehlikeden korunmak için kızını okutmaktan vazgeçer. Kızının ağlamasına dayanamadığı için eşini ikna etmeye çalışan anne de pasiftir.

“-Vaktiyle kızlara yazı öğrenince name yazar diye yazı öğretilmezdi. Bizimki kedilerin aşk hikâyesini düşünüyor. Tehlikeli iş. Olamaz. Aşk ve hava kızların kafasında yer tutmamalı.” (Adıvar, 2001: 74).

Âkile Hanım'ın eşi Fatin Varna, eşini Kara Gülsüm adında bir kadınla aldatmıştır. Eğitimsiz biridir.

İsmail Bey ise tahsili olmayan bir müteahhittir. Konyalı ağalıktan İstanbul Beyliğine sıçramış, taklitçi biridir. Fransızca bilmediği halde, konuşurken bazı Fransızca terimleri kullanır. İstanbul ağzıyla konuşur. İnsanların zayıf yönlerini kullanarak zenginliğe ulaşmıştır (Adıvar, 2001: 173).

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kerim Usta, Eskişehir'de muhallebicilik yapan, Adapazarılı bir Çerkez'dir. Vatan savunmasına katılmak için çeteye karışmış, düşman tarafından arandığı için gizlenmek zorunda kalmış, eşi Memduha Hanım'ı ve oğlu Kasım'ı İstanbul'a uzaktan akrabalarına göndermiştir. Romanda eğitimi ile ilgili bir bilgi olmasa da oğlunun tıp tahsilini yapmasını vasiyet ettiği için, eğitime önem veren bir kişi olduğu söylenebilir. Kerim Usta, oğlunun büyüdüğüde babasının çeteci olmasından utanmamasını ister. Nitekim Kasım'ın içinde, babasını düşününce okulda okuduğu hikâyelerden daha fazla heyecan uyanır (Adıvar, 2006b: 44).

Kerim Usta'nın uzaktan akrabası olan Hüseyin, Kasım'ı Uzuncaova'daki Ömer Hoca'nın mektebine verir (Adıvar, 2006b: 45). Kasım, Hüseyin Amcasının belirlediği okula gider. Ömer Hoca'dan eski harfleri, Arapça duaları öğrenir. Ömer Hoca'nın mektebinde bir ay kaldıktan sonra, Akaretlerdeki Rüştienin birinci sınıfına başlar. Ardından liseyi başarılı bir şekilde bitirir. Bu dönemde Sadık Usta, Kasım'ı şehir tiyatrosu sanatkârlarından Selim Bey'le tanıştırır. Figüranlıkla başlayan tiyatro macerası, okul piyesiyle devam eder. Beyoğlu Lisesi edebiyat hocası ve diğer hocalar birleşerek mektepte piyes oynatmayı istemektedirler. *La Dam o Kamelya* adlı piyeste hem yakışıklılığından hem de daha önce tiyatrodan oynamış olmasından "Arman" rolünü Kasım'a; Margrit rolünü ise Amerikan Kız Kolejinin Sultan'a verirler. Bu ikilinin tesadüfî olarak tekrar karşılaşması, özel bir ilişki yaşamalarına sebebiyet verir (Adıvar, 2006b: 72, 86, 87, 88).

Tiyatroda oynadığı oyunlarla dikkatleri üzerine çeken Kasım, oyunculuk yeteneğinin farkındadır. Oyunculuk ile doktorluk meslekleri arasında seçim yapar, doktorluğu seçerek oyunculuktan vazgeçer. Para kazanmak için tiyatrodan çalışmaya devam eder. Ancak gişede çalışmaktadır. Tıbbiye'de okumaya başladığı dönemde bu piyesi önce

Kız Kolejinde, sonra da iki defa Erkek Kolejinde tekrar oynarlar. Kasım'ı, Robert College sahnesinden inerken orta yaşlı bir Amerikalı elinden tutar. Bu adam, Amerika'nın meşhur milyonerlerinden Gorden Lee'dir. Kasım'ın Amerika'da tahsil görmesi için ona teklifte bulunur. Kasım, memleketinde okumak istediğini belirterek bu teklifi reddeder. Gorden Lee, yine de kartını verir ve Amerika'ya ne zaman gelmeye karar verirse tahsilini ve oradaki masraflarını karşılayacağına söz verir. Kasım, Amerika'ya tahsilini bitirdikten sonra gitmeyi planlarken, politikayı sevmediği halde kız arkadaşı Gülizar'ın “komünist ve Rus ajanı” olarak aranması nedeniyle, ondan uzaklaşmak için kararını değiştirir. Amerika'da tıp okuyup başarılı bir doktor olarak ülkeye döner.

Kasım'ın fakirleri bedava muayene ettiği bir gün vardır. Başlangıçta tüm kadınlar tarafından rağbet görse de o, meslek ahlakına uygun davranır. En sonunda kendini kadınlardan korumak için asistanı Nuriye Hanım ile evlenir. Öğretmenlerinin takdirini kazanmış başarılı bir öğrencilik döneminden sonra, Boston'da eğitim görmüş başarılı bir doktor olarak özel açtığı muayenehanesinde çalışır. Kasım, ülkedeki tıp eğitimi ile Amerika'daki tıp eğitimi kıyaslar. Ülkedeki eğitim daha çok nazari kısımlarla ilgiliyken, Amerika'daki tıp eğitimi tetkik ve tecrübeye dayalıdır. Nitekim kendisi de üç yılda eğitimi alıp bir sene de çeşitli tıp kuruluşlarında bir doktorun yanında çalışmıştır.

Selim Bey, tiyatro sanatçısıdır. Doktorluk mesleği yapan kişilerin sanatla ilgilenebileceklerini ancak oyunculuğun diğer sanatlardan zor olduğunu dile getirir.

Gorden Lee, tiyatro izlemeyi seven biridir. Kasım'ı da Robert Kolejde izlediği oyun anında tanır, oyunculuğunu beğenir. Ona, Amerika'da eğitim görme fırsatı sunan milyonerdir.

Ömer Hoca, eski usul ders veren bir hocadır. Öğrencileri arasında ayırım yapar, ceza yöntemi olarak şiddet uygular.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Macit, okuma hayatına devam etmek yerine, evlerinin altına kunduracı dükkânı açmıştır. Babasının tanınmış, eski bir ulema ailesine mensup olması sayesinde din adamları ve hâkim, yüksek rütbeli askerler gibi değişik sınıftan insanlarla diyalog halindedir. Ona kundura siparişi veren üniversiteli gençler ve

aydın kimselerle de görüşür. Macit, aynı zamanda bir saz takımında da kendine iş bulmuştur. İyi ud ve tef çalmaktadır. Tefle âşık olduğu Leylâ'nın penceresinin önünde serenat yapar (Adivar, 1977: 263-264, 270).

Doktor Kerim, Suzan'la mutlu bir evliliği olmasına rağmen, fikir arkadaşlığında bulunduğu Leylâ'yı sevmektedir. Onun ani evliliğini duyunca ilkin intihar girişiminde bulunur. Daha sonra eşi Suzan'la hem dinlenmek, hem de hastanelerde cerrahi usulleri incelemek için Viyana'ya giderler (Adivar, 1977: 314).

Sırrı Bey evlidir fakat evli olmasına rağmen Salime Hanım'a duyduğu aşktan kendini alamaz. Üstelik Salime Hanım da evlidir ve eşi Ragıp Bey, ayrı yaşıyor olmalarına rağmen sırf birlikteliklerine mani olmak için ondan boşanmayı istemez. Sırrı Bey, evli gibi yaşadığı Salime Hanım'la ve kızı Leylâ'yla ilgilenir. Leylâ'yı okutur, ilkokula gönderir. Ona namaz surelerini ezberletir, yazı yazdırır. Ne var ki Leylâ, annesi ile bakışmalarına sebep olan aşk hikâyelerinden Sırrı Bey yüzünden nefret eder. Sırrı Bey'in eğitim durumuyla ilgili bir bilgi yoktur. Salime Hanım eşinden ayrı olsa, onunla evlenecektir (Adivar, 1977: 281).

Çaresaz romanında Selim Bey, maddi durumu iyiirken Abdülhamit'in tahttan inmesiyle kilercibaşının yanındaki işini kaybeder, elindeki mal varlığını satarak geçimini sağlamaya çalışır. Kızı Mediha'nın eğitimine önem verir. Zamanla kendini içkiye verince, kızıyla birebir kendisi ilgilenemez. Bir türlü geçmeyen hastalığı nedeniyle ölür.

Münir, kendisine ve annesine sürekli yardım eden Mediha'nın mahallede dedikodusunun yapılmasını engellemek için onunla imam nikâhı yapar. Başka sevebileceği birisi karşısına çıkarsa diye kendisine güvenemez ve bu sebeple onunla resmi nikâhla evlenmez. Oysa kendisi, Hukuk Fakültesi öğrencisidir. Eğitimli olmasına rağmen bunu istemesi, Mediha'nın da bunu kabul etmesi şaşırtıcıdır. Münir, emekli bir asker kızı olan Şehnaz'la resmi nikâhla evlenir. Mutluluğu onda bulamayınca kızları da olmasına rağmen eşinden boşanıp, Mediha ile evlenir.

Nikolaki Bey, Selim Beylerin komşusudur. Maddi durumu kötüleşen Selim Bey'in kendisini içkiye verdiğini görünce, eşiyle birlikte Mediha'nın eğitimiyle ve Selim Bey'in

hastalığıyla ilgilenirler. Kızı önce Rüştüye'ye yollarlar. Mediha'nın çektiği acıları görünce Nikolaki Efendi ve eşi, onu Üsküdar Kolejine bulaşık yıkamak gibi bazı işleri görmek karşılığında parasız yazdırırlar. Mediha yatılı okuduğu Üsküdar Kolejinden mezun olur olmaz, onun öğretmen olarak atanması için tanışlarını devreye sokarlar. Bütün bu iyiliklerine karşılık olarak da, Selim Bey'in sahip olduğu evi kendilerine alırlar (Adıvar, 2006a: 16-17).

Hayat Parçaları romanında Ahmet Gürliyen, bir profesörün oğludur ve üniversiteyi iyi bir derece ile bitirmiştir. Sorbonne'da okumuş olan babası, oğlu Ahmet'i Amerika'ya göndermeye karar verir. Oğlunun kendini geliştirmesi onun en büyük isteğidir. Yabancı dil olarak İngilizceyi seçen Ahmet, üniversitenin İngilizce Şubesinde okumuştur. Onun İngilizceyi ana dili kadar iyi bilmesinin nedeni, küçük yaşta İngiliz mürebbiye tarafından eğitilmiş olmasıdır. Başarılı bir öğrenci olmanın yanında, güncel meselelerle ilgili olan Ahmet, George Martin'in de ilgisini çeker. Çünkü o, günün meselelerini tarih konusu olarak gözden geçirir. Onun Boston'a gitmesine taraftar olan George Martin, onu beraberinde götürüp, eğitimiyle kendisi ilgilenecektir. Ahmet'in de en büyük isteği, Amerika'ya gitmek, oradan döndüğünde profesörlük mesleğine atılmak ve daha sonra evlenmektir. Babasının fedakârlıklarla onu Amerika'ya göndermek istediğinin de farkında olan Ahmet, terzilik yaparak geçimini sağlayan Naciye'ye âşık olur.

Ahmet, her ne kadar Naciye'yle ilişkisini bitirmek istese de tam tersine ona daha çok bağlanır. Ahmet'in annesi, kızı oğluna denk görmez ve evliliklerine karşı çıkar. Babası da Ahmet'in yurt dışı eğitimini bitirmeden evlenmesine karşıdır. Eğer evlenirse, ona maddi yardımda bulunmayacaktır. Naciye'nin babası da Ahmet'i kızı ile evlenmesine zorlamış, bu baskı altında Ahmet, Naciye ile evlenmiştir. George Martin, zengin olan Gürliyen ailesine karşı Naciye'nin de zengin olmasını istediği için onu evlatlık olarak almıştır. Amerikalı Profesör George Martin'in yardımıyla evlenen Ahmet, eşiyle birlikte Amerika'ya gider. Planlarını gerçekleştirmek üzere Columbia Üniversitesinde, Tarih ve Psikoloji okumaya başlar. Üniversitede hoca olan George Martin, Ahmet'i öğrencileri ile tanıştırır. Ahmet, üniversitedeki bu arkadaşlarının zengin olmalarına rağmen üniversitede ek işler yaparak okul masraflarını karşıladıklarını öğrenir. Arkadaşları gibi o da okul masraflarını karşılamak için çalışmak ister. Arkadaşları Ahmet'e, mutfakta bulaşık işlerinde bir yardımcıya ihtiyaç olduğunu ve orada işe başlayabileceğini söyler. Ahmet'in

orada çalışabilmesi için üç gün orada kalması gerekmektedir. Ahmet, evli olduğunu söylese de daha sonra orada çalışmaya başlar. Ahmet ve Naciye, tüm işlerin saygı değer olduğu görüşündedirler (Adıvar, 2000: 45, 50).

Romanda, değişik meslek gruplarından insanlar ele alınmıştır. Eğitimleri ile ilgili açık bir bilgi yoksa da meslekleri, eğitimleri ile ilgili fikir oluşturur.

Salim Somun, Samsun milletvekilidir. Halim Kalem, “Roman Kralı” denen bir yazardır. Ahmet Deniz, Suphi Zonguldak, gazetecidir. George Martin hem gazeteci hem de üniversitede hocadır. Kenan Efendi ve Rıza Efendi, şoförlerdir. Melih Topçu, hukuk profesörüdür. Lise hocası Âkile Bilgin Hanım’ın eşi Mehmet Bilgin, ressamdır. Naciye’nin babası Mehmet Efendi, muhallebicidir. Abdullah Kolçuk, çıraklıktan milyonerliğe yükselen bir tüccardır. Hürol, Kahraman, Ali Haydar doktordurlar. Toplumun her kesiminden insanların yer aldığı roman, dönemin bir yansımasıdır.

4.1.3. Çocuk Kahramanların Eğitim Durumları

Halide Edip’in romanlarında çocuk, önemli yer tutar. Eğitimine özen gösterilir. Çünkü çocuk, gelecek umududur. Olumlu çocuk kahramanlar Halide Edip’in hemen hemen bütün romanlarında görülür. Sadece olumsuz kahramanların çocukluklarına gidildiğinde olumsuz çocuk tipleriyle karşılaşılır. Genellikle bu çocukların aile terbiyesi almadığı, yanlış eğitimden geçtiği ya da eğitimsiz olduğu vurgulanır. Halide Edip, olumsuz çocuklarla aslında çocukluk döneminin önemini de belirtir.

Heyulâ romanında Şahap’la Selma’nın yasak ilişkisinden dünyaya gelen Gülgün, daha bebekken ölmüş, romanda yer etmemiştir.

İlk çocuk kahraman *Raik’in Annesi* romanındaki Raik’tir denilebilir. Raik, batılı eğitim alıp millî değerleri ile bunu sentezleyen Refika adlı bir kadının oğludur. Her ne kadar baba Rauf, eşiyle ve oğluyla ilgilenmek yerine başka kadınlarla ilişki yaşasa da, Refika sayesinde bu olumsuz durum çocuğa hiç yansımamıştır. Romanın anlatıcısı Siret, Refika’nın çocuğunu yetiştirme tarzını beğenir. Raik, dış görünüşü ile yetişme tarzındaki bu farkı yansıtır. Çevresindeki akranları gibi Fransız mürebbiyelerin elinde büyümemiş

olduğu için Fransızca konuşmaz. “Koşmaktan sağlam ve canlı bacakları kararmış, tozlanmış, yanakları alev gibi, saçları dağınık” olan Raik, annesini “mama” diye değil, Anadolu’lu bir çocuk gibi “nene” diyerek çağıran bir tiptir.

Raik’in Annesi romanında Siret, Necibe gibi alafranga kadınların yetiştirdiği, “kukla” gibi duran, Fransızca konuşan, elbiselerinin kirlenmemesi için hareketleri sınırlandırılmış çocukları ve onların mürebbiyelerini beğenmez. Bu çocukların hangi milletten oldukları belli değildir. Öz kimliklerinden uzaklaşmış bu çocuklar, olumsuz çocuk tipine örnektir.

Seviyye Talip romanında Fahir ile Macide’nin çocukları olan Hikmet, romandaki tek çocuk kahramandır. Fahir ile Macide, yetişme tarzları ve eğitimleri farklı olduğu için çocuk terbiyesi hususunda hemfikir olamazlar. Macide, ılımlı bir annedir. Fahir ise şiddete başvurmasa da çocuğa ceza verip dediğini yaptıran bir babadır. Annesinin saçını çeken Hikmet’e annesinden özür dileyinceye kadar odadan çıkmama cezası verir. Macide’ye bu ceza çok anlamsız, katı gelse de bu cezanın işe yaradığını görmek fikrinde değişikliğe neden olur.

Hikmet’le annesi yakından ilgilenmektedir. Macide, oğluna “Elinde elifba cüzü, saatlerce, harfleri öğretmekle uğraştıktan sonra, ona sözlü olarak dersler” verir. Fahir de sırf bu yüzden çocuğu yetiştirecek annenin eğitilmiş olmasını ister. Çocuğun aile içi iyi terbiye edilmesi, iyi eğitim alması için, anne ve babanın tutarlı olup, çocuğa karşı ortak bir tutum sergilemesi şarttır.

Romanda, Seviyye, Fahir ve Numan’ın çocuklukları, geri dönüşlerle verilir. Birbirine komşu köşklere oturan Fahir ve Numan, annelerinin ortak kararları ile Galatasaray’a verilmişlerdir. Seviyye de o dönemde mürebbiyesinin sözünü dinlemeyen, bahçede erkek çocuklar gibi oyunlar oynayan, sonradan mürebbiyesinin dediğini yapmak zorunda kalan bir çocuktur.

Handan romanında çocuk kahraman yoktur, ancak geri dönüşlerle Handan, Şehper, Saffet ve Neriman’ın çocukluk yıllarındaki eğitimi anlatılır. Nermin, Cemal Bey’in eşi Sabire Hanım’ın yeğeni olmasına rağmen, Cemal Bey’in kızlarından biri olarak bilinir ve

konakta bu dört kıza da aynı eğitim verilir. İngiliz mürebbiye elinde İngilizceyi çok iyi öğrenerek büyüyen bu kızlar, yurt dışına çıktıklarında hiç zorluk çekmezler. Kendi anadilleri gibi İngilizce konuşurlar. Cemal Bey, kızlarına din dersleri de dâhil olmak üzere birçok ders daha aldırarak, onları tek yönlü yetiştirmez. Bir-iki dil bilen kızlar içinde Handan'ın öğrenme hevesi hiç bitmez. Sınırlı bir eğitimle yetinen diğer kızlara mukabil Handan iyi eğitilmiş, geniş kültürlü ve bilgili bir kahraman olarak dikkat çeker.

Yeni Turan romanında da geri dönüşlerle kahramanların çocukluklarına yer verilir. Oğuz, küçük yaşta babasını kaybedince, onun eğitimiyle annesi ilgilenir. Altı yaşındayken mahalle mektebine giden Oğuz, annesiyle ders çalışır. Okumuş bir annesi olduğu için ilk bilgilerini annesinden alır. Annesi, onun rüştiyeyi bitirip askeri okula gitmesini ve subay olmasını ister. Annesi romatizmaları yüzünden evin geçimini sağlayamayınca, rüştiyeyi bitiren Oğuz, okumak yerine evin geçimini üstlenir. At arabasıyla yük taşıyarak para kazanır. Yük taşıdığı evlerden birinin sahibi olan Mehmet Paşa, mülkiye idadesinin programını ona uygular. Oğuz, sonra mülkiye programını çalışır. Mehmet Paşa'nın tavsiyesiyle İstanbul'a giden Oğuz, dönüşte lisede tarih öğretmenliği yapmaya başlar. Kendi hayatıyla ilgili kararları kendisi veren, annesinin hastalığı nedeniyle küçük yaşta çalışmak, evin geçimini üstlenmek zorunda kalan, hem çalışıp hem okuyan Oğuz, kuvvetli bir kişiliğe sahip bir birey olur.

Son Eseri romanında Feridun Hikmet ile Mediha'nın çocukları Nerime ve Şevket'in bahsi geçer. Ancak eğitimleri ile ilgili bir bilgi yoktur. Çocukların amcası olan İbrahim Hikmet, yeğenlerine çok yakındır. Çünkü bir fedai olarak emelini gerçekleştirecek olanlar, çocuklardır. Nerime, babasını çok etkileyen bir kızdır. Kâmuran'ı çok seven Feridun Hikmet'in hayatında önemli olan kişilerden biri de Nerime'dir. Feridun Hikmet, roman yazmak için yurt dışına çıktığında, kızının ölüm haberini alır.

Kâmuran'ın çocukluğu ile ilgili bilgiye, Kâmuran'ın anlattıklarından ulaşılır. Fransız bir mürebbiyesi vardır ancak onun üzerinde nasıl bir etki bıraktığıyla ilgili bir bilgi yoktur. Abisiyle birlikte yaşar.

Mev'ut Hüküm romanında Hayri, Atife ve Mehmet, çocuk kahramanlardır. Kasım Şinasi, bu çocuklardan Atife ve Mehmet'in eğitimiyle ilgilenir. İlk olarak hastası Sara'nın

kızı olan Atife'nin öğrenimini üstlenir. Çünkü onun, evde özel öğretmenlerden “savsaklanarak, ilgi görmeyerek” aldığı “düzensiz” eğitim yetersizdir. Ayrıca babası eviyle ilgilenmek yerine başka kadınlarla birliktedir. Annesi ise hastadır. Anne ve babası sürekli tartışan Atife, onlarla yaşarken bu olumsuz durumdan çok etkilenir. Bu sebeple Kasım Şinasi, onu Amerikan okuluna verir. Böylece Atife, evdeki olumsuz havadan uzaklaşır. Atife, Kasım Şinasi'yi o kadar çok sever ki kaldığı yatılı okuldan ona mektup gönderir. Maddi durumu oğlunu okutmaya müsait olmayan Çamaşırcı Ayşe Kadın da Kasım Şinasi'ye oğlunu Sultani'ye gönderdiği için minnettardır (Adıvar, 1983b: 98, 99, 176).

Behire, Kasım Şinasi'nin kendi oğlu Hayri'yle ilgilenmek yerine üvey kardeşinin kızı olan Atife'yle ilgilenmesini kıskanır. Çelimsiz ve hasta olan Hayri'yi, Kasım Şinasi beğenmez. Hayri, romanın sonlarına doğru ölür. Bu sebeple romanda çok yer tutmaz.

Ateşten Gömlek'te çocuk kahraman yoktur.

Vurun Kahpeye romanındaki çocuk kahramanlar Aliye'nin öğrencileridir. Kasaba çocukları okulda, iki gruba ayrılır: Bir gurubu genellikle fakir olan kasaba esnafının çocukları oluşturur. Diğer grubu da zengin eşraf çocukları ve memur çocukları oluşturur.

Kantarcıların Hüseyin'in küçük oğlu Sabri, küçük bir olaydan kavga etmeye meyilli, şımarık bir çocuktur. Kendinde bu hakkı bulmasının nedeni, şimdiye kadar kimsenin ona zengin oğlu diye dokunamamasındandır. Öğretmen Aliye, ona haddini bildirince, istediği gibi davranamaz hale gelir.

Aliye'nin, Kantarcıların Sabri'den kurtardığı çocuk olan Hidayet, öğretmenine gönülden bağlıdır ve ona kimsenin zarar vermesini istemez. Küçükken kendisini korumaya alan öğretmenini o da küçük kalbi ile korumak ister:

Solunda bir çocuk sesi vardı, katı, küçük ve kirli bir el onun eline muhabbetle sarılmıştı. Yanakları çukur, gözleri mavi bir yüz, ona galeyanla çevrilmişti. Eğildi, o da Hidayet'in yüzü idi. Ellerini temizlettirmeye muvaffak olamadığı, fakat ateşli ve rakik kalbine sahip olduğu çocuk:
-Hoca Hanım, korkma, ben sana kim bir şey yaparsa keserim, diyordu. Bu çocuk, Kantarcılar'ın Sabri'den kurtardığı fakir çocuğu (Adıvar, 1999: 22).

Romanda, Yunanlıların kasabayı bastıklarında Aliye'nin yanında yer alan Durmuş, cesur bir öğrenci tipidir. Ölmüş babasının dükkânında amcasına çıraklık ederek kazandığı gündelikleriyle evin geçimini sağlamıştır. Annesi gündelikle çalışmaya başlayınca Durmuş'u okutmaya karar vermiştir. Amcası da onun hesap öğrenip ileride kâtip ihtiyacını karşılaması için okula gitmesini istemiştir. Öğretmenine zor günlerinde yardımcı olan Durmuş, yürekli ve bir o kadar duygusal bir öğrencidir (Adıvar, 1999: 121).

Kalp Ağrısı romanında çocuk kahraman yoktur.

Zeyno'nun Oğlu romanındaki Haso, babası olarak bildiği Ramazan'ın zulmünden korunmak için kurnaz ve kuvvetli olmak zorunda kalan bir çocuktur. Ramazan'dan kaçıp Şaban amcasının evine sığınan Haso, onun yanında çalışır, hayvanlarına bakar. Ata binmeyi de Şaban amcasından öğrenir. Girdiği at yarışında kazandığı birincilik, onu Şeyh M.'nin kucağına atar. Şeyh M.'nin yanında Haso bir Kürt olarak yetiştirilir. Onu özel hizmetine alan Şeyh M., ona Kürtçe ve din dersi öğretir, subaylardan nefret ettirecek derecede onu etkiler. Küçük yaşta çocuklara verilen eğitim ve yaşantı, onların fikir dünyasını oluşturmada etkindir. Haso, Şeyh M.'nin karargâhın yanındaki evine İstanbul'dan gelenlerle ilgili bilgi vermesi için yerleştirilir. Annesiyle burada buluşan Haso, İstanbulluların Şeyh M.'nin anlattığı gibi olmadıklarını görür. Özellikle Zeyno'nun, Muhsin Bey'in, Hasan'ın sevgisini alan Haso, Şeyh M.'nin öğrettiklerinin yanlışlığını yaşadıkça öğrenir. Doğru yanlış muhakemesini kendisi yapabilir.

Romanda yöre ağızıyla konuşan Haso'nun telaffuzunu okuyarak değiştirdiğinden bahsedilmiştir.

“Okumanın telaffuzu ne kadar değiştirmiş olduğunun farkına dün varabildim.” (Adıvar, 2006c: 260).

Çocukları olmayan Zeyno ve Muhsin Bey tarafından çok sevilen Haso'nun eğitimi ile ilgili başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Sadece öz babası Hasan yaralandığında, eğer ölürse, oğlu Haso'nun mektepli olduğu günlerde babasız neler yaşayacağını hayal etmiştir.

“Mektep üniforması, katı kalıplı fesi yerine çocuğun arkasında yamalı bir mintan, başının üstünde mavi yemeni sarılı renksiz, püskülsüz bir fes var.” (Adıvar, 2006c: 354).

“Başında kefiye sarılı, zalim, siyah gözlü bir mektep kalfası ellerini çırpıyor, çocukları yüzü gözü çamur içinde, bal rengi gözlerinden yaşlar akarak kaçan zavallı çocuğun arkasından koşturuyor.” (Adıvar, 2006c: 355).

Sinekli Bakkal romanında Rabia’nın doğumundan anne oluncaya kadarki dönemi özet tekniğiyle verilmiştir. Rabia, meşhur bir hafız kız olduğunda daha çocuktur. Dedesi Hacı İlhami Efendi’nin evinde dünyaya geldiğinde babası Tefvîk sürgündedir. Rabia’nın eğitimi ile dedesi ve dedesinin etkisi altında kalan annesi ilgilenir. Rabia, çocukluğunu yaşayamaz. Hatta bir gün, oyuncak bebeğini ateşe atarak bebekle oynamasına ceza verirler. Rabia, anne olduğunda bile bu korkuyu içinden atamayacaktır. Dedesinin ve annesinin istediği şeyleri yapar. Ezberi kuvvetli olan Rabia *Kur’an*’ı ezberler ve çok güzel okuduğu için de Selim Paşa’nın konağına da *Kur’an* okumaya gider. Selim Paşa tarafından sesinin güzelliği fark edilir. Selim Paşa Konağında Vehbi Dede’den özel dersler almaya başlayan Rabia, yaşı küçük olmasına rağmen herkesin saygı duyduğu biridir. Peregrini’den de etkilenen Rabia, *Mevlid*’i kendi usulüne göre okur ve çok beğenilir. Her iki hocasının tavsiyesiyle özel dersler vermeye başlar.

Rabia, Nejat Efendi’nin evine üçlü alaturka takımı oluşturmak için gider. Evin hanımı olan Kanarya, kızları tanıtarak hangi eğitimi alacaklarını söyler. Bu kızlardan sesi güzel olan Habeş kızı Gülbeyaz’a hanendelik, ufak tefek Çerkez kızları olan Nevgice ve Maypeyker’e ise kemençe ve ud öğretiliecektir. Dersler pazartesiden çarşamba sabahına kadar devam edecektir (Adıvar, 2004: 282).

Rabia’nın ders verdiği Behire Hanım’ın kızları, Avrupa taklitçisi, alaturka müzikle alay eden tiplerdir. Kızlar, Fransız mürebbiyelerin elinde büyüdüğü için, babaları gibi yerli şeylere kıymet vermeyip, annelerinin alaturka şarkı söylemelerine gülüp geçerler.

Biraz da Avrupa’dan gelen her fikri gökten inme naslar diye telakkiye meyyaldi. Hatta Behire’nin yeni yetişen kızlarını da Türkçe okutmaya lüzum görmemiş Fransız mürebbiyeler elinde yetiştirmişti.

İyi kızlardı. Fakat onlar da babaları gibi yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp gülerek kaçıyorlardı. Hayatlarının serbest ve mesut olmasına rağmen Behire'nin içinde bu bir dertti (Adivar, 2004: 267).

Yolpalas Cinayeti romanında Bülent, Sallabaş ailesinin tek çocuğudur. Bir eşya gibi misafirlere uykusundan uyandırılıp gösterilir. Onun eğitimi ile ilgili bir bilgi yoktur.

Tatarcık romanında, babası Tatar olduğu için kasabalının “Tatarcık” adını verdiği Lâle'nin eğitimiyle babası ilgilenir. Dış görünüşüyle babasına benzeyen Lâle, çalışkanlığı, dayanıklılığı ile de babasına benzer. İngilizceyi bilmesinde babasının etkisi büyüktür. Babası, okuduğu kitapları kızına anlatarak geniş bir dünya görüşüne sahip olmasına zemin hazırlar. Hayatın güçlüklerine karşı koymak ve tek başına ayakta durmayı öğretmek için onu balık yakalamaya götürür. Mücadeleci olan Lâle, yaşadığı çevreyi de değiştirme çabasında olan bir birey olarak yetişir.

Sonsuz Panayır romanında Ayşe, amacına ulaşabilmek için ailesinin sınırlarını zorlayan, onları fedakârlığa zorlayan, hocalarının iyi niyetlerini kendi çıkarları için kullanan bir kahramandır. Onun ders verdiği evlerdeki öğrencileri ise yaşları on beşten başlayan kızlardır. En olumlu kız öğrencisi, üniversiteye giden Zeynep Şaşırtmaç'tır. On beş yaşındaki Malike ve on yedi yaşındaki Müfide, olumlu kadın kahraman olarak ele alınmıştır.

Samet Şaşırtmaç'ın çocukluğu olumsuz bir çocuk tipi olarak çizilmiştir. Halide Edip'in romanlarında ilk defa bu kadar olumsuz bir çocuk tipiyle karşılaşırız. Halide Edip, olumsuz erkek kahramanın çocukluğunu da olumsuz anlatmıştır. Çirkin ve korkunç bir çocuk olan Şaşırtmaç, hayvan-insan demeden çevresindekilere zarar vermekten büyük bir zevk alır. Babasının mevkisi nedeniyle arkadaşlarının çekindiği Samet Şaşırtmaç, onları korkutmaktan zevk alır. Öğretmeninin onu dövmesinden sonra arkadaşları onunla alay etmeye başlar. O da öğretmeninden öcünü almak için evini taşlar ve beş yaşındaki kızına saldırır. Bu olaydan sonra, Samet Şaşırtmaç'ın babası büyük bir tazminat ödeyerek Kumkapı'ya gelir ve üç ay sonra kalp krizinden ölür. Samet Şaşırtmaç, tüm eğitim dönemi haylazlıkları yüzünden başarısız geçen bir çocuktur.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım, öğrencilik yıllarından ve ilk mektep arkadaşı Şinasi ile Sultan'dan bahseder. Kasım, Hasan Amca'sının götürdüğü mektepte bir ay eğitim görür. Ömer Hoca, sessiz ve derslere ilgili olan bu öğrenciyi diğer öğrencilerinden ayırır. Başarılı bir şekilde Arapça duaları ve harfleri öğrenen Kasım, sınıfta sadece Şinasi ile arkadaşlık kurabilmiştir. Kasım, babası çeteye karışmış olduğundan İstanbul'a annesi ile kaçarak gelmiş, kimliklerini değiştirmişlerdir. Babası ile ilgili kimseye bir şey söylememesi doğrultusunda tembihlenmiştir. Bu yüzden o kimseye samimi olamaz. Ona mahalle mektebinde yakınlık gösteren tek arkadaşı Şinasi'dir. Kasım, para kazanmak için okul çıkışında fındık, fıstık ve kestane satar. Kazandığını annesine verir ve annesinden her gün iki kuruş harçlık alır. Harçlığının on parasını Şinasi'ye vererek aralarında işbirliği sağlanmış olur.

Kasım, mahalle mektebinde bir ay kaldıktan sonra, Akaretler'deki rüştiyeye başlar. Satıcılığa devam etmektedir. Bu arada Kasım ve annesi, babasının şehit olduğu haberini alırlar ve babasının vasiyet ettiği gibi Sadık Usta'nın yanına yerleşirler. Kasım, ortaokul ve lise hayatını burada devam ettirir. Okulunun karşısında kız mektebi bulunmaktadır. Bu okulun öğrencisi Sultan, Sadık Usta'nın muhallebi dükkânına çok uğramaktadır. Kasım ilk defa bu kız mektebinde okuyan Sultan'a âşık olur. Liseye gittiğinde onu unuttur gibi olsa da tiyatro çalışmaları daha da yakınlaşmalarına neden olur (Adivar, 2006b: 63, 68).

Kasım'ın ilk mektep arkadaşı Şinasi, sınıfın arkalarında oturan yaramaz bir öğrencidir. Arkadaşlarının ayakkabılarını deler, sefertaslarından bir şeyler aşırır, onlara iğne batırıp habersizmiş gibi davranır. Bu davranışlarının sebebi, dışlanmışlığıdır. Fakir olmamasına ve üstelik kıyafeti düzgün olmasına rağmen diğer öğrenciler tarafından itilip kakılır. O da çevresindekilere sürekli zararlar verir. Derste arkadaşlarını rahatsız ettiği için hocanın değneğinden en çok o nasibini alır. Ama yine de Şinasi hiçbir tepki göstermez. Arkadaşları, o ceza aldığı anda sevinirler ancak sevinçleri uzun sürmez. Hocanın değneği bu sefer sınıfın tepesine iner.

Sınıfta bazen arkadaşlarını çileden çıkaran alaylı fısıltıları, yerinde durup oturmaman ölçüsüz hareketleriyle etrafında bir huzursuzluk yaratırdı. Kırbaça benzeyen uzun değnek en fazla onun kafasına uzanır, fakat o hiçbir aksülamel göstermezdi. Buna karşılık, Şirret Şinasi'ye yapılan herhangi ceza talebeyi sevinçten çıldırtırdı. Ben adeta bütün talebenin "Oh ya, oh ya" diye hocayı alkışlarken sevinçlerini, Amerika'nın cenubunda, herhangi zenci linç edilir, işkenceye maruz kalırsa, muayyen bir sınıfın gösterdiği şevke benzetiyordum. Fakat Hoca Efendi, diğer talebenin herhangi yaramazlığına tahammül

etmez, onlar “Oh ya, oh ya” diye el çırparken, kırbaç gelişigüzel bütün sınıfın tepesinde şaklardı (Adıvar, 2006b: 50).

Sultan, kız mektebi öğrencilerindendir. Kasım’la oynadıkları tiyatro oyunundan sonra o da çok beğeni kazanır. Özellikle Robert Kolejinin erkek öğrencileri, onun hayran kitlesini oluşturur. Öğrenimine devam etmez.

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Leylâ’nın çocukluk döneminden bahsedilir. Altı yaşına kadar babası olarak bildiği Sırrı Bey, onun eğitimi ile ilgilenmiştir. Ona kitaplar okuyup yazılar yazdırmış; onu ilkokula göndermiştir. Leylâ’nın zihninde çocukluğundan kalan en olumsuz etkilendiği sahne, annesi ile Sırrı Bey’in bakışmalarıdır. Buna sebep olan aşk hikâyelerinden her zaman nefret etmiştir. Sırrı Bey’in onun gerçek babası olmadığı öğrendiğinde annesine tepki gösterip öz babasıyla yaşamaya devam etmiştir.

Nümune’nin çocukluk döneminden bahsedilir. Nümune, hanım olmayı kafasına koymuş bir çocuktur. Okumayı, öğrenmeyi hiç istemez. Rahatına düşkün olmasına rağmen, hanımının hizmetini aksatmaz. Çıkarlarına göre davranan biridir. Nitekim köylerinde çıkan yangın sonrası, onları yanına alan aileye veda bile etmeden, onu besleme olarak götürecek olanla yola çıkmış, konağa gelip beslemelerin arasına yerleşmiştir.

Çaresaz romanında Mediha, annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Babası ise Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle işini kaybeder ve elindekileri satarak geçimini sağlamaya çalışır. Kızının dersleriyle yakından ilgilenen baba, zamanla kendini içkiye kaptırır. Hastalanır ve iyileşemez. Nikolaki Efendi, Mediha’yı bulaşık yıkamak gibi işleri yapması karşılığıyla onu parasız yatılı okula gönderir. Mediha, babasının rahatsızlığından etkilenmemesi için yatılı okula verilmiştir. Eğer ev ortamı müsait değilse, çocuğun yatılı okulda okuması, çocuk için en iyisidir.

4.2. Eğitim Kurum ve Yöntemleri

Halide Edip Adıvar’ın ilk romanından son romanına doğru eğitim kurum ve yöntemleri ile ilgili bulgu ve yorumlar, geleneksel eğitim kurumları ile modern eğitim kurumları başlıkları altında incelenmiştir.

4.2.1. Geleneksel Eğitim Kurum ve Yöntemleri

Osmanlı Devleti Tanzimat öncesi eğitim sistemi, gelişen çağa ayak uyduramadığı ve reform yapılamadığı için kendini yenileyemez, dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Halide Edip de geleneksel eğitim sisteminde gördüğü eksiklikleri ve yanlışları romanlarına yansıtır. Halide Edip, geleneksel eğitim sistemini tümüyle yanlış bulmadığını da, geleneksel eğitim sisteminde yetişmiş bazı kahramanlarına saygınlık yükleyerek belirtir.

4.2.1.1. Mahalle Mektebi

Osmanlılardaki ilköğretim düzeyindeki okullar Selçuklular ve öteki İslâm ülkelerinde “mektep, küttap” denilen ve “darüttalim, mektep, mektephane, muallimhane, darülim” şeklinde adı geçen fakat halk arasında “mahalle mektebi, sıbyan mektebi” denen okullardır (Akyüz, 2005: 81). Temel amacı, Müslüman çocuklara dinlerini öğretmek olan bu mektepler, aynı zamanda birer hayır kurumudurlar. Ortak bir yönetimleri ve programları olmayan bu okullar, her mahalle ve köyde camilere bitişik yapılmışlardır. *Kur'an*'ın yalnızca okunuşunun öğretildiği bu kurumlarda çeşitli dinî bilgiler Türkçe verilir (Bilim, 2002: 3).

Yeni Turan'da Oğuz, mahalle okuluna gider. Küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Annesinin rahatsızlığı nedeniyle okulu bırakıp evin geçimini sağlamak zorunda kalır.

Sinekli Bakkal'da Emine ve Tefik, aynı mahalle mektebine gitmişlerdir. Aynı rahle önünde diz çöküp, aynı kalfa peşinde “Şol cennetin ırmakları” ilahisini birlikte söylemişlerdir. Mahalle mektebinde başlayan arkadaşlık evlilikle neticelense de çok uzun sürmez. Emine, ilk kez babasının etkisinden uzak aldığı bu karardan pişmanlık duyar. Emine'nin babası Hacı İlhami Efendi, kızının yaşadığı bu olumsuz durum nedeniyle mahalle mektebinden soğur ve torununu bu mektebe göndermez.

Tatarcık'ta Safnaz Balta Darülmuallimattan mezun olduktan sonra bir süre mahalle mektebinde hocalık etmiştir. Evlenince hem ismini Suzan olarak değiştirmiş, hem de hocalığı bırakmıştır.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım'ı, İstanbul'daki akrabaları Hüseyin Ağa mektebe götürür. Tek derslikli bu küçük mektepte küçük minderler, önlerinde rahleler vardır. Hocanın rahlesinin üstünde bir değnek asılıdır. Bu değnekle hoca sık sık öğrencilerini döver, onları dayakla korkutur. Kasım, sessiz ve dersle ilgili bir öğrencidir. Bu nedenle Ömer Hoca, ona diğer öğrencilerine davrandığı gibi davranmaz. Kasım'ın arkadaşı Şirret Şinasi ise, sınıfın en yaramazıdır. Hocanın değneği en çok onun kafasına iner. Arkadaşları o ceza aldığı anda çok sevinirler. Bu sevinçleri sınıfta kargaşaya neden olunca onlar da değnekten nasiplerini alırlar.

4.2.2. Modern Eğitim Kurum ve Yöntemleri

17. yüzyıla kadar, “nitelikli insan ihtiyacını karşılayan” Osmanlı eğitim sistemi, sonraki asırlarda kendini yenileyemez. 18. yüzyıldan itibaren hem yenileşme ihtiyacı hem de geleneksel eğitim kurumlarının yetersiz kalması, yeni eğitim kurumlarının oluşmasını gerektirmiştir. 18. yüzyılda kurulan yeni eğitim sistemi, 19. yüzyılda gelişip yaygınlaşır (Cihan, 2007: 13). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sistemi ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç kategoride toplanır (Vahapoğlu, 1997: 87).

4.2.2.1. Rüştîyeler

“Mekteb-i İptidai” ve “Mekteb-i Rüştîye” den oluşan ilköğretimin birinci kademesi üç yıllık ve mecburidir. Okuma yazma, hesap, din bilgisi gibi bilgiler verilir. Okulun devamı olan Mekteb-i rüştîyeler de üç yıl sürelidir ve ilköğretimin üst kademesini teşkil eder. Bu okullarda *Kur'an* okuma, din bilgisi, Türkçe, Arapça, hesap, coğrafya, Türk ve İslâm tarihi, güzel yazı, tarım gibi dersler okutulmaktadır (Vahapoğlu, 1997: 87).

Sonsuz Panayır romanında Üftade Hanım eski Rüştîye mezunudur.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım, Akaretlerdeki rüştîyede okumuştur.

Çaresaz romanında Mediha, önce Rüştîye'ye gider. Annesini küçük yaşta kaybeden Mediha, babasının hastalığından çok etkilendiği için rüştîyeden alınır. Rum aile Nikolakiler, onun yatılı okula gitmesine karar verirler.

4.2.2.2. İdadiler

Ortaöğretim kademesini “Mekteb-i İdadi” ve “Mekteb-i Sultani” oluşturur. Mekteb-i rüştiyeden sonra gidilen okul beş yıl öğretim sürelidir. Mezunları Mekteb-i Sultaniye gitme ve Mekteb-i İptidailerde öğretmenlik hakkına sahip olurlar (Vahapoğlu, 1997: 87).

Yeni Turan romanında babasını kaybeden ve annesinin rahatsızlıklarından dolayı evin geçimini üstlenen Oğuz, annesinin en büyük hayali olan rüştiyeye, ardından askerî okula gidememiş, subay olamamıştır. Ancak Oğuz, on altı yaşına geldiğinde Mehmet Paşa’nın mülkiye idadisinin programını uygulaması ve Fransızca, Türkçe kitaplar okuması sayesinde idadi mezunları kadar bilgiye sahiptir. Mülkiye idadisinin programı ile kaliteli bir eğitim alan Oğuz, Bursa İdadisinde öğretmendir ve birçok özel ders verip geçimini sağlar.

4.2.2.3. Galatasaray Sultanisi

Galatasaray Sultanisi, çeşitli kaynaklarda Sultani, Sultaniye ve Mekteb-i Sultani isimleriyle karşımıza çıkar.

İlk “Mekteb-i Sultani” 1867 yılında İstanbul’da açılan “Galatasaray Sultanisi”dir, Fransız Liseleri örnek alınarak kurulan bu okullarda Türkçe ve Fransızca dillerinde öğretim yapılır. Mezunları Darülfünuna devam etme hakkına sahip olurlar (Vahapoğlu, 1997: 88).

Seviyye Talip romanında Fahir ile Numan’ın çocuklukları birlikte geçmiştir. Feneryolu’nda köşk komşusudurlar. İkisinin de annesi ortak karar alarak oğullarını Sultaniye’ye vermişlerdir. Okul kıyafetlerini çok beğenen öğrenciler, kendilerini beş altı yaş büyümüş gibi olgun hissederler.

Son Eseri romanında Asım, Sultani talebesidir. Fransızcası iyidir. Keman çalar ve resme meraklıdır. Bu meziyetlere Sultani’de sahip olup olmadığı ile ilgili bir bilgi olmasa da önce Paris üçüncü kâtipliği, sonra Viyana ikinci kâtipliği ve son olarak da Roma

başkâtipliği yapması, verilen eğitimin neticesidir. Sultani öğrencileri, iyi mevkilere gelmektedirler.

Zeyno'nun Oğlu romanında Hayri Bey, Sultani muallimidir.

Sinekli Bakkal romanında Hilmi ve Bilâl Sultani'ye gitmişlerdir.

Tatarcık romanında Yediler grubundan Recep hariç diğer altısı Galatasaray Lisesi'ne gitmiştir. Galatasaray'dan mezun olan Haşim, siyasete atılıp milletvekili olmak ister.

Sonsuz Panayır romanında Ali Bey, Galatasaray'dan mezun olduktan sonra eğitimine Fransa'da devam etmiştir.

4.2.2.4. Darülmuallimat

Yeni açılmış okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimin, Darülmuallimat ve Menşe-i Muallimin öğretmen okulları açılır. Darülmuallimin, 1848 yılında “Mekatib-i Rüştîye”lere; Darülmuallimat, 1869 yılında kız okullarına; 1875'te Menşe-i Muallimin askerî okullara öğretmen yetiştirmek için kurulmuştur (Vahapoğlu, 1997: 88).

Vurun Kahpeye romanında Aliye, Darülmuallimat mezudur ve Anadolu'da bir kasabaya öğretmen olarak gider. Yeni sistem ders işler.

Tatarcık romanında Suzan (Safnaz) Balta Darülmuallimattan mezun olur olmaz, evlendiği döneme kadar mahalle mektebinde hocalık etmiştir.

4.2.2.5. Mülkiyeler

Kaymakamlık ve müdürlük gibi idarî görevler yapacak memurlar yetiştirmek amacıyla 1859'da kurulan “Mekteb-i Mülkiye”, ilk sivil yükseköğretim kurumudur. İki yıllık olan öğretim süresi 1867'de dört yıla çıkarılmıştır. Mülkiye Mektebi Tanzimat

döneminde iktisat biliminin de ülkeye girip yayıldığı bir kurum olur. Mezunlarının bir kısmı, 1873'ten sonra açılan idadilerde mezunlarının bir kısmı, yöneticilik ve öğretmenlik görevlerine de tayin edilmişlerdir (Vahapoğlu, 1997: 88).

Halide Edip'in *Yeni Turan* romanında Asım, Mülkiye'den mezundur.

4.2.2.6. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye

Osmanlılarda tıp eğitim-öğretimi yapılan ilk kurum Süleymaniye Medreseleri içerisinde açılan “Tıp Medresesi”dir. Yeniçeri ocağının kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında modern bir ordu kurulunca, bu ordunun sağlık hizmetleriyle ilgilenen modern bir tıp okulunun kurulmasına ihtiyaç duyulur. 1827'de Tıphane-i Amire kurulur. 1836'da “Tıphane” ve “Cerrahane” birleştirilir ve “Mektebi-i Tıbbiye” adını alır. Tıbbiye'nin Avrupa Tıp Fakülteleri düzeyinde olması için Avrupa'dan hocalar getirtilir. Tanzimat Döneminde de Tıbbiye'ye önem verilir. Halk sağlığı ile daha çok ilgilenilir. Tıbbiye'de 1843'te haftada bir gün olmak üzere ebelik dersleri verilmeye başlanır. 1845'ten itibaren Tıbbiye mezunlarına olduğu gibi ebelikten mezun olanlara da diploma verilir. 1868'de Sivil Tıp Okulu açılarak, tıp okullarının hem orduya hem de halka sağlık hizmetleri götürmesi sağlanır (Bilim, 2002: 52). Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye olarak adlandırılan sivil tıp mektebi, hem sivil doktor hem de eczacı yetiştirir. Bu okul, 1908 yılında yeniden açılan Darülfünun içinde bir fakülteye dönüştürülür (Cihan, 2007: 90).

Tatarcık romanında Hasan, Tıbbiye'de okur.

Âkile Hanım Sokağı romanında Gülbeyaz, Tıbbiye'de dâhiliye okur. Staj yapar ve imtihanını geçer. Tıbbiyede cerrahi okuyan Feyzi Yürekli gibi o da asabiye ve akliyede çalışmak ister.

4.2.2.7. Ebelik Mektebi

Osmanlılarda kadınların sağlıkla ilgili toplu olarak eğitilmesi fikri ilk defa Tanzimat Döneminde düşünülür. Tıbbiye Mektebinde ebelik kurslarının verilmesi

kararlaştırılır ve 1843'te ebelik eğitimi başlar. Kurs mezunları, mesleki eğitim gören ilk kadınlardır (Kurnaz, 1996: 85).

Zeyno'nun Oğlu romanında Mazlume, Avrupa'dan yeni gelmiş tıbbiye hocası olan Saffet ile evlendikten sonra ebe olmak için Tıbbiyede okumaya başlar.

4.2.2.8. Hemşirelik Okulu

1907 yılında Londra'da, 1911'de ise Washington'da hemşireliğin bir meslek olarak görülmesi ile Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin konuyla ilgilenmesi üzerine 1912 yılında Kadırğa Veladethanesi'nde hastabakıcılık dershanesi açılır. 1914'te ilk mezunlarını verir. Bursa ve İstanbul'da açılan benzer kurslar sayesinde Türk kadınları hasta bakımına katılırlar. İstanbul'un kültürlü çevrelerinden hanımların ilgi göstermesi sağlanarak 1913-1914 yıllarında Cemiyet merkezinde, 1914-1915 yıllarında Darülfünunda hastabakıcılık dersleri verilmeye başlanır. I. Dünya Savaşı nedeniyle açılan hastanelerde hastalara hizmet edilir. Darülfünün derslerine devam edenlere savaş sonunda kuramsal ve uygulamalı sınavdan geçtikten sonra, diplomaları verilir (www.ssyv. org. tr, 2007).

Sevda Sokağı Komedyası romanında Leylâ, Amerikan mektebinde okuduktan sonra Hemşirelik okuluna giderek hemşire olmuştur. Yakın arkadaşı Safnaz da hemşiredir.

4.2.2.9. Hukuk Mektebi

Nizamiye Mahkemelerinde nitelikli yargıç ve diğer kamu görevlilerini yetiştirmek amacıyla 1870'te ilk girişim gerçekleştirilir. 1874'te, Galatasaray Sultanisi'nde bir Hukuk Mektebi ya da şubesinin açılması kararlaştırılır, 1876'da müfredatı hazırlanan bu okulun eğitim süresi dört yıl olarak belirlenir. 1881'de faaliyete geçen ve sürekli olarak örgün hukuk eğitiminin verildiği Mekteb-i Hukuk-ı Şahanenin kurulmasıyla bu okul kapanır (Cihan, 2007: 90).

Tatarcık romanında Cambridge Üniversitesinde dört yıl felsefe eğitimi gördükten sonra yurda dönen Recep ile “Yediler” grubundan Safa, Hukuk Fakültesine başlarlar.

Çaresaz romanında Münir ile arkadaşı Sami Selçuk, Hukuk Fakültesinde okurlar.

4.2.2.10. Güzel Sanatlar Akademisi

Osman Hamdi Bey tarafından 1882’de kurulup 1883’te resim, heykel ve mimarlık bölümleriyle öğretime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1928’de Güzel Sanatlar Akademisi adını alır. 1932’ye kadar tezyinat, seramik, iç mimarî, grafik daları da eklenir. 1969’da çıkan Güzel Sanatlar Akademileri Kanunu ile özerkliğe kavuşur (Tan, 2006: 172).

Güzel Sanatlar Akademisi, mimarlık, şehircilik, resim ve heykel gibi sanat mesleklerinde, metotlu ve sistemli bir öğretimle Batı anlayışında bir yapıcılığın ve yaratıcılığın canlandırılması amacıyla kurulmuş olsa da kurulmasındaki en büyük neden Osmanlı’nın yapı sanatıyla ilgili eleman ihtiyacıdır (Tunçay ve diğerleri, 2002: 473).

Döner Ayna romanında Şem’ullah Gündüz, Güzel Sanatlar Akademisinde hocadır ve tanınmış bir minyatürcüdür. Şarkılarının güftelerini kendi yaptığı için bestekâr olarak da ün yapmıştır. Yalnız Güzel Sanatlara bağlı ressamılar değil, Felsefe Şubesi öğrencileri de onu tanırlar. Ayşe de Edebiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra bu bölümde okumaya başlamıştır.

Âkile Hanım Sokağı romanında Serin Esen Güzel Sanatlarda okumuştur.

4.2.2.11. Darülfünun

1846 yılında ilk kez Batılı anlamda bir yüksek öğretim kurumu olan “Darülfünun” açılmıştır. 1863, 1870 ve 1874 yıllarında kısa ömürlü üç denemeden sonra “Darü’l Fünun-ı Şahane” adı altında 1900 yılında yeniden açılmıştır. 1924 yılında idari ve mali özerkliğe kavuşturulan Darülfünun 1933 tarihinde kapatılarak yerine “İstanbul Üniversitesi” kurulmuştur (Vahapoğlu, 1997: 88).

Müslüman dünyasının ilk modern üniversitesi olan Darülfünunda önce edebiyat, fen ve din bilimleri olmak üzere üç şube; II. Meşrutiyet’ten sonra Hukuk Fakültesi, Diş ve Eczacılık Bölümleriyle Tıp Fakültesi açılmıştır (Cihan, 2007: 98).

Kalp Ağrısı romanında Zeyno, Darülfünuna gitmiş olduğundan bahseder.

Zeyno'nun Oğlu romanında Mazlume, Darülfünunda Edebiyat Bölümünde okumuştur.

Tatarcık romanında Ahmet, Riyaziye yani Matematik Şubesinde okur.

Sonsuz Panayır romanında Zeynep, Fen Fakültesinde üçüncü sınıfta okumaktadır.

Döner Ayna romanında Ayşe, Edebiyat Fakültesinin İngiliz Filolojisi bölümünü bitirmiştir. Fatma, Felsefe Bölümünde okumuştur. Ayşe de Fatma da doktora hazırlığı içindedirler.

Âkile Hanım Sokağı romanında Fehmi, Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji Şubesinin parlak bir doçentidir. Sabri Dilli, Fen Fakültesi Matematik Profesörü; Alman Royter, Edebiyat Fakültesi Felsefe Profesörüdür.

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Gülizar, Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi öğrencisidir. Öğrenciliği döneminde siyasî meselelere karışır.

4.2.2.12. Teknik Üniversite (Mülkiye Mühendis Mektebi)

1867'de "Mühendisîn-i Mülkiye" adıyla açılan ve kaç sene hizmet verdiği bilinmeyen okul, 1874 senesinde Darülfünun-i Sultani içinde tekrar açılır. Ertesi sene, öğrenci seviyesinin Avrupa'da mühendislik tahsili yapanlarla rekabet edebilecek hâle gelmesi kararlaştırılır. Bir süre Nâfia Nezâretine bağlı olarak öğretime başlayan bu Mühendislik Fakültesi, daha sonra Maârif-i Umûmiyye Nezâretine devredilir ve Nezâretçe yapılan yeni düzenlemelerle yeniden eğitime başlar. 1878'de bu okul kapatılır.

Sivil hizmetler için teknik eleman ihtiyacının artması üzerine padişahın emri ile 3 Kasım 1883'te Mühendishaneye bağlı, Hendese-i Mülkiye mektebi açılır. Bu okul, sivil olmakla beraber, eğitim "Mühendishâne-i Berrî-i Hümayunun" subay ve hocaları tarafından yürütülür, aynı zamanda idarî bakımdan da buraya bağlıdır. Yedi senelik bir

öğretim yapan okulun ilk üç senesi lise olup, dört senesi de mühendislik eğitimi veren fakültedir. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra “Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'a” bağlı olan “Hendese-i Mülkiye”, bu idareden ayrılarak Nafia Nezaretine bağlanır. Bu değişiklikle, yatılı ve müstakil Mühendis Mektebi isimli bir fakülte kurulur. 1909'dan itibaren “Mühendis Mekteb-i Âlisi” adını alır. Almanya'dan ve Avusturya-Macaristan'dan yabancı öğretim üyeleri getirilir. Eğitim süresi altı yıla indirilir. Birbirini takip eden Balkan, Birinci Dünya savaşları ve Mütareke Döneminde okul gelişemez. Cumhuriyetin ilânından sonra, okul bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesinin bir binasını teşkil eden Gümüşsüyü kışlasına taşınır. 1928'de çıkarılan bir kanunla okulun adı Yüksek Mühendis Okulu olur. 1936'da çıkarılan kânunla tüzel kişiliği geri alınır. 1941'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanır ve 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi olarak yeniden teşkilâtlandırılır (Ergün, t.y.).

Âkile Hanım Sokağı romanında Fuat Bey'le Nadide Hanım'ın oğlu Orhan, Teknik Üniversitelidir. Yüksek Mimar-Mühendis Sadi Arslan, Teknik Üniversiteden Yüksek Mimar olarak çıkmış, Almanya, Fransa, İngiltere, hatta Amerika'da etütler yapmıştır.

“Oradan savulmadan evvel, evin oğlu, Teknik Üniversiteli genç Orhan'ı elde ettiği kanaatine varmış gibiydi.” (Adıvar, 2001: 217).

4.2.2.13. Yeni Turan Okulları (Ütopik Bir Okul)

Halide Edip de *Yeni Turan* romanında, gerçekte olmayan, yalnızca tasavvur edilen “Yeni Turan Okulları”ndan bahseder. *Yeni Turan* romanında ütopik bir okul olarak Anadolu'da açılan Yeni Turan okulları ile Türk kadınları tarafından verilen dersler ön plana çıkar. Öğretmenler öğrencilerine çok iyi davranır. Öğretmenin bitki, hayvan, eşya resmi çizmek için kullandığı tahta, duvarda asılıdır. Sinematografla cuma günleri çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları verilir. “Taşra okulları”nda Yeni Turan şarkıları, parçaları ve müziği ile ders okutulur. Dersler, pratik ziraatla, sağlıkla ilgilidir.

4.2.2.14. Askerî Okullar

Osmanlı Devleti üst üste gelen askerî yenilgiler ve Avrupa'daki toprakların kaybedilmeye başlanmasıyla yenileşme hareketlerine gitmeyi gerekli görür. Bu nedenle ilk olarak askerî okullar açılır (Akyüz, 2005: 123). Halide Edip Adivar “Erkân-ı Harp Mektebi, Heybeli Deniz Mektebi ve Süvari Okulu” gibi askerî okullara romanlarında yer vermiştir.

4.2.2.14.1. Erkân-ı Harp Mektebi

1845-1876 yılları arasında, askerî okullarda gelişmeler gözlenir. 1846'da Pangaltı'da, Büyük Harbiye Mektebi binası yapılır. Ordu merkezi olan vilayetlerde de birer askerî idadi açılması planlanır. 1864'te Harbiye'ye Erkân-ı Harp denen kurmay sınıfı eklenir. Tüm askerî okullarda Fransızca ikinci dil olarak öğretilir. Zamanla askerî eğitim, iptidai sınıfları da bulunan rüştiye, bunun üstünde idadiye, lise düzeyinde Harbiye ve yüksek okul düzeyindeki Erkân-ı Harbiye aşamaları ile düzene girer (Sakaoğlu, 2003: 76).

Ateşten Gömlek romanında Cemal, Erkân-ı Harp okuluna gitmektedir.

Zeyno'nun Oğlu romanında Ali Nuri Bey'in Erkân-ı Harp Mektebinde hoca olduğundan bahsedilir.

4.2.2.14.2. Heybeli (Deniz Mektebi)

Osmanlı donanmasının 18. yüzyılda üst üste yenilgiler alması üzerine Tersane-i Amire'de bir askerî okul açılır. "Hendeseane" "Humbarahane", "Mühendishane" gibi adlar verilen bu okulun 1773 ya da 1776'da açıldığı söylenir. 1790-1800 arasında Tersane çevresinde askerî okullar yapılmaya başlanır. III. Selim ve II. Mahmut Döneminde değişiklikler yapılan okul, 1851 yılında Heybeliada'ya taşınır. Deniz Harp Okulu, 1910 yılında İngiliz Deniz Okulu sistemine göre yeni bir düzenlemeye sokulur. Cumhuriyetten sonra bir süre Deniz Lisesi Heybeli'de, Harp Okulu Kasımpaşa'da bulunur. 1929'da her iki okul Heybeliada'da birleşir. Mersin'de 1940-1946 yıllarında görev yapan okul, sonra tekrar Heybeliada'ya taşınır (Uğur, 2006).

Tatarcık romanındaki Lâle'nin babası Tatar Osman, tahsilini Heybeli'de yapmış bir kaptandır. Denizle arası çok iyi olan Tatar Osman'ın, Millî Mücadele Döneminde silah kaçırarak Kuvayımiliye'yi desteklemiş olduğu anlatılır.

4.2.2.14.3. Süvari Okulu

Dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, 1908 yılında Fransa'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Saumur Ulusal Binicilik Okulunu görür ve okulda yetişen süvari subaylarının at üstündeki yeteneklerini beğenir. İstanbul'a döndüğünde Osmanlı devleti ordusunda süvari sınıfını modernleştirme çabalarının bir parçası olarak bu okulun benzerini kurmak için çalışmalara başlar. İlk kez 1911'de Bakırköy'de açılan okul, Balkan savaşıdan sonra eğitim-öğretime kaldığı yerden devam eder. I. Dünya savaşında seferberlik nedeniyle tatile girer. Kurtuluş Savaşında da süvari ihtiyacı, batı cephesinde verilen eğitimle karşılanır. Okul, süvari ve binicilik eğitimi çalışmalarını Cumhuriyet'ten sonra da devam ettirir (Uğur, 2006: 14).

Zeyno'nun Oğlu romanının sonunda Hasan Bey'in Süvari okulunda hoca olduğundan bahsedilir. Haso'nun at yarışı yaptığı Mülazim Ahmet Kerami'nin de Süvari mektebinde birincilik almış olduğunu söyler.

4.2.2.15. Cumhuriyetin İlânından Sonraki Okullar

Cumhuriyetin ilânından sonraki beş yıllık dönemi, önceki ve sonraki dönemlerden ayıran iki önemli yenilik “Tevhid-i Tedrisat” kanunu ile Harf Devrimi'dir. Bu iki devrim de iki önemli yasal düzenlemedir. İmparatorluğun bıraktığı okullar ve kurumlar; rüştiye-idadi yerine “orta mektep”, sultani karşılığı “lise”, iptidai “ilk mektep” vb. adlarla korunmuş, programlar değiştirilmiş, yeni ders kitapları yazdırılmış, öğretmen sayısının artırılmasına çaba gösterilmiş, imkânlar ölçüsünde de yeni okullar açılmıştır.

4.2.2.15.1. İlkokullar

Mekteb-i iptidai ve mekteb-i rüştiyelerin yerine geçen okullardır.

1924'te ilkokulların karma olması kararı alınır. Kızların erkek ortaokullarına devamı serbest olur (Sakaoğlu, 2003: 178).

Sonsuz Panayır romanında Samet Şaşırtmaç, ilk ve ortaokullarda okurken çevresine hep zarar vermiştir. Bu sebeple özel bir liseden diplomasını parası sayesinde almıştır.

Döner Ayna romanında Şükrü Şaşmaz'ın eşi ilkokul mezunudur.

Âkile Hanım Sokağı romanında Gülbeyaz, Fatih İlkokulunda okur.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Leylâ, ilk olarak evde Sırrı Bey'den okuma yazma öğrenir ve küçük yaşta, ilkokula başlar. İlkokulu bitirdikten sonra öz babasından ayrılmak istemeyerek eğitimine İzmir'de devam eder.

4.2.2.15.2. Liseler

Osmanlı'da ortaöğretim kurumu sayılan mekteb-i rüştiye ve mekteb-i sultani Cumhuriyet Döneminde kapanmış, yerine liseler açılmıştır.

Yolpalas Cinayeti romanında Nuri Kabartay, Bursa Lisesi felsefe hocasıdır.

Tatarcık romanında Lâle, Kandilli Kız Lisesini bitirmiş, Arnavutköy Kız Kolejine gidip İngilizce hocalığı müsabakasına katılmış ve kazanmıştır. Okuduğu okula yani Kandilli Kız Lisesine İngilizce öğretmenini olarak atanmıştır.

Sonsuz Panayır romanında Ayşe Balkar, lise son sınıf öğrencisidir. Lisenin açtığı hikâye yazma yarışmasında edebiyat öğretmeninin dikkatini çekmeyi başarır. Maddi olarak çektiği sıkıntıları, öğrenciliğinde gösterdiği başarılar sayesinde atlatır. Edebiyat öğretmeni Ali Bey, kendi çevresinden ona özel ders vereceği aileler bulur. Ancak Ayşe, para kazanmaya başlayınca eğitimine noktayı koyar. Üniversiteye gitmekten vazgeçer.

Samet Şaşırtmaç, başarısız ve yaramaz bir öğrencidir. Eğitimi süresince çevresine hep zarar verir. İş hayatına atılması için lise diplomasına ihtiyacı vardır fakat o bir türlü okuma istidadı göstermez. Bu sebeple annesi, mal varlığını satarak onu özel bir liseye verir. Samet Şaşırtmaç, parası sayesinde özel bir liseden diplomasını alır.

Âkile Hanım Sokağı romanında Gülbeyaz, Çamlıca Lisesi'nde eğitimine devam eder.

4.2.2.15.3. Akşam Sanat Okulu

Cumhuriyet Döneminde açılan Akşam Sanat Okulları, düzenli eğitim almamış kadınlar ve yetişkin kızlar için açılmış okullardır. İstanbul'daki Terzilik okulu ile aynı dönem açılmıştır (Sakaoğlu, 2003: 218).

Hayat Parçaları romanında Naciye, liseyi bitirdikten sonra üniversiteyi okumak yerine akşam sanat okuluna gider. Terzilik öğrenerek geçimini sağlar.

4.2.2.16. Gayrimüslimlere Ait Okullar

Osmanlı Devleti içinde yaşayan farklı din ve mezhepten pek çok insan, kültür, dil, din öğrenme ve öğretme hakkına sahiptir. Bu amaçla açılan okullara devletin birlik ve bütünlüğüne aykırı bir davranış sergilemedikleri müddetçe müdahale edilmemiştir (Saydam, 1995: 403). Eğitimde yenileşmeyi sağlayan bu okullar, Halide Edip Adivar'ın romanlarında Batılı eğitim veren kurumlardır.

4.2.2.16.1. Fransız Okulları

Halide Edip Adivar'ın romanlarında “Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi” ile “Frères Des Écoles Chrétiennes Rahiplerinin Okulları” Fransız Okullarıdır.

4.2.2.16.1.1. Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi

Halide Edip'in romanlarında “Dame de Sion” olarak geçen Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, İstanbul'da 27 Kasım 1856'da Fransızlar tarafından kurulmuştur.

Önemli Fransız okullarından sayılan bu lise, ülkenin ilk kız lisesi olarak önem taşır (Polat Haydaroğlu, 1990: 116). Reşat Nuri Güntekin'in *Çalılıkusu* romanının başkahramanı olan Feride de bu okuldan mezundur.

Son Eseri romanında Kâmuran, Dame de Sion'a verilmiştir. Piyano çalmayı ve resim yapmayı küçük yaşlarda Fransız mürebbiyesi sayesinde öğrenen Kâmuran, bu okulda üç sene içinde “resim ve musikiyi” ilerletir. Katolik olan Hemşire Terez isimli genç hoca, Kâmuran'ı Hristiyan yapmaya çalışsa da muvaffak olamaz. Aksine, Kâmuran'daki din hissiyatını güçlendirir.

Yolpalas Cinayeti romanında Bayan Bilgan'ın Dame de Sion mezunu olduğu ayrıntısı verilir.

Sonsuz Panayır romanında Bollukların kızları Malike ve Müfide Dame de Sion'da eğitim görürler.

4.2.2.16.1.2. Frères Des Écoles Chrétiennes Rahiplerinin Okulları

Freres Des Ecoles Chreti'ennes Rahiplerinin Okulları, Kadıköy, Haydarpaşa, Galata, Taksim, Pangaltı ve Beyoğlu'ndaki okulları ile Fransız Katolik öğretim kurumlarındandır (Polat Haydaroğlu, 1990: 111, 112).

Frerler Cemiyeti, 1680 yılında Fransa'da Rens'de, zengin “Jan Batist dö la Sal” adında bir rahip tarafından kurulmuştur. Frerler, “ana, ilk, orta, lise, ziraî, ticarî, endüstriyel, profesyonel, teknik, askerî ve hatta güzel sanatlar mekteplerini” idare ederler. Ayrıca “öksüz mektepleri, ahlak mektepleri ve dejenere veya bırakılmış çocukları yeniden ıslah edici mektepleri vardır.” İstanbul'a 1842'de, fakir Hristiyan çocuklarına acıyan Sen Benuva direktörü M. Lölö tarafından davet edilmişlerdir (Ergin, 1997: 778).

Halide Edip'in *Tatarcık* romanında bu okullar, “Frere okulu” olarak geçer. Salim, Sorbonne'da dört senede edebiyat ve felsefe lisans ve doktorasını tamamlamıştır, ülkede aldığı eğitimle ilgili bir iş bulamaz. Bu nedenle Fransızca hocalığı yapar. Fransızca hocalığı için bu kadar çok okumak yerine, İstanbul'daki Fransız Katolik erkek okulları

olan Frere okullarında eğitim almak yeterlidir. Burada, yurt dışında eğitim görenlerin ülkede aldıkları eğitimle ilgili bir iş bulamamaları sorunu üzerinde durulmuştur.

4.2.2.16.2. İngiliz Okulları

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında yer alan gayrimüslim okullarından biri de İngiliz Okulu olan “Beyoğlu İngiliz Kız Okulu”dur.

4.2.2.16.2.1. Beyoğlu İngiliz Kız Okulu (English High School For Girls)

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İngiliz eğitim faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgeler Suriye ve Lübnan'dır. İstanbul'da bulunan iki İngiliz okulu ise 1905'te kurulan Nişantaşı'ndaki İngiliz Erkek Lisesi ile 1857'de kurulan Beyoğlu'ndaki İngiliz Kız Ortaokuludur (Polat Haydaroğlu, 1990: 123, 126).

Hakkında fazla bilgi bulunamayan İngiliz kız ortaokulunda 1932-1933 yıllarında toplam 110 öğrencisinin ve 18 öğretmenin görevli olduğu bilgisine ulaşılır (Sezer, 1999: 103).

Sonsuz Panayır romanında Nermin ve Şermin, Alman lisesinin kapanmasıyla İngiliz okulu High School'a verilirler.

4.2.2.16.3. Amerikan Okulları

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında sıkça karşılaşılan “Robert Kolej” ile “Kız Kolej” Amerikan Okullarıdır.

4.2.2.16.3.1. Robert Koleji

Robert Koleji, İstanbul'da 16 Eylül 1863'te ülkenin ilk yabancı lisesi olarak açılmıştır. Okul, hem Amerikalıların eğitim faaliyetlerini hem de Türk eğitimini olumlu yönde etkilemiştir. Modern bir okul olduğu için örnek alınmıştır (Polat Haydaroğlu, 1990: 132). Protestan okullarından olan Robert Koleji, en çok Bulgar ve Ermeni öğrencileri

almış, bunların siyasî bakımdan bilinçlenmeleri ve Osmanlı devletini parçalamaları amacını gütmüşlerdir (Akyüz, 2005: 161).

Zeyno'nun Oğlu romanında Hayri Bey, bir ara Robert Kolejde çalışmış olduğundan bahseder.

Tatarcık romanında Recep, Robert Kolejde okuduktan sonra İngiltere’de Cambridge’te dört yıl felsefe eğitimi görmüştür. Yurda döndüğünde Hukuk Fakültesine başlar.

4.2.2.16.3.2. Kız Koleji

Boston Amerikan Kadınlar Cemiyeti tarafından 1871 yılında Üsküdar’da High School adı altında orta dereceli bir mektep olarak açılan İstanbul Amerikan Kız Koleji, 1890’da dört sınıfın eklenmesiyle lise seviyesine yükseltilmiş bir okuldur. 1905’te Üsküdar’daki binalardan birinin yanması üzerine okulun Arnavutköy’e taşınması kararlaştırılmış, II. Abdülhamit’in kendi idaresiyle satın alınan 250 dekar arazide inşaatın tamamlanmasıyla 1914’te okul taşınmıştır. 1920’de okula bir Tıp Fakültesi ilave edilmişse de 1924’te bu şube kaldırılmıştır (Ergin, 1977: 785).

Halide Edip’in romanlarında “Amerikan Okulu” ya da “Amerikan Mektebi” olarak geçen okullar, İstanbul ve İzmir’de yaşayan kadın kahramanların eğitim gördükleri İstanbul Amerikan Kız Koleji ile İzmir Amerikan Kız Kolejidir.

Mevut Hüküm romanında Kasım Şinasi, Atife’nin özel öğretmenlerden aldığı eğitimi yetersiz bulduğu için onun okula gitmesini ister. Atife’nin evdeki olumsuz havadan kurtulması için gideceği okul yatılı olmalıdır. Kasım Şinasi, Atife’yi Amerikan okuluna verir. Okul, ayda bir defa çocukları eve bırakırken, o müdüre ile görüşüp her cumartesi akşamları çocuğu alır. Bu sayede çocuk, yaşadığı bunalımdan kurtulur.

Tatarcık romanında Lâle, Kandilli Kız Lisesi’ni bitirdikten sonra, İngilizce hocası olabilmek için Arnavutköy Kız Kolejine gidip İngilizce hocalığı müsabakasına katılmış ve

kazanmıştır. Okuduğu okulda İngilizce hocası olabilmesi, Arnavutköy Kız Kolejinin İngilizce hocalığı müsabakasındaki başarısına bağlıdır.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Leylâ, ilk olarak evde Sırrı Bey’den okuma yazma öğrenir ve küçük yaşta, ilkokula başlar. İlkokul bittikten sonra, amcası Ahmet Bey’in onu öz babası Ragıp Bey’e götürmesi ve Leylâ’nın da babasından ayrılmak istememesi ile İzmir’de eğitimine devam eder. Romanda Leylâ, İzmir’deki Amerikan mektebinde; Safnaz, Gedikpaşa’daki Amerikan mektebinde eğitim görmüştür. Her iki kahramanın da okumayı çok sevmesi, iyi düşünen bireyler olması, Amerikan mektebinin olumlu etkisi olarak gösterilir.

Çaresaz romanında Rum aile Nikolakiler tarafından Mediha, rüştiyeden alınır ve yatılı okul olan Üsküdar Kolejine verilir. Mediha, bulaşık yıkamak ve başka işler de yapmak şartıyla parasız okuyacaktır. Mediha, yatılı okuldaki hafta sonları evine gelir ve babası ile ilgilenir.

4.2.2.16.4. Alman Okulları

Osmanlı topraklarında oturan Alman vatandaşı sayısı önceleri fazla değilken, özellikle 1870’te siyasal birliklerini kurduktan sonra başkentte sayısal bir artış göstermişlerdir. Alman uyruklular, çoğunlukla bulunduğu yerlerde okul açmak için büyük çaba sarf etmişler, İstanbul’dan Kudüs’e kadar çok sayıda okul açmışlardır. Alman kültürünü Türkiye’ye empoze etmek, azınlıkları kendi mezheplerine kazandırmak için dinî teşkilatlar oluşturmuşlardır. 1914’ten sonra faaliyette olan Alman okulları, Beyoğlu, Boğaziçi, Yedikule ve Haydarpaşa Alman Okullarıdır (Polat Haydaroğlu, 1990: 160).

Yolpalas Cinayeti romanında Bayan Sungur’un Alman mektebi mezunu genç bir kadın olduğu bilgisi verilir.

4.2.2.16.5. İtalyan Okulları

Halide Edip’in romanında yer alan gayrimüslim okullarından biri de İtalyan Okulu olan “Beyoğlu Lisesi”dir.

4.2.2.16.5.1. Beyoğlu Lisesi

Cumhuriyet Dönemi gayrimüslim okullarındandır. Maarif istatistiklerinde lise seviyesinde gösterilen tek İtalyan Okulu Beyoğlu İtalyan Lisesi ve Ticaret Okuludur. Sahibi, İtalyan Hükümeti olan okul 1888’de açılmıştır. 1911-1912 ile 1915-1919 tarihleri arasında kapalı olan okul, 1919 yılında yeniden açılmış, lise ve ticaret kısımları olan 7 yıllık bir okuldur. Türk millî eğitiminin belirlenen esaslarına uygun faaliyette bulunmaları istenen okul mevcudu, 1930’dan sonra azalmıştır. Gerek yabancı dilbilgisi, gerekse meslek sahibi gençler yetiştirmede Türk millî eğitimi içindeki yerini almıştır (Sezer, 1999: 101).

Kerim Usta’nın Oğlu romanında Kasım, Beyoğlu Lisesinde eğitim görür.

4.2.2.17. Yurt Dışındaki Okullar

Heyulâ’da Şahap, Paris’te Psikoloji; *Raik’in Annesi*’nde Mansur, Avrupa’da Kimya eğitimi almışlardır.

Mev’ut Hüküm romanında Kasım Şinasi, Almanya’da tıp eğitimi almıştır. Amacı, “gerçeği bütün çıplaklığıyla görmek”tir. Mesleğiyle ilgili öğrenimini bitirmesine rağmen, dört yıl daha “Avrupa’nın en güçlü ustaları karşısında, en iyi laboratuvarları içinde çalıştıktan sonra” memleketine döner. Kasım Şinasi, aldığı eğitimi mesleğinde uygulamaya kararlı bir şahsiyettir.

Sinekli Bakkal romanında Behire’nin eşi Avrupa’da tahsil görmüş bir mühendistir.

Yolpalas Cinayeti romanında Rıfkı, Paris’te Hukuk doktorası yapar.

Âkile Hanım Sokağı romanında Hayrettin Deniz, tahsilini İngiltere’de görmüş, İngiliz donanmasında staj yapmıştır.

Kerim Usta’nın Oğlu romanında Kasım Amerika’da tıp tahsilini tamamlar.

4.2.2.17.1. Cambridge Üniversitesi

Geçmişı 13. yüzyıla dayanan bu üniversite, Oxford ve Paris üniversiteleri örnek alınarak İngiltere’de kurulmuş bir üniversitedir. Devlete bağılı değildir, özel vakıflar topluluğıdur. Her vakfın kendine göre ayrı bir yöntemle yönettiğı bir koleji vardır. Bir kolej personeli, öğrencilerin yanı sıra rektör, dekan, öğretim görevlisi veya konferansçılar, ders çalıştırıcılardan oluşur. Üniversite kurulunda ise baş yönetici, baş yönetici yardımcısı, öğretim denetçileri, herkese açık konferanslar veren profesörler oluşturur (Meydan Larousse: 747).

Tatarcık romanında Recep, Robert Kolejde okuduktan sonra İngiltere’ye Cambridge’te dört yıl felsefe eğitimi almak için gitmiştir. Yurda döndüğünde ise Hukuk Fakültesine başlar.

4.2.2.17.2. Columbia Üniversitesi

Columbia Üniversitesi, ABD’nin önde gelen yükseköğrenim kurumlarındanr. New York kentinde önemli bir “düşünsel kültürel merkezdir.” 1754’te King’s College adıyla kurulmuş, 1784’te Columbia College, 1912’de ise Columbia Üniversitesi adını almıştır. Columbia College, erkek öğrenci alır, 1889’da kurulup 1900’den bu yana üniversiteye bağılı olan Barnard College ise kız öğrenci alır. Her iki okul da lisans düzeyindedir ve mezun olanlar Columbia College diplomasını alır (Ana Britannica, 1992: 105).

Tatarcık romanında Helen Barkley, Columbia Üniversitesinde hocadır.

Hayat Parçaları romanında George Martin, Columbia Üniversitesinde profesördür. Üniversite mezunu olan Ahmet’i de Columbia Üniversitesinde Tarih ve Psikoloji okuması için Amerika’ya getirir. Ahmet Gürliyen, İngiliz mürebbiyenin elinde büyüdüğü için iyi İngilizce bilir. Bu sebeple üniversitede okurken İngilizce Şubesini seçmiştir.

4.2.2.17.3. Harvard Üniversitesi

ABD’de ilk yükseköğrenim kurumudur. Cambridge kentinde kurulan üniversitenin öğrencilerinin yarısı Harvard College ile Radcliffe College’deki lisans öğrencilerinden oluşur. Harvard’ın tarihi New Towne’da küçük bir okulun kurulduğu 1636’ya uzanır. Adını, John Harvard’dan almıştır. Başlangıçta kilisenin himayesinde bulunan okul, iki yüzyıl içinde dinsel ve siyasal denetimden kurtulmuştur. 1865’te üniversite mezunları yönetim kurulu üyelerini kendileri seçmeye başlamışlardır. Harvard College’e erkek, Radcliffe College’e kız öğrenci alınırken ikisi Harvard’ta birleştirilmiş, bütün mezunlara Harvard Üniversitesi diploması verilmeye başlanmıştır (Ana Britannica, 1992: 425).

Sonsuz Panayır romanında Safi-Türk’ün yeğeni Burhan, Amerika’da Harvard Üniversitesinde matematik ve bilim tarihi eğitimini almıştır.

4.2.2.17.4. Oxford Üniversitesi

İngiltere’nin Oxford kentinde 12. yüzyıl sonlarında ilahiyat, tıp, hukuk ve güzel sanatlar öğrenimi veren bir üniversite olarak kurulmuştur. Oxford Üniversitesi ilahiyat, güzel sanatlar eğitimi ve fen bilimine ciddi yaklaşımıyla bilinir. 13. yüzyıldan başlayarak sarayın tanıdığı ayrıcalıklarla güçlenen üniversite manastır okulları Reformasyon Döneminde kapatılmış, 15. yüzyılda ayrı bir ilahiyat okulu açılmıştır. 1571’de Parlamento’nun tüzel kimlik tanıdığı üniversite, 16. yüzyıl başında akademik unvanlar vermeye başlar. 17. yüzyılın son yıllarında bilimsel çalışmalar önem kazanır. 20. yüzyılda ders programı modernleştirilir. Fen bilimleri daha ciddi ve profesyonel bir yaklaşımla ele alınır; modern diller, siyasal bilimler ve iktisat başta olmak üzere yeni fakülteler açılır (Ana Britannica, 1992: 273).

Seviyye Talip romanında Fahir, Numan ve Fred Lesley Oxford’da eğitim almışlardır.

4.2.2.17.5. Sorbonne

İlahiyatçı Robert de Sorbon'un Paris'te yaklaşık 1257'de kurduğu, zamanla Avrupa'nın başlıca öğretim merkezlerinden biri durumuna gelen yüksekokuldur. Zamanla Paris Üniversitesinin çekirdeği olan bir Fransız okuludur (Ana Britannica, 1992: 522).

Tatarcık romanında Salim, Galatasaray'ı bitirir bitirmez Paris'e gitmiş, Sorbonne'da dört senede edebiyat ile felsefe lisans ve doktorasını yapmıştır. Ancak Fransızca hocalığı yapmaktadır. İstanbul'daki Fransız Katolik erkek okulları olan Frere okullarında okusaydı, Fransızca öğretmeni olması için yeterli olurdu. Aldığı eğitimle ilgili bir işe girememiş olması, ilkokul mezunlarının bile daha çok para kazanması romanda eleştirilir.

Sonsuz Panayır romanında Ali Bey, Galatasaray'ı bitirdikten sonra Fransa'da Sorbonne Üniversitesinde okumuştur. Yıllarca batı, özellikle Fransız Edebiyatı üzerine incelemeler yapmıştır.

Hayat Parçaları romanında Ahmet'in babası Sorbonne'da okumuştur.

4.2.2.17.6. Saumur

Fransa'nın batı kesiminde, Loire Bölgesi'ne bağlı Maine-et-Loire ilinde bir kent olan Saumur, Loire Irmağı kıyısında yer alan binicilik okuluyla tanınır (Ana Britannica, 1992: 122).

Sonsuz Panayır romanında Ali Bey'in babası Mehmet Ali Paşa, öğrenimini Fransa'da Saumur'da yapmıştır.

4.2.3. Konak Eğitimi

19. yüzyılda modern eğitim anlayışının toplum yaşantımızda benimsenmesi ile kadınlara yönelik eğitim iki ayrı alanda gerçekleşir. Birincisini toplumun pratik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik meslek kadınlarını yetiştirmek amacıyla kurulan Ebe

Mektebi, Kız Sanayi Mektepleri ve Darülmuallimat gibi modern kurumlarının faaliyetleri; ikincisini üst tabaka Osmanlı ailelerin uyguladıkları konak eğitimi oluşturur. Özellikle aydın Osmanlı kadını, bu eğitim sürecinden geçerek ortaya çıkar (Işın, 1992: 223). Bu tarz bir eğitimde eve gelen özel hocalar kız çocuğunun yetişmesini sağlar. Halide Edip Adıvar'ın romanlarında da kadın kahramanlar, eve gelerek özel ders veren öğretmenlerden ders alır.

Heyulâ romanında, Selma ile Rıfkı'nın birlikte konak eğitimi aldıklarından bahsedilir. Her ikisi de piyano çalmayı bilir. Heykeltıraş olan Şahap ise viyolonsel çalar. Batı müziği aletlerini çalmaları, aldıkları özel dersler sayesinde.

Raik'in Annesi'nde de konak eğitimi alan kahramanlar vardır. Edebiyatı ve musikiyi seven Refika ile Fransızca bilen, batı taklitçisi Necibe piyano eğitimi almışlardır. Siret ve Mansur ise keman çalabilmektedirler. Onlardaki bu yetenek, aldıkları özel dersler sayesinde.

Seviyye Talip romanında Cemal Bey, önce Seviyye'nin sonra da Macide'nin piyano hocasıdır. Yetenekli ve başarılı olduğu için pek çok evde özel ders verir.

Handan romanında Cemal Bey “alafranga kızları”na her türlü hocadan özel dersler aldırır. “Sakallı, sakalsız, sarıklı *Kuran* ve Arabi hocaları”ndan; “bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri”nden; “Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları”ndan kızlarına aldırıldığı dersler, eşi tarafından eleştirilse de, o buna çok önem vermez. Kızlarına sürekli yeni imkânlar yaratır. Kardeşleri gibi “bir-iki lisan öğrenip biraz piyano çalıp” bir kenara çekilmeyen ve öğrenme hevesi hiç bitmeyen Handan’a “daha yüksek hocalar” tutar. Handan’a Nazım’dan edebiyat, felsefe, tarih, musiki gibi dersler aldırır. Don Pedrelli, Handan’a musiki dersi verir. Romanda konak eğitimi geniş yer tutar.

Son Eseri romanında Kâmuran, mürebbiyesi sayesinde resim ve musiki kabiliyetini fark etmiş, sonraki eğitiminde de geliştirmeye çalışmıştır.

Sinekli Bakkal romanında Selim Bey'in konağında, konaktakilerin istifade etmesi için musiki, Arabi ve Farisi dersleri verilir. Rabia, Arif Bey, Hilmi, Mihri, Dürnev, Kanarya bu konak eğitiminden yararlanabilenlerdir. Konakta musiki dersleri veren Vehbi Dede ile piyano hocası olan Peregrini, Rabia'ya özel ders için öğrenci bulurlar. Rabia, bir süre sonra özel dersler vermeye başlar. Kanarya'nın evinde üçlü alaturka takımını oluşturur. Öğrencilerine kemençe ve ud dersleri verir. Romanda Behire Hanım'ın Peregrini'den piyano dersleri almış olduğu bilgisi verilir.

Tatarcık romanında Lâle, babasının ölümünden sonra evin geçimini İngilizce dersleri vererek sağlamıştır. Çocuklarını İngiliz mürebbiyenin ellerinde büyütemeyen zenginler, kızlarına iyi kocalar bulmak için Lâle'den özel İngilizce dersleri almışlardır.

Sonsuz Panayır romanında Safi-Naz, annesi öldüğü için büyük babası ile yaşarken özel öğretmenlerden İngilizce ve Fransızca dersleri almış, bu dilleri çok iyi öğrenmiştir. Ayrıca eski harfleri çok kolay okuyan Safi-Naz, iyi bir Türkçe eğitimi de almıştır.

Malike ve Müfide, Ayşe Balkar'dan eski harfler, *Kur'an* okuma, namaz sureleri ezberleme, Divan edebiyatı dersleri alırlar. Ayrıca başka bir hocadan ud ve kemençe dersleri de alırlar.

Nermin ve Şermin, Ayşe Balkar'dan yeni yazıyla Tanzimat edebiyatı metinlerinden örnekleri işlemek üzere ders alırlar. Ayrıca Fransızca'yı unutmamaları için Kofman'dan da ders almaktadırlar.

Zeynep Şaşırtmaç, Ayşe Balkar'dan kendi kültüründen uzaklaşmamak için edebiyat dersi alır. Eski harfleri moda olsun diye öğrenmeyeceğini belirtir. Ayşe Balkar'ın en akli başında öğrencisidir.

Akile Hanım Sokağı romanında Nermin'e teyzesi ve eniştesi Türkçe, Fransızca ve İngilizce özel dersler; Amerika'da Miss Melon'dan Amerikan tarihi ve edebiyatı dersini aldirmışlardır.

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Sabiha Hanım, konağındaki beslemeler için Hoca Efendi'den yarısını *Kur'an* okumanın oluşturduğu çeşitli dersler alır. Kazasker kızı olarak kendisi de eski usul yetiştirilmiştir. Sabiha Hanım konağına haftada bir-iki kez saz ve şarkı öğretmeni gelir, yeteneği olan beslemelere ders verir. Piyano çalabilen Sabiha Hanım'ın ve kızı Mübeccel'in konak eğitimi aldıkları söylenebilir.

Çaresaz romanında Mediha, ilkokul öğretmenliğinden istifa ederek özel ders vermeye başlar. Üsküdar Kolejinde öğrendiği İngilizcesi ile Hukuk ve Edebiyat Fakültesi öğrencilerine, beşer kişilik guruplar halinde özel dersler verir. Bu derslerini çok ciddiye alan Mediha, iyi bir hazırlık yaptığı için çok yorulur.

4.3. Öğretmen Tipleri

Halide Edip Adivar'ın romanlarında örgün eğitim kurumlarında ders yapan öğretmenler ile evlerde ders veren özel öğretmenler iki ayrı başlıkta ele alınmıştır. Çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgilenen mürebbiyeler ise özel öğretmenlerin alt başlığı olarak incelenmiştir.

4.3.1. Öğretmenler

Eğitimin farklı kademelerinde öğretmenlik yapmış, müfettişlik görevine getirilmiş olan Halide Edip, romanlarında değişik öğretmen tiplerine yer vermiştir. Bunların çoğu, olumlu davranış gösteren, başarılı öğretmenlerdir.

Seviyye Talip romanında, Talip Bey, “siyah bıyıklı, kırmızı dudaklı, büyük siyah gözlü, yakışıklı” bir öğretmen olarak tanıtılır. Sultaniye'de çalışır. Opera ile ilgilenen Talip Bey'in eğitimi ve öğretmenliği ile ilgili ayrıntıya yer verilmemiştir. Cemal Bey, piyano hocasıdır. Hem Macide'ye hem de Seviyye'ye piyano hocalığı yapar. Öğrencisi Seviyye ile aşk yaşaması, evlenememesi toplumun eleştirilerine maruz kalmasına sebep olur. Hatta bu yüzden sık sık mekân değiştirir, öğrencilerini bırakır, yeni öğrenciler bulur. Özel ders veren öğretmenlerin alanlarındaki başarısı, onların tercih edilmelerinde yeterli değildir. Toplumun değer yargılarına uygun davranmaları da gerekir.

Yeni Turan romanında Halide Edip, cuma okullarında ders veren kadın öğretmenlerden bahsetmiştir. Çoğunlukla “uzun, ciddi yüzlü, beyaz başörtülü, siyah cübbeli” olan kadın öğretmenler çocukların karşısında “tatlı bir sesle ahlaki bir hikâye” söylerler yahut resim çizip, çocuklara elişi yaptırırlar. Öğrencilerine çok iyi davranan bu öğretmenler, kendilerini eğitime adanmış, milliyetçi kadınlardır. Bu vefakâr öğretmenlerden biri olan Kaya, İstanbul’da evinin bir odasını dershaneye çevirip çocuklara ders verirken, babasının ölümünden sonra teyzesinin oğlu Oğuz ile Erzurum’a gitmiştir. Orada beş altı kadınla okullarda öğretmenlik yapmaya devam etmiştir. On yıl süren çalışmaların sonunda Erzurum’daki Yeni Turan okullarının sayısı yirmiye ulaşmıştır.

Kaya, idealist bir öğretmendir. Kendisine ihtiyaç duyulduğuna inandığı “Erenköy Yurdu’nda Cuma Okulu öğretmenliği”ne atanmayı istemiştir. Bu “insancıl ve dinsel göreve” eşiyile olan fikir ayrılığı yüzünden gidememiştir. Kaya, Yeni Turan lideri Oğuz’un serbest bırakılması, öldürülmemesi şartıyla Hamdi Paşa ile evlenmiştir. Kendisini idealinden ayırdığı için eşi Hamdi Paşa’ya çok kızgındır.

Kaya, yaşadığı çevrenin insanlarını eğitmeye çalışır:

Köyde kızlar, erkekler için evinde bir okul açmış. Kim, köyde kahvede oturur görürlerse karşı koyamayacakları bir biçimde söylenirmiş. Köyde on üç yaşından on altı yaşına kadar erkek çocukları toplamış, yolun taşını ayıklatmış, köy delikanlıları da oraya yeni bir yol yapıvermişler (Adivar, t.y. : 114).

Kaya’nın teyze oğlu olan Oğuz, annesinin rahatsızlığından dolayı okula devam edemez. “İhtiyar” ve “tecrübeli” Mehmet Paşa onu mülkiye idadisi ve mülkiyenin programı doğrultusunda yetiştirir. Oğuz bu sayede Bursa İdadisinde tarih öğretmeni olur, aynı zamanda özel dersler verir, Yeni Turan için çalışır. Oğuz, romanda bahsi geçen *Hande*’de yayınlanan karikatüründe şöyle tanıtılır:

“Ayaklarında çarık, arkasında değişmeyen kurşuni kostümü. Lakırdı söylerken ellerinin pantolonunun beline sokmak için yeleğini gömleğinin üstüne devirmiş, karşısında zarif, güzel çarşafly bir kadın.” (Adivar, t.y.: 74).

Oğuz, Yeni Turan için yaptığı çalışmalarla dikkat çeker. Etkin konferanslar verir. Amacı halkı aydınlatmak, eğitmektir. Bu doğrultuda Anadolu’da okullar açar, ilköğretimi

zorunlu kılar. Yürütülen çalışmalar sayesinde Anadolu’da eğitim görmemiş bir çocuk kalmaz.

Romanda önce İttihat ve Terakki’ye sonra da Yeni Turan’a eğilimli olan Fevzi Efendi, “cübbeli”, “kapıya yakın minderlerden birinin üstünde, diz çökmüş, gözleri rahleye dikilmiş, sallanarak bir şey okuyan küçük sarıklı bir ihtiyar”dır. Kaya’nın *Kur’an* hocasıdır. “Melek gibi yumuşak ve tatlı bir adam”dır.

Kaya’nın babası olan Yüzbaşı Lütfü Bey de Bursa Askerî İdadisi öğretmenlerindendir. Ancak öğretmenliği ile ilgili bir bilgi yoktur. Kızını idealist biri olarak yetiştirmesinden ve Oğuz’a örnek gösterilmesinden dolayı iyi bir eğitimci olduğu yorumu yapılabilir.

Mev’ut Hüküm romanında, Kasım Şinasi’nin hocası Profesör Remzi, tek öğretmen tipidir ki onun da romanda doktorluğu ön plandadır. Muayenehane açacağını söyleyen Kasım Şinasi, hocasından memleketteki doktor sınıflamaları ile ilgili bilgi alır. Aralarında öğrenci-öğretmen ilişkisinden ziyade meslektaş ilişkisi vardır. Kasım Şinasi, Profesör Remzi’nin hastalarının kendisine gelmelerine üzülse de elinden bir şey gelmez. Bu da onun hocasına saygı duyduğunu gösterir.

Vurun Kahpeye romanında iki öğretmen tipi vardır. Biri Cumhuriyet Dönemi yeni nesil öğretmeni Aliye, diğeri eski sistem öğretmeni Hatice’dir.

Aliye, Darülmualimattan mezun olur olmaz Anadolu’ya tayin olmak istemiş idealist bir öğretmendir. Maarif koridorlarında sadece İstanbul’da öğretmenlik yapmak için iş isteyen öğretmenlerden bu yönüyle ayrılır. Hatta bu tip öğretmenlere küçümseyerek bakar. Son senesinde iken “asabi ve ateşli bir genç muallimenin ‘Anadolu’da çalışınız’ telkinini, herkesin bir moda diye sadece bahsedip münakaşa yürüttüğü bu fikri, ruhuna yakıcı ve müspet bir emel olarak yerleştirdi”ği için o, Anadolu’da görev alma hususunda isteklidir. Darülmualimatın idealist öğretmenlerinin eğitiminden geçtiği için Aliye de idealisttir (Adivar, 1999: 2-3).

Aliye, kasabaya geldiğinde güzelliği ile hemen dikkat çeker:

Aliye kasabaya muallime olarak geldi. Yüzü, henüz açılmayan bir gül goncasının mahcup kırmızılığını, çekingen güzelliğini taşıyordu. Pembe, ince yüzü üstünde iki kocaman menekşe gibi siyah kirpikli gözleri, küçük bir çocuk burnu, yüzünün bütün mütereddit ve cazip bir ağız vardı. Biraz yumuşak ve kıvrıkcık siyah saçları, itina ile örttüğü sıkı, siyah baş örtüsünün altından şakaklarına, ensesine boşanıyor, yanaklarına, boynuna dökülüyordu (Adıvar, 1999: 1).

Aliye, öğrencileri arasında ayırım yapmayan bir öğretmendir. Bu sebeple fakir kasaba halkının sevgisini kazanırken; şimdiye kadar kendilerine ve çocuklarına ayırım yapılmasına alışmış olan zengin kesimin de tepkisini görür. Haklıyı ve haksızı belirlerken sadece olayı inceleyen Aliye, çocukların ailelerinin kim olduklarına önem vermez. Bir gün, eşraftan birinin çocuğu ile fakir bir çocuğun kavgasında ne yapacağını düşünürken, Hatice Hanım haklıyı haksızı öğrenmeden, elinde sopa ile sınıfa girerek, fakir çocuğu dövmeye başlar. Aliye müdahale ederek fakir çocuğu korur, haksız olan eşraf çocuğunu evine gönderir. Çocuğa, uslanıncaya kadar okula gelmemesini tembihleyen Aliye, Hatice Hanım tarafından uyarılır. Çocuğun ailesinin kasabada sözü geçen zenginlerden olması, Aliye'nin kararını değiştirmez. Bu olaydan sonra esnaf ve küçük memur çocukları Aliye'yi daha çok severken, eşraf ve memur çocukları ondan daha çok çekinirler (Adıvar, 1999: 10-11).

Aliye, yaşadığı kasabaya uyum sağlayan, çalışkan, öğrencilerini seven, koruyan ve hepsine eşit davranan disiplinli bir öğretmendir. Kasabanın ileri gelenlerinin haksız tutumları karşısında mücadele eder, yılmaz. Amirlerine yaklaşımı da saygılıdır. Vatanını, mesleğini, öğrencilerini seven Aliye, ideal bir öğretmendir.

Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olan Hatice Hanım, okula yeni gelen öğretmen Aliye'yi kıskanır. Aliye'nin gelmesiyle okulun ikinci öğretmeni konumuna düşen Hatice Hanım, çocukları Aliye gibi sevip korumaz. Onları döverek susturmaya dayanan bir disiplin anlayışı vardır. Ders saatlerinde sigara içer, sakız çiğner. Öğrencilerden biri yazısından başını kaldırdığında “Seni kör olasıca piç!” diye üstüne saldırır. Davranışlarıyla iyi bir örnek değildir. Özellikle Aliye'nin çok sevdiği esnaf çocuklarına hiç önem vermez. Öğrenciler arasında ayırım yapar (Adıvar, 1999: 9).

Hatice Hanım, eski usul ders işlemektedir. Kuvayımillîye kumandanlarından Tosun Bey sınıfa girdiğinde önce kendisini övmüş, ardından meslektaş Aliye'yi “açık

saçıklıklarından, hoppalıklarından, kabiliyetsizliklerinden” dolayı ona şikâyet etmiştir. Kendi öğrencileri namaz surelerini bilip “Amme cüzünün sonuna kadar ezberler”ken; Aliye Hanım öğrencilerine “dinsizlik, milliyetsizlik” öğretmektedir. Hatice Hanım, dokuz yaşındaki kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapatırken; İstanbullu öğretmen yüzü açık gezmekte ve on üç yaşındaki kızların saçlarını açmaktadır. Tosun Bey’den Aliye’nin terbiyesinin verilmesini ister. Hatice Hanım gibi kasabanın tutucu halkı da Kuvayimilliyenin onların isteklerini gerçekleştirmek için var olduğunu zanneder ki Tosun Bey, Aliye’yi savunur:

Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım’a yüzü açık diye kasabanın hücumu hiç hakkı yoktur. Çocukları İstanbul usulü güzelce okutan herhangi hoca hanıma birisi yan bakarsa biz onun terbiyesini... (Adıvar, 1999: 30-31).

Romanda, Aliye’nin bakış açısıyla maarif teşkilatı ve burada çalışan müdür, hademe tanıtılır. Aliye, “toparlak siyah sakalı, bulanık sünepe ve mürâi gözleri, hilekâr uzun yüzü altında iğrenç, ince dudaklı bir ağzı” olan maarif müdürünün kendisine yaklaşımını beğenmez. Kendisine yaklaşmaya çalıştığını fark eder ve seviyeyi korumasını bilir.

Maarif Müdürü, kasabasının şikâyetleri karşısında her ne kadar Aliye’yi tutmuşsa da Maarif müdürünün eşi, çocuğuna farklı muamele edilmediği için Aliye’ye “Hoca parçası, kocamın hepiniz halayığsınız, istersek hemen azlederiz” diyerek hakaret eder. Aliye, bu durumdan da etkilenmez; herkese eşit davranmaya devam eder (Adıvar, 1999: 11).

Zeyno’nun Oğlu romanında iki öğretmen tipi vardır. Bunlardan biri Avrupa’dan gelmiş olan tıbbiye hocası Saffet, diğeri de Sultani muallimlerinden Hayri Bey’dir.

Saffet, Avrupa’dan yeni dönmüş bir tıbbiye hocasıdır. Öğrencileriyle sohbet eder, fikirlerini paylaşır. Avrupa’nın “asri” şeylerinin “köhne, çürümüş” şeyler olduğu düşüncesini öğrencileriyle paylaşır. Bu fikirleriyle en çok da Mazlume’yi etkilemiştir. Saffet’in dönüşü sebebiyle öğrencilerinin çay ziyafeti vermeleri, Saffet’in de bu davette öğrencileriyle oluşturduğu sıcak sohbet ortamı, onun öğrencileri tarafından sevildiğini gösterir. Saffet, olumlu öğretmen tipidir (Adıvar, 2006c: 32).

Hayri Bey, İstanbul’da sadece Diyarbakır haberleri yazan bir il muhabiri diye tanınmasına rağmen, o kendini Diyarbakır’da “fikir ve sanat âleminin” yetkili bir elçisi olarak gösterir. Mazlume ile evlenmek ister ama Darülfünunda okuyan “yeni Türk kızı örneği” olan Mazlume, Hayri Bey’i hiç beğenmez. Hayri Bey’in kendini beğenmesini hor görür ve onu küçük düşürmeye çalışır. Bunu hazmedemeyen Hayri Bey de, Mazlume’nin arkasından konuşarak dedikodu çıkarır (Adıvar, 2006c: 299).

Hayri Bey bir sohbet esnasında Mazlume’yi etkilemek için bir ara Robert Kolejde çalıştığını söyler. Öğrencilerin masaya oturmalarının, ayaklarını sallamalarının, çağdaş bir toplantının düzenini bozmadığını, Amerika medeniyetinin temelini bu serbest hareketlerin oluşturduğunu konuşmasına ekler. “Mektep talebesi” gibi dinleyenlere “medeniyet dersi” verdiği için Hayri Bey kınanır (Adıvar, 2006.: 302).

Hayri Bey’in, derste öğrencilerine bu kadar serbestlik tanınması Amerika taklitçiliğindendir. Özgürlük ile disiplinsizliği karıştıran ve Mazlume’yle ilgili dedikodu çıkaran Hayri Bey, olumsuz bir öğretmen tipidir.

Yolpalas Cinayeti romanında Nuri Kabartay, Bursa Lisesi felsefe hocasıdır. Sivrihisar’da öğretmenlik yaptığı dönemde Akkız’ı besleme olarak eve almışlardır. “Sınıf farkı gözetilmeyen” evinde Akkız, okutulmuş, tahsil görmüştür.

Tatarcık romanında Poyraz Köyü halkının “Tatarcık” lakabını verdikleri Lâle, daha on altısına gelmeden bazı yalılarda gençlere İngilizce dersi vermeye başlar. Çocuklarını İngiliz mürebbiyeler elinde büyütemeyen zenginler, kızlarına iyi koca bulmak için Lâle’den ders almaktadırlar (Adıvar, 2009b: 29).

İngilizce eğitimini ilk babasından alan Lâle, Kandilli Lisesi’nden mezun olur olmaz Arnavutköy Kız Kolejine gider ve İngilizce hocalığı müsabakasına girer. Sınavı kazanmasıyla Kandilli Lisesi’ne İngilizce hocası olarak tayin edilir. Lâle daha okulunu bitirmeden ondan ders alan Poyraz Köyü halkı Arnavutköy Kız Kolejine gidip, İngilizce hocalığı müsabakasına giren Lâle’den, aslen Tatar olduğu için, İngilizce öğretmek yerine acaba Tatarca mı öğretti, diye şüphelenirler. Bu düşünceler, Lâle’nin başarılı bir şekilde çalışması ve değişik kişilerden iş teklifi alması ile değişir (Adıvar, 2009b: 32).

Lâle, aldığı eğitimle kendini değiştiren ve çevresini de değiştirmeye çalışan biridir. Poyraz Köy sakinleri ona “Tataarcık” ismini Tatar olduğu için koymamışlardır. Onun çevresindeki insanları değiştirmeye çalışmasından rahatsızlık duyarak, onu ısırtıcı ve rahatsız edici bir böcek olan “Tataarcık”a benzetmiş, bu yüzden ona bu ismi vermişlerdir. Tataarcık, değişimin gerekliliğine inanan bir öğretmen tipidir.

Romanda, Feridun Bey’in konağına kamp kuran “Yediler” grubundan bahsedilir. Bu gruba dâhil olmasına rağmen “çadırlamayacak” olan tek kişi Salim’dir. Salim, biri kız, biri erkek olmak üzere iki lisede Fransızca öğretmenliği yapmaktadır. Yirmi sekiz yaşında, neşeli ve heyecanlı bir gençtir (Adıvar, 2009b: 59).

Öğrencilik hayatı boyunca sürekli birinci olan, alelâde sınıf birincileri gibi ezberci olmayan Salim, eline geçen her parayı kitaba verir, okuduklarını uzun uzun düşünür. Galatasaray’dan mezun olur olmaz yurt dışına gitmiştir. Paris’te Sorbonne Üniversitesinde dört senede edebiyat ve felsefe lisans ve doktorasını yapmıştır. Ülkesine döndüğünde iş bulamamış ve Fransızca hocalığı yapmaya başlamıştır (Adıvar, 2009b: 62).

Sungur Balta’nın eşi Suzan’ın adı evlenmeden ve zengin olmadan evvel Safinaz’dır. Orta halli bir ailenin kızı olan Safinaz, Darülmuallimatı bitirir ve müfettişlerin dikkatini çeken, başarılı bir ilkokul öğretmeni olur. Onun çocuk psikolojisini bu kadar iyi bilmesi sadece okuduğu kitaplardan değil, çocuk psikolojisini hisseden bir yapıya sahip olmasındandır (Adıvar, 2009b: 149).

Halen Barkley, Columbia Üniversitesine bağlı hocadır. Bir psikoloji profesörünün kızıdır. Solak çocuklar üstünde yeni psikoloji deneyleri yapar. Deneyleri beklediğinden bambaşka sonuçlar verdiği için bazı esas kanaatleri altüst olmuştur. Bu yüzden iki senedir bu konuyla ilgili eser hazırlamakla meşguldür.

Helen Barkley, bir psikoloji profesörünün kızıydı. Esasen ailesi Amerika’nın garbında, yani mizaçların sert olduğu bir yerde yaşar ve kendisi orada doğmuştu. Şimdi kendisi Columbia Üniversitesi’ne merbut, solak çocuklar üstünde yeni ruhiyat tecrübeleri yapan pek hususi ve yeni bir mektep hocasıydı. Tecrübeleri beklediğinden bambaşka netice vermiş ve bazı esas kanaatlerini altüst etmişti. Ve iki senedir bu mevzuya dair bir eser hazırlamakla meşguldü (Adıvar, 2009b: 80).

Sonsuz Panayır romanında Ali Bey, Sülüklü’de atalarından kalma tahta bir konakta, ihtiyar bir teyzesi ile yaşayan, orta yaşlı, bekâr bir edebiyat öğretmenidir. Galatasaray’dan mezun olduktan sonra eğitimini Fransa’da Sorbonne Üniversitesinde tamamlamıştır. Fransız Edebiyatı üzerine yıllarca incelemeler yapmış, yurda döndüğünde lise öğretmenliği yapmaya başlamıştır. İstese veya karakteri müsait olsa lise öğretmenliğinden çok daha yüksek mevkilerde bulunabilecek olan Ali Bey, seçtiği meslekte kararlıdır ve çalıştığı okulu bile değiştirmez. Bir kısmı milyoner, bir kısmı kudret sahibi tanınmış arkadaşları vardır. Onun ders verdiği liseye kızlarını gönderirler. Genellikle Taksim’den, Osmanbey’den gelen paralı ve kudretli aile kızları özel hayatlarında Ali Bey’e “amca” derler.

Lisedeki dalgın, yaşlı edebiyat öğretmenlerinden farklı olan Ali Bey, olgun bir genç adam gibidir. Ali Bey’in çevresindeki gençler genellikle onun ağzına bakarlar. Gençlerle şakalaşan, sohbet eden, onların fikirlerine önem veren yufka yürekli bir öğretmendir. Yurt dışında eğitim almış olması, ondaki millî değerleri öldürmemiştir. Yaşadığı evden, yaşam tarzına kadar her şeyde hem doğunun hem de batının izleri görülür. Okumayı çok sevdiği için öğrencilerine örnek olan, girdiği her ortama göre tavır alan, kimseyi fakirliğinden dolayı küçümsemeyen Ali Bey, davranışlarıyla örnek bir öğretmendir.

Döner Ayna romanında Şem’ullah Gündüz Güzel Sanatlarda hoca ve tanınmış bir minyatürcüdür. Bestekâr olarak da isim yapan Şem’ullah Bey, şarkılarının güftelerini de kendi yapar. Yalnız Güzel Sanatlara bağlı ressamırlar arasında değil, Felsefe Şubesinin gençlerince de tanınır. Bilâl Balkan’la Hıfzı Bey’in konağında karşılaşan Şem’ullah Bey, Bilâl Bey’i yıllar önce Galatasaray üniformasıyla gördüğünü hatırlar ve kız hafızın sesini unutamamış olduğunu ilave eder. Onun bu hatırlayışı ile Sinekli Bakkal romanı ile *Döner Ayna* romanı arasında bir ilişki kurulur. Şem’ullah Bey, Peregrini’den ve Vehbi Dede’den ders almış olduğunu da belirtir. Piyano ve ney çalmayı biliyordur.

Akile Hanım Sokağı romanında emekli Sami Cansunar ve psikoloji hocası Nadide Hanım lise öğretmenleridir. Doktor Sadri Köksal, Profesör Sabri Dilli ve Alman Profesör Royter üniversite hocalarıdır. Hatta yüksek mimar mühendis Sadi Aslan’ın, Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika’da etütler yapmış olduğundan bahsedilir. Ancak, hiçbirinin öğretmenlik yönü ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Sadece, Doktor Sadri Köksal’ın öğrenci-

öğretmen ilişkisini iyi ayarladığından bahsedilir. Birlikte çalıştığı öğrencisi Gülbeyaz, “genç ve cazip bir kız” olmasına rağmen o, öğrencisine karşı farklı bir his duymaz. Mesleki açıdan beğendiği öğrencisine destek olur. Sami Cansunar, emeklilikten sonra eğitim meseleleri başta olmak üzere mektep ve maarif meseleleriyle de ilgili yazılar yazar. Nadide Hanım, romanda erkeklerin ne tür kadınların peşinden koştuğunu iyi bilen bir psikoloji hocasıdır. Sabri Dilli Fen Fakültesi Matematik Profesörüdür. Alman Royter, Edebiyat Fakültesi Felsefe Profesörüdür. Bu kahramanların eğitimci yönleri hakkında bir bilgi yoktur (Adıvar, 2001: 92, 99, 125, 172).

Romanda Nermin’in Amerika’daki hocası Miss Melon, ona Amerikan tarihi ve edebiyatı dersi verir. Nermin’e her zaman yakın davranır, onu bulunduğu ortamlarda yalnız bırakmaz (Adıvar, 2001: 18).

Kerim Usta’nın Oğlu romanında Ömer Hoca, eski tip bir öğretmendir. Siyah sakallı, yeşil sarıklı, sert bakışlı bir adam olan Ömer Hoca, mektebin hemen üstündeki küçük odada ailesiyle yaşar. Elinde daima bir değnek bulunur. Sınıfta da oturduğu yer minderinin ve büyük rahlesinin yakınında ucu sivri, kırbaça benzeyen uzun bir değnek asılıdır. Bu değnekle öğrencilerini korkutur, döver (Adıvar, 2006b: 46-47).

Ömer Hoca, derste çok disiplinlidir. Derste, huzursuzluk yaratan, fısıldama cesareti gösteren bir öğrenci görse hiç acımadan değneğiyle döver. Özellikle sesin kimden çıktığının belli olmadığı durumlarda sınıfa değneğini rastgele sallar. Öğrencilerini hangi tabakadan olursa olsun istediği şekle sokma hususunda karardır. Bunu gerçekleştirmek için sert davranır. Her ne kadar eşitlikçi gibi görünse de aslında ayrımcıdır. Sessiz ve derslere ilgili olan öğrencilerine ayırım yapar. Bu öğrencilerden biri de Kasım’dır. Ömer Hoca, olumsuz bir öğretmen tipidir (Adıvar, 2006b: 45, 48, 50).

Akaretler’deki rüştiye mektebinin karşısındaki kız mektebinin hocası Sabiha Hanım, erkek gibi davranan, uzun boylu, başörtülü ve yeldirmeli bir hocadır. Otoritesini iyi ayarlamış, çalıştığı okulun dışındaki diğer öğrencilere de kendisini saydırmış olan Sabiha Hanım, olumlu öğretmen tipine örnektir (Adıvar, 2006b: 68).

Sevda Sokağı Komedyası'nda iki öğretmenden bahsedilir ancak, bu öğretmenlerle ilgili fazla bir bilgi yoktur. Leylâ ile Macit, balayına çıktıklarında Mrs. Brown ile karşılaşır. Leylâ'nın İzmir'deki Amerikan mektebinden edebiyat hocası olan Mrs. Brown'un eşi de aynı okulda hocalık etmek üzere İzmir'e gelmiştir (Adıvar, 1977: 309).

Balay sırasında Leylâ'nın tanışmış olduğu Albay'ın ilk eşinin de lise öğretmeni olduğu belirtilir (Adıvar, 1977: 310).

Çaresaz romanında, Mediha, çevresinde zor durumdaki insanların yardımına koştuğu için "Çaresaz" adıyla çağrılan bir ilkokul öğretmeni. Başkaları için fedakârlık yapmaktan kendi hayatını pek yaşayamamış olan Mediha, Üsküdar Kolejinden çıktıktan sonra, kendisiyle ilgilenen Rum ailenin tanıdıkları vasıtasıyla Erenköy civarında bir okulda öğretmenliğe başlamıştır. Hoşkadem Bacı isimli bir zencinin evinin bir odasında kiracıdır. Kadın-erkek tüm mahalleli Mediha'yı sever. Kimse ona karşı kötü bir şey düşünmez. Dikkat çekecek derecede güzel olmasa da modaya uygun giyinen Mediha, süsten ve gösterişten uzaktır. Kitap okumayı seven, İngilizce bilen Mediha, öğrencilerini çok seven bir öğretmendir. Anlatacağı ders için muhakkak hazırlık yapar. Her öğrencinin seviyesine göre soru hazırlar. Hasta öğrencileriyle yakından ilgilenir, onları evlerine götürür, gerekirse doktor çağırır ve iyileşinceye kadar takip eder. Mediha, hayvan ve çocuk hikâyeleri yazar ve yayınlattır.

Mediha, oturduğu evin karşısındaki yeşil köşkün sahibi Münir Bey'le tanışır ve aralarında dostluk başlar. Münir Bey'in annesini de çok seven Mediha, bu köşke sürekli gidip gelmektedir. Münir'in tifoya yakalanmasıyla Mediha onunla ilgilenmeye başlar. Doktorun, hastanın yanında birinin bulunmasının gerektiğini, ancak tıfonun bulaşıcı olması nedeniyle, Mediha'ya bulaşırsa öğrencilerin de tehlikeye maruz kalacaklarını söylemesi üzerine iki haftalık izin alır. Okul müdürü bu durumdan memnun kalmamıştır. Münir'in arkadaşı Sami Selçuk'un, hastabakıcılık ile öğretmenliğin birlikte yürümeyeceğini söylemesi ve Mediha'ya öğretmenliği bırakıp özel ders vermesini teklif etmesi üzerine Mediha istifa eder. Öğrencilerini ve mesleğini çok seven idealist öğretmen Mediha'nın Münir'le daha fazla ilgilenebilmek için istifa etmesi düşündürücüdür.

Erenköy civarında bir ilkokul öğretmeni idi. Hoşkadem Bacı adlı bir zenci kadının iki odasından birinde oturdu. Erkek-kadın bütün mahalleliler ona selam verir, onu görünce

yüzlerinde bir muhabbet havası eserdi. Ne kadınlarda bir kıskançlık ne de erkeklerde bir ihtiras sezilirdi. Güzel miydi? Belki dikkati çekecek derecede değil. Çirkin miydi? Hiç de değil. Orta boylu, muntazam vücutlu, ne fazla zayıf ne de şişmandı. Kıyafeti zamana uygun ama süslü ve gösterişli değil (Adivar, 2006a: 9).

4.3.2. Özel Öğretmenler

Halide Edip, eserlerinde özel derslere ve özel ders veren öğretmenlere çok fazla yer vermiştir. Özellikle ilk romanlarındaki kahramanların konak eğitimi doğrultusunda özel öğretmenler tarafından yetiştirildiği görülür. İlerleyen romanlarında da özel dersler hep vardır. Buna okul hayatı da eklenir.

Seviyye Talip romanında Cemal; Seviyye ve Macide'nin ders aldığı müzik hocasıdır. “Çekingen”, “sessiz”, “ufak tefek, kırıklık, sarışın bir Macar dönmesi” olan Cemal, “çok sayılan bir sanatçı”dır. Özel piyano dersleri verir.

Handan romanında, Nazım etkili bir öğretmen “hayali ve fevkalade şeylere zemin olabilecek bir çehre”dir. “Onun zengin ve canlı dimağı Garp'ın ve Şark'ın esrar felsefesinden ve sanatından renk ve şekil alarak” kültürünün temelini oluşturur. Derslerinde “Darülfünun salonunda imiş gibi ciddi” konferanslar verir. Dış görünüş itibarıyla de “Avrupa'da adet” olduğu gibi saçları uzundur.

Nazım, Handan'a parasız ders verme hususunda ısrarcıdır. Çünkü öğretmenlik mesleğini para kazanmak için yapmaktan ziyade, zevk işi olarak görmekte ve bunu da öğrenme hevesi hiç bitmeyen Handan'da gerçekleştirmek istemektedir:

Dinleyiniz. Eğer bu memlekette yazı yazılrsa, sansür olmasa yahut hiç olmazsa kemanla, musiki ile hayat kazanılrsa hocalık etmem. Bilseniz bu kibar hocalığı beni nasıl bizzarre eder. Nasıl fena bir meslektir. Bu fena talebelerden dinlenmek için Handan Hanım'a ders vereceğim. Bu benim tiyatrom, konserim, bu memleketin vereceği yegâne zevk! Artık bunun için para alırsam bu da zevk olmaktan uzak kalır. İnsaf ediniz (Adivar,2009a: 66).

Cemal Bey ve Sabire Hanım, Handan'a verilecek ders hususunda konuşurlar ve bu konuşmalarda Nazım'ın Handan üzerinde gerçekleştirmek istediği idealinden bahsedilir. Nazım, Handan'ın bilmediklerini öğretmeyi kendine vazife edinmiştir.

Handan romanında, Cemal Bey'in kızlarına her türlü hocayı tutması da dikkat çeker. Öyle ki, *Kuran* ve Arabi hocaları sakallı, sakalsız, sarıklı; İngiliz Mürebbiyeleri bazen çılgın, hoppa bazen de kuru ve korkunç; musiki hocaları da Ermeni, Macar, İtalyan gibi değişik mizaç ve milletten olma özellikleri ile tanıtılır (Adıvar, 2009a: 41). Ancak bu hocalarla ilgili teferruatlı bir bilgi yoktur.

Mev'ut Hüküm romanında Kasım Şinasi, özel dersleri verimli bulmadığı için Atıfe'yi Amerikan Mektebine yazdırır. Özel dersler düzensiz olduğu için, okullarda alınan eğitim tercih edilir.

Ateşten Gömlek romanında, Ayşe İstanbul'da özel dersler vererek geçimini sağlar. Moda'da bir tüccarın oğluna Türkçe dersi verir. Başka bir özel ders de Yusufpaşa'dadır. Öğretmenliği ile ilgili bir bilgi yoktur.

Sinekli Bakkal romanında Hacı İlhami Efendi, Vehbi Dede, Peregrini, Kudret Bey adı geçen öğretmenlerdir.

Hacı İlhami Efendi, kızı Emine ile Tevfik, mahalle mektebinde tanışıp mutsuz bir evlilik yaptıkları için torunu Rabia'yı mahalle mektebine göndermez, kendisi okutur. Tevfik sürgünde olduğu için Emine, babasının verdiği karara uyar. Rabia, dedesinden *Kur'an* dersleri alır.

“Bir zaman Rabia her sabah büyük babasının önünde küçük bir rahleye diz çöküyor, zayıf elleri dizlerinde, büyük, bal rengi gözleri İmam'ın gözlerinde, iki tarafa sallana sallana Kuran'ı ezberliyordu.” (Adıvar, 2004: 26).

Rabia, Sinekli Bakkal'daki diğer kızlardan farklı olarak “imamın tesirine bu kadar erken maruz” kalır. Hacı İlhami Efendi, cehennemi büyük bir korku uyandıracak şekilde, cenneti de pek cazip olmayacak bir biçimde anlatır.

Hacı İlhami Efendi, mahalle mektebi hocalığı yaptığı sıralarda öğrencilerine şiddet uygulayan bir öğretmendir. Ölüm döşeginde bile, o anları sayıklar:

“İmam eski mahalle mektebi hocalığının hatıratını sayıklıyor: Falaka cennetten çıkma... Eti benim, kemiği senin...” (Adivar, 2004: 384).

Hacı İlhami Efendi, eski tarz eğitimin temsilcisidir. Mahalleli tarafından sevilmediği halde mahallenin çocukları ondan eğitim alırlar. Onun eğitim anlayışı ceza üzerine kuruludur. Dayağa ve korkuya dayalı eğitim verdiği için övünür. İnsanları dinin yaptırımları ile korkutur. Ceza ve cehennem korkusunun ağır bastığı din görüşünde, zevk ve eğlence içinde olanlar mutlak cehenneme gideceklerdir. Cennete gidecek olanlar ise cehennemi düşünerek mutsuz olan insanlardır. İmam, bu anlattıklarıyla çevresindekileri bir bir dağıtır. Bütün bu olumsuz özellikleriyle anlatılan İmam Hacı İlhami Efendi, *Vurun Kahpeye* romanındaki Hacı Fettah Efendi ile benzer niteliktedir.

Sinekli Bakkal romanında imamın karşısına çıkan kişi ise Vehbi Dede'dir. Hacı İlhami Efendi ne kadar olumsuz bir kahramansa, Vehbi Dede de o kadar iyidir. Vehbi Dede, temelini sevginin oluşturduğu bir dinin temsilcisidir. Tasavvuf yönüyle tanıtılan Vehbi Dede, tüm kâinatı sever. Zaten bu özelliğiyle pek çok kişi, kendini ona yakın hisseder.

Vehbi Dede, başarılı bir musiki hocasıdır. Sabiha Hanım'ın konağındakilere musiki dersleri verir. Kendisine ders vermekten en çok hoşlandığı öğrencisi ise Rabia'dır. Çünkü Rabia, hemen öğrenen ve öğrendiklerini de uygulayan biridir.

Vehbi Dede, “yün şalvarı aşınmış, mintanının dirsekleri yamalı, kolsuz yeleğinin üstünün havı gitmiş”, “bu zahiri fukaralığa rağmen, giyinişinde bambaşka bir hususiyet” olan bir hocadır. Rabia onunla ilk karşılaştığında Vehbi Dede'nin devetüyü harmanının içinde boyu uzun, Mevlevi külâhının altında başı sol tarafa biraz eğiktir (Adivar, 2004: 68).

Vehbi Dede, öğrencisine ilk derste fazla ders vermez. Onu rahatlatmaya çalışır. Bu davranışlarıyla o, bir öğretmenin nasıl davranması gerektiğini bilen bir öğretmendir.

Dede, bir yer minderi gösterdi ve: “otur, kızım” dedi. Sonra eğildi, çocuğun ellerini dizlerinin üstüne koydu, parmaklarını açtı. Bu hareketle Rabia'nın sımsıkı duran vücudu gevşedi, içine de biraz sükûn geldi, çarpıntısı, korkusu geçti. Kendisi harmanisini minderin üstüne attuktan sonra çocuğun karşısına bir minder çekti, oturdu. Yün şalvarı aşınmış,

mintanının dirsekleri yamalı, kolsuz yeğinin üstünün havı gitmişti. Fakat bu zahiri fukaralığa rağmen, giyinişinde bambaşka bir hususiyet vardı. Hemen o dakika ders başladı. “Düm, tek, tek, düm, tek...” hem söylüyor, hem çocuğun ellerini dizlerine vuruyordu. Bu en basit usule çocuk alışınca, sedirin üstünden neyini aldı, kolay bir hava üflemeye başladı (Adivar, 2004: 69).

Vehbi Dede, tüm din adamlarının saygı duyduğu bir Mevlevi’dir ki İmam Hacı İlhami Efendi bile, onun yaptıklarında kötü maksat aramaz. Torununa tef çaldırttığı için kızı Emine isyan etse de, imam, Vehbi Dede’nin eğlence amaçlı tef çaldırmadığını bilir (Adivar, 2004: 70).

Vehbi Dede, Rabia’ya sırasıyla udu, kanunu, alaturka sazların hemen hepsini ve telli sazları çalmayı öğretir. Öğrencisinin kabiliyetli olması ve hızla öğrenmesi onu hayran bırakır. Öğrenme aşkı bitmeyen öğrencisine zevkle ders vermeye devam eder. Her yıl Ramazan’da ders vermeyi bırakan Vehbi Dede, bu öğrencisi için istisna yapar ve perşembe akşamları ona ders verir. Vehbi Dede, otuz seneden beri ilk kez böyle istidatlı bir öğrenciyle karşılaşmıştır ve öğretmekten çok zevk alır.

Vehbi Dede, Rabia’ya kendi öğrencilerinden bazılarını bırakır. O zamana kadar hep ilâhi okuyup ve mukabeleye giden Rabia’ya ilk defa baştan sona *Mevlit*’i okuyabileceğini söyler. Bu da, öğrenimi hususunda eksikliğini görmediği öğrencisinin öğretmenlik yapabileceğine inandığını gösterir.

Rabia’nın bir diğer eğitmeni olan Peregrini, alafranga ailelere piyano hocalığı eden bir Avrupalıdır. Saray’da efendilere de ders verdiği için Selim Paşa onu göz hapsine almaya mecbur olmuş, bir zaman sonra zararsız, belki de biraz divane telakki ettiği için kendi haline bırakmıştır. “Sivri sakallı, şeytan yüzlü herif” pek de öteki Avrupalı piyano hocalarına benzemez. Türkçeyi Türk gibi konuşan Peregrini, Doğu felsefesini, kültürünü İstanbul’da en iyi bilenler arasındadır. İtalya’da bir manastırda rahip iken kaçıp Türkiye’ye gelmiş, memleketini ve dinini terk etmiştir.

Kudret Bey, padişahın yeğeni olan Nejat Efendi’ye edebiyat dersi veren bir öğretmendir. Sarayca benimsenmeyen bir şair olmasına rağmen, padişah yeğenine ders vermesine göz yumulur. Sebebi ise Kudret Bey’le ilgili değil, Nejat Efendi’nin sessiz,

tehlikesiz biri olmasındandır. Romanda onun nasıl bir öğretmen olduğu ile ilgili bir bilgi yoktur.

Nejat Efendi, İngilizce dersini Robert Kolej öğretmenlerinden Miss Hopkins'in eşinden alır. Robert Kolejde çalışan öğretmenin yabancı olduğu bilgisine ulaşılır.

Tatarcık romanında Lâle, İngiliz mürebbiye tutamayacak olan ailelerin kızlarına İngilizce dersleri verir. Ondan özel ders alan aileler çok memnun kalırlar. Bu sebeple onu tanıdıklarına tavsiye ederler. Böylece para kazanmaya ihtiyacı olan Lâle'ye geniş bir iş alanı doğar.

Sonsuz Panayır romanında Ayşe Balkar, daha lise öğrencisi iken öğretmeni Ali Bey sayesinde özel ders vermeye başlar. Maddi durumunun iyi olmadığını bilen Ali Bey, zengin çevresine Ayşe'yi tavsiye eder. Ayşe, babasından öğrendiği eski yazıyı, *Kur'an* okumayı, namaz surelerini ve edebiyat bilgisini kullanabileceği bir ortam bulmuştur. Ne işe yarayacağını bilemediği bu bilgiler sayesinde para kazanmaya başlamıştır. Bollukların kızları Malike ve Müfide'ye iki bölümden oluşan ders verir. Birinci bölüm eski yazı, *Kur'an* okuma ve sure ezberlemeden, ikinci bölüm ise Divan edebiyatından oluşur. Safi-Türklerin kızları Nermin ve Şermin'le Tanzimat edebiyatı metinlerinden parçalar işleyecektir. Şaşırtmaçların kızı Zeynep'le eski harfler ve edebiyat üzerine ders yapacaktır.

Ayşe, Safi-Türklerin evine gittiğinde öğrencilerinin Fransızca hocaları Matmazel Kofman'la karşılaşır. Lâle Safi-Türk, Fransızca hocası Kofman ile Türkçe hocası Ayşe Balkar'a ayrı muamele eder. Kofman'ı misafirlerle çay içmeye davet ederken, İstanbul'un arka sokaklarından gelen Ayşe'yi davete dâhil etmez. Çocukları beklediği odaya çayının getirilmesi emrini veren Lâle Safi-Türk, sınıf farkını Ayşe'nin hissetmesine çalışır (Adivar, 1987b: 196).

Ayşe, kendisine tepeden bakılan bu evde kendini hiç aşağıda göstermez. Hatta eski harflerin öğretilmesi hususunda kızlarla anneleri arasındaki tartışmaya, son noktayı koyar. Ali Bey'den öğrendiklerini kendi fikirleriymiş gibi göstererek vereceği dersin yönünü belirler. Ayşe'nin etkisiyle eski harflerin öğretilmesinden vazgeçen anne Safi-Türk, kızların Tanzimat Dönemi metinleri işlemeleri kararına varmıştır.

Ayşe Balkar, Behire Bolluk'ta öyle bir izlenim bırakmıştır ki -biraz da Ayşe'yi Lâle Safi-Türk'ün alaylarından korumak maksatlı- Ayşe'nin öğrencileriyle yüz göz olmamak için dans etmeyecek kadar sert bir öğretmen olduğunu söyler. Ayşe, karşısındaki zengin öğrencilerin kendisiyle alay etmelerine müsaade etmemek için ağırlığını koyan bir öğretmendir (Adıvar, 1987b: 170).

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Sabiha Hanım'ın beslemelerinin eğitimi için konağa Hoca Efendi gelir. Kâhya Kadın'ın odasında ders veren “yeşil sarıklı, kara sakallı” hocanın karşısında öğrenciler diz çökerek, rahlenin başında otururlar. Hoca Efendi, kendi *Kur'an*'ını rahlenin üzerine koyup, öksürdüğünde dersin başladığını ilan eder. Bütün besleme kızları rahlesinin önüne tek tek oturarak okudukları sureleri dinler. Sonra da öğrencilere kıraat kitabından okutarak derse devam eder. Yeni gelen öğrencisi Nümune'ye elifba cüzünü vererek ders işleyecektir. Ancak, okumayı istemeyen Nümune'nin harfleri öğrenmek yerine uyumayı tercih etmesi nedeniyle, üç günlük bir denemeden sonra kızın “aptallık nümunesi” olduğunu söyleyerek dersine almaz. Hoca Efendi, eski tip bir öğretmendir. Konakta, *Kur'an* öğrenmeye dayalı ders verir. Ondan ders alan besleme kızlar, hocadan çekinirler (Adıvar, 1977: 257-258).

Konağa, haftada bir-iki kere beslemelerden yeteneği olanlara, saz ve şarkı öğretmesi için bir hoca gelir. Romanda, bu hocayla ilgili başka bir bilgi yoktur.

Çaresaz romanında Mediha, ilkokul öğretmenliğini bırakınca özel ders vermeye başlar. Mediha, Sami Selçuk'un üniversiteden beş arkadaşına özel ders verir. Gün geçtikçe öğrencilerinin sayısı da artar. Dört yeni Hukuk Fakültesi öğrencisi ve bir Edebiyat Fakültesi öğrencisi ondan ders almaya başlar. Mediha, bunlara haftada üç kez ders verecektir. Her seansta beşten fazla öğrenci kabul etmemektedir. İşini çok ciddi ele aldığı için de çok yorulur. İlkokul öğrencileri için yaptığı hazırlıktan daha fazla “emek ve irade” isteyen bir çalışma yapar. “Kudretli ve sakin” tavırlarıyla, öğrencileri üniversitedeki herhangi bir büyük profesörün dersinden daha fazla dikkatli ve sessiz onu dinlerler. Mediha'ya göre gençlere ders anlatmak, çocuklara ders anlatmaktan daha zordur (Adıvar, 2006a: 41).

Mediha, ders vereceği öğrencinin önce bilgisini yoklar, seviyesini tespit eder. Çok okuyan biri olduğu için her öğrencinin okuduğu bölümüyle ilgili konuşabileceği bir şeyler vardır.

Talebeler gelip de yerlerini aldıkları zaman yeni talebenin bilgisini biraz yokladı. Evet, ötekilerle birlikte derse devam edebilecekti. Sonra da yeni gence İngiliz edebiyatında en çok kimi sevdiğini sordu. “Shakespeare” deyince, Mediha oturduğu yerde Hamlet’ten parçalar okumaya başladı (Adivar, 2006a: 76).

4.3.2.1. Mürebbiyeler

Mürebbiye, TDK’nin *Türkçe Sözlük* (2005)’nde “Bir çocuğun eğitim ve bakımıyla görevlendirilmiş kadın” olarak tanımlanır.

Genellikle öğrencilerinin konaklarında kalan ve ailenin bir ferdi sayılan mürebbiyeler, öğrencileriyle ve aile bireyleriyle iyi ilişkiler kurmalıdır. İnsani, ahlaki ve ilmî bakımdan kusursuz olmaları başarılı olmaları için şarttır. Öğrencisini tanıyarak yönlendirmek, ona rehberlik yapmak, yeteneklerini geliştirmesini sağlamak en önemli görevidir.

Osmanlı’da Tanzimat Döneminde, yeni ve yabancı okullara ilginin arttığı dönemde özel ders de giderek yaygınlaşır. Zengin ve orta halli aileler, çocuklarının tahsil ve terbiyesine önem vererek ev içinde eğitim-öğretim ortamı hazırlarlar. Ya aile reisi ya da tutulan özel hocalar ile dersler verilir. Konakta kalan ve ailenin bir üyesi durumuna gelen özel hocalar genellikle Fransız mürebbiyelerdir. Yabancı dile verilen önem ve Batı’ya çabucak adapte olabilme amacıyla mürebbiyelere sıkça başvurulur. Çocuklara yabancı dil başta olmak üzere musiki, el sanatları ve Batılı terbiye gibi hususlarda yetiştirmeye çalışırlar (Ceran, 2002: 216).

Bununla birlikte özellikle modernleşme sürecinde yabancı mürebbiyelerin küçük çocuklar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler de söz konusu edilmiştir. Romanlarda da bu tip mürebbiyelerin eleştirildiğini görürüz.

Halide Edip, romanlarında mürebbiye konusuna değinmiştir. Küçük yaşta batılı mürebbiyelerden eğitim alan kahramanların yabancı dili anadilleri gibi bilmeleri, mürebbiyelerin çocuklara sağladığı yararlarıdır. Batılı eğitim alan bu kahramanların aynı zamanda kendi kültürlerini terk etmedikleri de görülür.

Raik'in Annesi romanında Fransız bir mürebbiyeden bahsedilir. Bu mürebbiye, anlatıcı olan Siret tarafından hem fiziki görünüşü hem de davranışları açısından eleştirilir. Fransızca konuşan bu mürebbiyeyi “korselenmiş, ortası incelmış, büyük şapkalı” olarak tavr eder ve onu “et kümesini meydana getiren bir fıçı”ya benzetir. Çocuklar da “iki güzel kukla”ya benzer. Bu benzetmeyi çocukların yanlış eğitim görmeleri üzerine yapar. Öyle ki çocuklar Fransızca konuşurlar, fakat çocukların hangi milletten oldukları belli değildir. Çocuklar, millî kimliklerinden habersizdirler. Halide Edip’in romanları içinde en olumsuz mürebbiye tipi bu romanda yer alır (Adıvar, t.y. : 138).

Seviyye Talip romanında, Seviyye’nin mürebbiyesi “kalın ayakkabılı, gözlüklü, kuru bir İngiliz” olarak tanıtılır. Seviyye, çoğu zaman mürebbiyesinin sözünü dinlemeyip, erkek oyunları oynamaya kaçsa da nihayetinde mürebbiyesinin dediği olur. Mürebbiye, öğrencisine sözünü geçirir.

Handan romanında, Cemal Bey kızlarını yetiştirmek için İngiliz mürebbiye tutar. Kızlar bu mürebbiye sayesinde çok iyi İngilizce konuşabilirler. Hatta yurt dışına çıktıklarında, hiç yabancılık çekmezler.

Son Eseri romanında Kâmuran’ın “ince belli güzel bir Fransız mürebbiyesi” vardır. Mürebbiyesinin resim yapıp iyi piyano çalması, Kâmuran’ın da bu alanlardaki yeteneğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu da küçük yaşlarda alınan eğitimin ne kadar önemli olduğunu gösterir (Adıvar, 2008: 98).

Sinekli Bakkal romanında, Behire Hanım hem Fransız mürebbiye elinde büyümüş, hem de kendi kültürünü öğrenip benimsemiştir. Ancak romanda pasif bir karakterdir. Çocuklarına örnek bir anne olamamıştır. Kızları daha çok batı taklitçisi babanın etkisinde kalarak Fransız mürebbiyelerle yetişmişlerdir. Romanda mürebbiyelerin özelliklerine yer verilmemiştir. Ancak, kızlar üzerinde etkili oldukları görülür. Küçük yaştan itibaren kendi

kültürlerinden ayrı kalan kızlar, annesinin alaturka musiki söylemesi gibi millî olan şeylerle alay ederler. Bu da olumsuz eğitimin neticesidir.

4.4. Öğrenci Tipleri

Halide Edip Adivar, romanlarında birbirinden farklı pek çok öğrenci tipine yer verir. Öğrencilerden kimisi zengindir, kimisi de fakir. Okudukları okullar, aldıkları özel dersler onların maddi durumları hakkında bilgi verir. Bazı fakir öğrenciler ise, zenginlerden gördüğü maddi destekle iyi okullarda eğitim görme fırsatını yakalar. Romanlarındaki öğrencilerden kimisi olumlu, kimisi de olumsuz niteliktedir. Öğrencilik yıllarında aldıkları eğitimle kişilikleri oluşan kahramanlar, iyi bir eğitimle olumlu kahraman olurlarken iyi eğitimden nasibini alamayanlar olumsuz kahraman olarak romanda yer alırlar.

4.4.1. Öğrenci Kıyafetleri

Halide Edip Adivar'ın ilk romanı *Heyulâ*'da öğrenci tipi yoktur. İkinci romanı olan *Raik'in Annesi*'nde mürebbiye etkisinde büyüyen çocukların olumsuz durumundan bahsedilir. Roman anlatıcısı olan Siret'e göre, yolda karşılaştığı çocuklar, Fransız mürebbiye elinde büyüdükleri için çok iyi Fransızca konuşmaktadırlar ancak çocuk olmaktan çıkmış, “iki güzel kukla”ya benzemektedirler. “Beyaz ponje elbiseler” ve “başlarında büyük beyaz güneşlikler” bulunan “altı ve dört yaş arasında”ki bu çocuklar, elbiselerini hiç kirletmemişlerdir (Adivar, t.y.: 138). Kendi millî kimliklerini kaybeden ve hangi milletten oldukları belli olmayan bu çocuklar, roman anlatıcısı tarafından sevilmezler. Mürebbiye elinde büyüyen olumsuz öğrenci tipleridir.

Seviyye Talip romanında Numan ve Fahir ise Galatasaray üniformalarını giyince kendilerini beş altı yaş büyümüş hissedenden komşu çocuklarıdır. “İlk şeritli okul elbisesini” giymek, onlarda büyümüşlük hissi uyandırır. Çocuklar, kendilerini beş-altı yaş büyümüş hissederler (Adivar, 1987a: 28).

Handan romanında Nazım'ı büyük bir dikkatle dinleyen Handan, notlar alır. Konakta özel ders için ayrılan odada “lacivert fistanı” ile hocası Nazım'ı can kulağıyla dinlemektedir. Yeni öğrendiklerine karşı ilgilidir.

“Handan lacivert fistanı üzerine parlayan saçları, küçük gergin çehresiyle elinde kalem, not alıyordu. Her yüksek ve yeni bir fikre gözlerinden bir fikir şimşeği ile mukabele ediyordu.” (Adıvar, 2009a: 67).

Yeni Turan romanında birebir öğrenci tanımlaması yoksa da “başları iki örgülü, arkaları düz, yırtmaçsız entarili, gözleri ışıklı birçok büyüklü küçüklü kızlar” ile genel bir öğrenci portresi çizilir. Sıralarda oturan bu öğrenciler öğretmenin anlattıklarını dinlemektedirler.

Son Eseri romanında Asım'ın sultani talebesi üniformalı hali hatırlanır. Daha fazla ayrıntıya yer verilmemiştir.

Mev'ut Hüküm romanında Amerikan Okuluna gidecek olan Atife'ye hazırlık yapılmış, “ciciler” alınmıştır. Sultani'ye gidecek olan Mehmet, bir sene sonra “çıplak ayakları”yla değil, “Sultani üniforması”yla annesinin ve Kasım Şinasi'nin karşısına çıkacaktır. Sultani'de okurken her pazar sabahı, annesiyle Kasım Şinasi'ye giden Mehmet, “temiz esvapları, parlak yakasıyla bit tavus kuşu kadar süslü”dür (Adıvar, 1983b: 82).

Vurun Kahpeye romanında Aliye, İstanbul'un serbest ve yaramaz öğrencilerine benzemeyen kasabanın çocuklarını incelediğinde öncelikle erkek öğrencilerin, kız öğrencilere baskı yaptığını, bu yüzden kızların merhamete muhtaç derecede silik iken erkeklerin daha saldırgan, daha canlı, kasaba halkının belirgin özelliklerini yansıtan gruplar olduğunu görür. Erkek çocuklar “yağlı, küçük, püskülsüz fesleriyle” kız çocuklarına saldırlar.

Bazan koşuşan, çok zaman makine gibi sıralara yapışık hasta ve soluk yüzlerine benzemeyen yağlı, küçük, püskülsüz fesleriyle kız çocuklara tahakküm eden erkek çocuklar, gözünün önünden gelip geçiyordu. Kızlar o kadar acınacak, silik idiler ki, Aliye üzerinde yalnız merhamet izleri bırakıyorlardı (Adıvar, 1999: 8-9).

Romanda Aliye'nin öğrencileri gruplara ayrılmıştır. Aliye, yuvarlak kırmızı yanaklı, yanık yüzlü, siyah gözlü çocukları genellikle “yalın ayak, yamalı şalvar”la görür. Burunları akan, elleri siyah olan bu çocukları Hatice Hanım'ın tersine çok sever. Bu grup çocuklar, yaşça en sağlam ve çocuğa en çok benzeyen gruptur. Ancak bu çocuklar da diğerleri gibi fırsat buldukça kendi kız kardeşleri ve kendi grubundaki kızlar hariç diğer kızları döver, onların saçını çeker (Adıvar, 1999: 9).

Aliye'nin sevmediği ikinci grup çocukları ise zengin, sözü geçen, kasabanın ileri gelenleri olan eşrafın çocukları ile memur çocukları oluşturur. Eşraf çocukları, cılız, bakımsız ve kirlidir; aynı zamanda zorba ve ahlâksızdırlar. Sigara içen, dedikodu yapan, karnı şiş, nefesi kokan, yarı sakat, hastalıklı bu çocukların arası Hatice Hanım'la karşılıklı sigara içecek derecede iyidir. Eşraf oğulları ile “kibarlık yarışı eden süslü, büyük memur çocukları” da Aliye'nin sevmediği bu gruba dâhildir (Adıvar, 1999: 10).

Sinekli Bakkal romanındaki Rabia, Peregrini'nin elini öptüğünde onu çok etkiler. Çünkü ders verdiği “alafranga, zengin” çocuklar, “saman kâğıdı kopyası” gibidirler. Rabia ise “üç sıkı kumral örgüsüyle, açık yüzüyle, nohudi yemenisiyle” tam “yerli bir örnek”tir (Adıvar, 2004: 73-74).

Bilâl, Sultani kıyafetiyle Rabia'yı etkilediğinin farkındadır. Bu nedenle üniformasını çıkarmadan bahçeye iner.

“Cuma günü Bilâl, mektep üniformasıyla gül fidanlarını çapalamaya çıktı. Rabia ile ilk tesadüf de orada olmadı mıydı? Kız mutlak oraya gelecekti. Üniformasını da çıkaramazdı. Kızın ince parmakları kollarının, yakasının şeritlerini saymıştı ve...” (Adıvar, 2004: 151).

Yolpalas Cinayeti romanında Mükerrerem'in öldürülmesi ile Akkız'ın şahidi olarak mahkemeye çıkan kız, hâlâ Nişantaşı Lisesi öğrenci kıyafetiyledir. Çünkü Mükerrerem, beş sene boyunca kabarelerde şarkı söyleyen bu kızın elinden parasını almış, onu karın tokluğuna çalıştırmıştır.

Hakikat, biçare bir mahlûktu. Arkasında yetimhane üniformasına benzeyen beyaz yakalı, siyah astar bir entari vardı. Bu solmuş, yıpranmış, yeşil bir renk almış entarinin altında

çamaşırları ve vücudunun müşkülâtle çeken, sürüklenir gibi yürüyen ince bacakları görünüyordu. Delik iskarpinlerinin ökçeleri çarpılmış, siyah çorapları her yerinden yamalı idi. Ve bu sefalet ve fukaralık kıyafetinin üstündeki baş, salonda herkesin dikkatini değil rikkatini uyandırdı. (...) Onun hali de, sesi de her zaman ahaliyi düşündürürdü. Bir türlü onun sahnede ne aradığını anlayamazlardı. Bilhassa öteki boyalı ve oldukça süslü kızların arasında bu sinmiş, korkmuş mektep çocuğu kıyafetli kızın mevcudiyetini izah etmek mümkün değildi (Adivar, 2003: 73-74).

Tatarcık romanında Lâle, Kandilli Kız Lisesi öğrencisiyken “hep aynı, yenleri kısa, kahverengi kostüm”lü ve “şapkasız”dır. Her sabah yüzer, sonra “elinde çantası” ile vapura atlayıp Kandilli Kız Lisesine gider (Adivar, 2009b: 29, 31).

Sonsuz Panayır romanında Ayşe’nin babası, liseye giden kızına ipek çorap alabilmek için büyük fedakârlıklar yapar. Çünkü kızının “sınıf dışı” olmasını istemez. Fakir olmalarına rağmen, kızının günün şartlarına göre giyinmesi için şapka almayı da kafasına koymuştur.

İpek çorap ve altı mantar iskarpin giymeyen kadınlar adeta sınıf dışı ve eski biçim insanlardır. Bunlar ve dudak boyası sosyal mevkiin, özellikle yeni zihniyetin İstanbul tarafında birer alametidir. Eski günlerde yeldirmeli ve başörtülü kadınlar nasıl hep bir eski zaman örneği iseler, bugün de boyasız ve ipek çorapsız kadın bir eski zaman örneğidir (Adivar, 1987b: 11).

Fakat, Cerrahpaşa’dan öteki moda ruh hallerini bilmeyen babası, bu hususta direniyordu. Onun tek bildiği şey Cerrahpaşa kızları için şapkanın ipek çorap kadar çok gerekli olmasıydı. Komşuları daktilo Nebahat Hanım, başında tepsi kadar bir şapka, elinde valiz kadar kocaman bir çanta taşıyordu. Çanta, şapka, pabuç hep bir renkte olacak, fazla olarak bir de yakada kürk bulunacak, ve bütün bu asorti şık kılığın birkaç yüz liraya patlayacağını pekala takdir eden Saffet, kızının en çok bir yıl sonra bunu elde edebilecek bir iş sahibi olacağına emindi (Adivar, 1987b: 15).

Ayşe Balkar’ın ders verdiği ikinci tip öğrenci grubu Safi-Türklerin kızları Nermin ve Şermin’dir. Ayşe’yle ilk karşılaşmalarında ona yukarıdan bakan iki zamane genci, giyim kuşamı ve hareketleri ile son derece şımarık iki kötü öğrenci tipidir. Saçları ikili örölüp göğüslerden aşağıya sarkıtılmış, kısa lacivert elbiselerinin altında dizleri çıplak, ayaklarında spor iskarpinleri olan bu kızlar eve “fingirti” ile girerler.

Önce koridorda bir fingirti, sonra Faust’taki Gretchenler gibi iki saç örölmüş, omuzlarından göğüslerine sallandırılmış, kısa fistanlı iki kız, eteklerini yanlarından tutup kaldırarak bir reverans yaptılar, içleri alayla ışıldayan iki çift şımarık göz, Ayşe’nin gözlerinin içine meydan okur gibi baktı. Dizlerinden yukarı lacivert fistanlarının altında dizleri çıplak, ayaklarında spor iskarpinleri vardı. İkinin de üst dudaklarının sol tarafı aynı zaviyede “a a a” dermiş gibi kalkıktı. Bu, icap ettiği zaman onlara dokuz yaşında kız çocukları tavrı veriyor ya da çevresindekilerin geriliğine gülen iki zamane genci rolünü başarı ile oynatıyordu (Adivar, 1987b: 196).

Akile Hanım Sokağı romanın başlarında sokakta yürüyen üç kızdan hareketle genel bir öğrenci tipi çizilmiştir. Askere benzeyen bu üç kızın davranışları, giyimleri yazar tarafından beğenilir. Kızlardan ikisinin saçlarının erkek gibi kısa, birinin de saçının atkuyruğu gibi toplanmış oluşu, terlik biçimi ayakkabı giymeleri, kolları ve bacakları örtmeyen giysilerinin olmaları ve makyajsız oluşları görünüş özellikleridir. Güzel ve ciddi olan bu kızlar, dikkat çektiklerinin farkındadırlar fakat kimseye de kendilerine yaklaşmak cesaretini vermezler. Bu tavırlarıyla ya üniversiteli ya da seçkin aile kızı olduklarını düşündürürler.

İşte, askervari yürüyerek geçen üç güzel kız! İkisnin saçları kesik, birinin saçı bir tarakla tepesine tutturulmuş, ucu bir at kuyruğu gibi sırtında sallanıp duruyor, kollar ve bacaklar çıplak, ayaklar da dümdüz, terlik biçimi ayakkabılar. Üçü de birbirinden güzel, fakat hiçbiridir. Gayet ciddidirler. Bazen konuşarak, bazen gözleri ufuklarda gelip geçerler. Kendilerine dönüp bakan erkeklerde uyandırdıkları alakadan hiç haberdar değildirler. Tavırları hiçbir erkeğe sulanmak cesaretini vermez. Yüzlerinde boyadan eser yoktur. Bunlar belki üniversite talebesi, belki de münevver aile kızlarıdır (Adivar, 2001: 11).

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Şirret Şinasi, kıyafeti düzgün de olsa, diğer öğrenciler tarafından dışlanan bir öğrencidir.

Şirret Şinasi, sınıfın en arkadaki talebeleri arasında otururdu. Kıyafeti her ne kadar paramparça değilse de, yani nispeten fakir değilse de, gene de talebe tarafından itilip kakılırdı (Adivar, 2006b: 50).

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Sabiha Hanım, beslemelerinin hepsine dersler aldırır. Özellikle Hoca Efendi'den başta *Kur'an* okumak olmak üzere çeşitli dersler alan beslemeler, derse başlamadan önce başlarını örterler. Bunun nedeni hocalarından kaçmaktan ziyade, derslerinin yarısının *Kur'an* okuma ile geçmesidir.

4.4.2. Öğrencilerin Maddi Durumları

Raik'in Annesi'nde Siret'in yolda görüp beğenmediği çocuklar, özentili giydirilmiş, mürebbiyeleri olan zengin aile çocuklarıdır.

Seviyye Talip romanında, çocukluklarından bahsedilen kahramanlardan Seviyye, Fahir ve Numan, konakta yaşayan zengin aile çocuklarıdır.

Seviyye, mürebbiyesinin sözünü dinlememekte ısrarcı olmasına rağmen en sonunda mürebbiyesine yenik düşen ve onun dediğini yapmak zorunda kalan bir öğrenci tipidir. Mürebbiye elinde büyümesi, maddi durumlarının iyi olduğunu gösterir.

Handan romanında da pek çok özel ders alan ve konakta yaşayan Handan, Şehper, Saffet ve Neriman maddi durumları iyi olan öğrencilerdir. Romanda Handan’la öğrenme hevesi hiç bitmeyen bir öğrenci modeli çizilir. Şehper, Saffet ve Neriman ile “hep aynı hocadan aynı tahsili” gören Handan hepsini arkada bırakır. Onlar “bir lisan, biraz da edebiyat” bilirken ve bunu kendilerine yeterli görürken Handan, sürekli yeni şeyler öğrenmek ister. Bir-iki dil bilip piyano çalmakla yetinmez. Hep daha çok öğrenmek ister (Adivar, 2009a: 41).

Yeni Turan romanında geriye dönüşlerle Oğuz’un öğrenciliğinden bahsedilir. Oğuz, altı yaşındayken mahalle mektebine gider, annesi her akşam ona ilmi hal ve cüz okutur. Annesi oğlunun rüştiyeye, ardından askeri okula gitmesini ve subay olmasını istese de hastalıkları artınca evin geçimini oğluna bırakmak durumunda kalır. Oğuz okulu bırakır ve evin geçimin üstlenir. Atla yük taşırken tanıştığı Mehmet Paşa, onun çalışmamasını ve okumasını ister. Oğuz, kendi çalışıp para kazanacak ve evinin geçimini kendi sağlayacaktır. Oğuz’un kararlı olduğunu gören Mehmet Paşa ona saygı duyar ve eğitimi hususunda ona yardımcı olur. Oğuz, on altı yaşına geldiğinde Mehmet Paşa’nın mülkiye idadisinin programını uygulaması ve Fransızca, Türkçe kitaplar okuması sayesinde idadi mezunları kadar bilgiye sahiptir. Bu sayede meslek edinir, öğretmen olur. Oğuz’un küçük yaşta tüm sorumlulukları üzerine alması, maddi durumlarının iyi olmamasındandır.

Halide Edip, zengin kahramanları sayesinde okumaya istekli olan öğrencilerini amacına ulaştırır.

Mev’ut Hüküm romanında Kasım Şinasi’nin maddi durumu iyidir. Öğrenmeyi seven, azimli, kararlı bir yapıya sahiptir. Öğrenciyken zengin kütüphaneye ve laboratuara sahiptir. Avrupa’ya, meşhur ve zengin bir doktor olarak dönmek için değil; “gerçeği bütün çıplaklığıyla görmek” için gitmiştir. Mesleğiyle ilgili öğrenimini bitirmesine rağmen, dört yıl daha “Avrupa’nın en güçlü ustaları karşısında, en iyi laboratuvarları içinde çalıştıktan sonra” memleketine dönmüştür. Kasım’ın okulu bitirmesine rağmen dört yıl daha kalması,

bir an önce para kazanmak zorunda olmamasındandır (Adivar, 1983b: 13-14). Maddi durumu iyi olan Kasım Şinasi, topluma faydalı olmak hususunda üzerine vazife düştüğünü hisseder ve iki çocuğun eğitim masraflarını üzerine alır. Bu öğrencilerden biri Mehmet, diğeri Atife'dir. Mehmet'i Sultani'ye gönderdiği için Çamaşırcı Ayşe Kadın ona minnettardır. Atife'yi de evdeki olumsuz tutumdan kurtulması için Amerikan Okuluna gönderir.

Vurun Kahpeye romanında Aliye'nin iki grup öğrencisi vardır. Birinci gruptakiler, yaşça en sağlam ve çocuğa en çok benzeyen, fakir çocuklardır; ikinci grup çocukları ise zengin, sözü geçen, kasabanın ileri gelenleri olan eşrafın çocukları ile memur çocukları oluşturur. Eşraf oğulları ile kibarlık yarışı eden süslü, büyük memur çocukları da Aliye'nin sevmediği bu gruba dâhildir (Adivar, 1999: 10).

Kantarcıların Sabri, babasının zenginliğine güvenerek, fakir bir çocuğu sıranın altında ayağını sallarken kendisine çarptı diye dövmeye başlar. Aliye, haksız yere dayak yiyen fakir çocuk Hidayet'i korur, suçlu Sabri'ye ceza verir.

Babasının ölümünden sonra, kendi dükkânlarında amcasına çıraklık eden Durmuş da Aliye'nin fakir öğrencilerinden biridir. Kazandığı gündeliklerle evin geçimin sağlar. Annesi çalışmaya başlayınca Durmuş'u okutmaya karar verir. Amcası da onun hesap öğrenip ileride kâtip ihtiyacını karşılaması için okula gitmesini ister. Öğretmenine zor günlerinde yardımcı olan Durmuş, yürekli ve bir o kadar duygusal bir öğrencidir (Adivar, 1999: 121).

Sinekli Bakkal romanında Rabia, annesi Emine ve dedesi Hacı İlhami Efendi ile bir evde yaşar. Maddi durumları kıt kanaat geçinmelerine imkân verecek ölçüdeyken, Rabia'nın mukabelelerden kazandıklarıyla daha iyi bir duruma gelir. Rabia, babasını tanıdıktan sonra onla yaşamak isteyince, mukabelelerden kazandıklarını dedesine vermesi şartıyla isteği kabul edilir. Tevfik'in bir mahalle dükkânı vardır ancak o bunu işletmek yerine gölge oyunu oynatır. Dükkânla ilgilenmez, zevk aldığı işi yapar. Bu nedenle Rabia, hem dükkânda çalışır, hem mukabelelere gider, hem de öğrenciliği Selim Paşa konağında devam eder.

Selim Paşa'nın okuttuğu öğrencilerden biri de Bilâl'dir. Rumelili Bayram Ağa'nın yeğeni olan Bilâl, Selim Paşa tarafından Sultani'ye gönderilir. Bilâl, kendisine Selim Paşa'yı örnek almakla birlikte kendi vasıflarını ondan daha üstün görür. Selim Paşa da onun bildiği şeyleri bilse, biraz “Fransızca” okusa kusuru kalmayacaktır. Maddi durumu iyi olmayan Bilâl, Sultani'de Selim Paşa tarafından okutulur.

Nejat Efendi'nin sarayında üç kıza Rabia'dan özel ders aldırılır. Bu kızlardan biri olan Gülbeyaz, “Habeş”tir ve o “hanedanlık” öğrenecektir. Nevgice ve Maypeyker ise sarışın, ufak tefek Çerkes kızlarıdır. Onlar ise kemeçe ve ud öğrenecektir. Bu üçlü alaturka takımı her pazartesiden çarşamba sabahına kadar gündüzleri Rabia'dan ders alırlar. Bu romanda da zengin kişiler, fakir çocukların eğitimlerini üstlenirler. Yetenekli olup okumaya durumları olmayan çocukların eğitimleri hususunda yardımcı olurlar.

Yolpalas Cinayeti romanında Mükerrerem tarafından aldatılan kız Nişantaşı Lisesi öğrencisidir. Romanda öğrenciliği ile ilgili bir bilgi yoktur. Mükerrerem tarafından kaçırılıp pavyonda çalıştırılmaya başlanınca, okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Geçimini kömürcülük yaparak sağlayan baba, kızını affetmez. Kızın ailesi onu reddeder.

Tatarcık romanında Tatar Osman, kızına tek başına ayakta durabilmesi için balıkçılığı öğretir. Balık tutmaya her gittiğinde onu da yanında götürür. Bu sayede Lâle, babasının ölümünden sonra kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmiştir. Lâle ve annesi maddi yönden darda olsalar bile kendilerinden yardım dileyenlere hiç sırt çevirmezler. Evlerinin bir bölümünü kiraya verirler. Lâle, İngilizce özel dersler vererek evin geçimine katkıda bulunur.

Romanda Haşim, Yediler'e ev sahipliği yapacak olan kuru sahibinin oğludur. Galatasaray mezunudur ve siyasete atılmayı ister. Zengindir ve milletvekili olmak için sonradan zengin olanlardan faydalanmak ister.

Salim, Galatasaray Lisesinden çıkar çıkmaz Paris'e gidip dört sene felsefe ve edebiyattan hem lisans hem de doktora yapmıştır. Kız ve erkek lisesinde öğretmenlik yapar. Maddi durumu iyidir.

Safa, Galatasaray’a ayak uyduramayan, babası imam olmasına rağmen o biraz da babasının tutuculuğuna tepkisel olarak dinsiz olmuş biridir. Babası sonradan Şinasi’nin babasının vekilharcı olmuştur. Annesi de Şinasi’nin dadısıdır. Onun Galatasaray’da tahsil edebilmesi, Şinasi’nin ailesinin mektep ve esvap masraflarını hatta cep harçlığını da karşılamaları sayesinde. Ancak o, hiçbir zaman Şinasi’ye karşı minnet hissetmez, hatta onu sürekli eleştirir. Yediler grubu içinde fakir olanlardandır.

Ahmet, Galatasaray Lisesi’nde okur. Babası Kayseri’den gelmiş bir bakkaldır. Fakir bir aileden gelir ve fakirliği sosyal bir hastalık olarak görür. Ailesinin zorlukla gönderdiği Galatasaray’da okurken fukaralığını daha çok hisseder ve iyi giyimli, lüks evlerde yaşayan, davranışları batılı olan bu çevreyi benimser. Amerika zenginlerinin hayatını ezberden bilen, Türkiye’dekileri merakla takip eden Ahmet, onlar gibi olmak ister.

Şinasi, zengin ve geleneklerine bağlı bir aile yapısına sahiptir. Rahatı ve yüksek mevkiyi seven biridir.

Hasan, tıp okur. Yaşının küçüklüğüne tezat olacak kadar çok bilgili, kültürlüdür. Maddi yönden orta halli bir ailenin çocuğu olduğu söylenebilir.

Recep, Yediler grubunun içinde Galatasaray Lisesi’nde okumayan tek bireydir. Tahsilini Robert Kolejde yaptıktan sonra İngiltere’ye Cambridge’e gitmiştir. Avukat olmak için Hukuk Fakültesine başlamıştır.

Sonsuz Panayır romanında Ayşe Balkar’ın özel ders verdiği üç tip öğrenci grubundan bahsedilir. Bu öğrenciler “ikibinler” denilen zengin ailelerin çocuklarıdır.

Ayşe’nin ilk öğrencileri olan Malike ve Müfide, Mühendis Süleyman Bolluk’la Behire Bolluk’un kızlarıdır. Kitabı bilgiye fazlasıyla sahip olan bu kızlar, maddi sıkıntı çekmedikleri için gerçek hayattan habersizdirler. Ayşe Balkar, fakir mahalle çocuklarının bu kızlardan daha çok hayat bilgisine sahip olduklarını tecrübe eder (Adıvar, 1987b: 26, 27, 28, 29, 30).

Safi-Türklerin kızları olan Nermin ve Şermin, Ayşe’nin ikinci grup öğrencileridir. Şımarık zengin çocukları oldukları, odalarından, kıyafetlerinden, hareketlerinden ve

konuşmalarından anlaşılır. Alman lisesinin kapanmasıyla İngiliz Okulu olan High School'a verilirler. Evde Fransızca hocaları Kofman'dan Fransızca'yı unutmamak için ders alırlar.

Samet Şaşırtmaç'la Emine Şaşırtmaç'ın kızları Zeynep, Fen Fakültesinde üçüncü sınıfta okumaktadır. Zenginliğine rağmen, gösteriştan uzak bir odası vardır. Ayşe'den ders alıp eski harfleri öğrenmeyi istemesi, ait olduğu kültürü daha iyi tanımaya çalışmasındandır. İki binler kargaşası, gösterişi arasında kimsenin dikkatini çekmeden, zenginliğini kullanmadan kendi köşesinde bir fikir hayatı yaşamak ister. Zeynep, üniversiteli arkadaşlarıyla ve bazen de profesörlerle toplanarak bunu gerçekleştirmeye çalışır.

Hem yatak, hem de çalışma odası olan yerde bir saat kadar çalıştılar. Odanın yandaki kapısından, Şermin'le Nermin'in odalarına oranla çok ağır, çok gösterişsiz, hatta fakircesine denilecek gibi döşenmiş bir oturma odası görünüyordu. Üniversiteli arkadaşları, hatta profesörlerinin kimi kez toplandığı bu odaya, eğer vakti olursa, Ayşe'nin de bazı akşamları gelmesini rica ediyordu (Adivar, 1987b: 201).

Romanda bazı kahramanların öğrencilik yıllarından bahsedilir. Ayşe Balkar, Ali Bey, Burhan, Samet Şaşırtmaç bu kahramanlardandır.

Ailesi fakir olduğu için çok zor koşullarda eğitime devam eden Ayşe, başarılı bir öğrencidir. Edebiyat öğretmenleri, konusunun gerçek hayattan alındığı hikâye yazma yarışması düzenlerler. En iyi hikâyeyi yazan öğrenci, klasik eserlerden altı tane kazanacaktır. Yarışmanın jürisi birkaç tane tanınmış yazardan oluşur. Sadece birinci olmayı istemeyen Ayşe, jüriyi de etkilemek ve zengin, ünlü biri olmak için ilk adımı atmak ister. Jürideki edebiyat öğretmeni Ali Bey'i ve onun gibi olan tüm jürileri etkilemek için kendi hayat hikâyesini abartarak yazmaya karar verir. Hatta kendisini gerçekte olduğunun tam tersine -evin geçimine yardımcı olma, ana babasına fedakârlıkları karşısında sevgi ve saygı duyma gibi- öyle tanıtır ki, sanki ana babasını fakir oldukları için hor gören o değildir. Nitekim hocalarının gözünü boyar ve birinciliği alır. Ali Bey, Ayşe'nin sınavlardaki başarısını ve derslere ilgisini beğenir. Sınıftaki bazı öğrenciler, yüksek not alabilmek için yaşlı hocalarının karşısında ağlarlar. Hiçbir zaman bu yola başvurmayan Ayşe, Ali Bey'in takdirini kazanır. Ayşe'nin yeteneklerini ve zekâsını keşfeden Ali Bey, onun liseyi bitirmeden iş bulmasını sağlar. Ali Bey'in çevresindeki kişiler onun tavsiyesiyle kızlarına Ayşe'den özel ders alırlar. Zengin olmayı kendine amaç edinen ve

yer yer öğretmeninin mütevazı yaşamını eleştiren, ailesini kabullenemeyen Ayşe, çalışkanlığına rağmen olumsuz bir öğrenci tipi olarak karşımıza çıkar.

Ali Bey, paraya değer vermeyen asker bir babanın ve idareli bir annenin tek çocuğudur. Baba, oğlunun yurt dışında eğitim görmesini çok ister ancak bunu görmek ona nasip olmamıştır. Annesi, oğlunu Paris’e öğrenime göndereceğini söylediğinde ise Ali Bey, annesine karşı gelir. Babasının ölümüyle evin idaresi ve ekonomik durumları sebebiyle Paris’te öğrenim görme teklifini reddeder. Annesi ise bu konuda karardır. Ali Bey’in yapması gereken, Paris’e gittiğinde diğer öğrenciler gibi sefahate dalmadan, kütüphanelerde bol bol çalışmaktır. Ali Bey, Fransız edebiyatı üzerine Sorbonne üniversitesinde okumuştur.

Burhan, Amerika’da Harvard Üniversitesinde eğitim almıştır. Burhan’ı yurt dışına gönderen Safi-Türk, onun mühendis olmasını ister. Ancak o, dayısının istediği mesleği seçmez ve kendi seçtiği “pek para getirmeyecek” alanda eğitim alır, bilimle uğraşır. Safi-Türk, yeğeninin kendi isteği doğrultusunda eğitim almadığını anlayınca maddi desteğini çeker. Burhan, odun kırarak ya da bulaşık yıkayarak geçimini sağlamış, öğrenimini kendi kuşağının gençlerini geride bırakarak tamamlamıştır. Ancak bu başarısını iş sahasında kullanacağı yer bulamaz. Dayısından gelen teklifi de reddederek dil dersleri verir, yazmak istediği bir yapıt üzerinde çalışır.

Dürüst bir mutasarrıfın oğlu olan Samet Şaşırtmaç, hayvanlara eziyet eden, okuldaki arkadaşlarının korku ve nefretlerini uyandıran bir öğrencidir. Kendini sevdiremediği için bunlara bir de “cinsi insiyak” da eklemiştir. Babası, oğlunun çıkardığı olayların bedelini öder, Bolu’dan ayrılmak zorunda kalır ve üç ay sonra kalp krizinden ölür. Annesi, oğluna diploma alabilmek için atadan kalma bir köşkü değerinden çok aşağı bir fiyata satar. Özel bir okuldan Samet Şaşırtmaç’a zenginliği sayesinde bir lise diploması alınır.

Romanda, dönemin zengin ve sosyete kesimi olan ikibinlerin çocukları genellikle özel liselerden mezundurlar. Bunun sebebi, çoğunda okuma istidadı olmamasıdır. Devlet okullarında bütün öğrencilere eşit muamele edilir. Öğrenciler, aldıkları notlara göre sınıfı geçerler ya da sınıfta kalırlar. İkibinlerin çocukları genellikle derslerine kafa yormadıkları

için, sınıfta kalırlar. Diploma almak için de paralarının gücünün kabul gördüğü bazı özel okullara çocuklarını verirler. Buradaki öğrencilerin çoğu “şişman, şaşkın, yaşlarıyla uygun olmayan alışkanlıklara kapılmış, hasta yaratıklardır.” İkibinlerin böyle çocuklarının arasında başarılı olan bazı istisnalar da mevcuttur.

Bazen, okula çocuk yazdırmak, bazen karaborsa davalarında iltimas ettirmek isteyen bir hayli tanıdıkları vardır. Hâlbuki değil başkalarının, hatta kendi çocuklarını sırf para kuvvetiyle bile bir okulda sınıf geçirtmeye tabii olarak güçleri yoktur. Bundan ötürü çocuklarına bir lise diploması elde ettirmek için birtakım dedikodulu ve bu gibi çürük işler gören özel liselere baş vururlar. Çünkü iki binlerin çocukları arasında –bazı istisnalar olmakla beraber- kafasını dersle yoranlar azdır. Birçoğu şişman, şaşkın, yaşlarıyla uygun olmayan alışkanlıklara kapılmış, hasta yaratıklardır. Bir çoğu Abdülhamit devrinin “asılzade” küçük beylerini hatırlatır (Adıvar, 1987b: 21).

Akile Hanım Sokağı romanında Akile, mahalle mektebine başlar fakat öğretmenlerinin sınıfa getirdiği romancıdan etkilenip kedilerinin aşk romanını yazacağını babasını söyleyince eğitim hayatı sonlanır. Ailesi orta hallidir.

Nermin, teyzesi ve eniştesinin ona tanıdığı imkânlar sayesinde Türkçeden başka İngilizce ve Fransızca hocalardan özel dersler alır. On yaşına girince, Washington’a elçi olarak giderken eniştesi ve teyzesiyle gider. Böylece Amerika’daki eğitimi başlar. Amerika’da İngilizcesini geliştiren Nermin, Miss Melon isimli Amerikalı bir hocadan ders alır. Amerikan tarihini ve edebiyatını okur. Maddi durumu iyi bir öğrencidir.

Tıp öğrencisi olan Gülbeyaz, Doktor Sadri Köksal’ın kâtibi gibidir. Hem Doktor Köksal’ın muayenehanesinin temizliğiyle, hem de asistanlık yapıp hastalarıyla ilgilenir. Kalacak yeri olmadığı için Doktor Sadri Köksal’ın evinde kalır. Doktor Sadri Köksal’ın dikkatini “Tıbbiye’de zekâsı ve çalışkanlığı, ilmi tecessüsü, bilhassa hastalara karşı gösterdiği alakadan dolayı” çeker. İngilizcesini geliştirmek için Amerika’da yaşamış olan Nermin’le arkadaşlık kurmak ister. Okuması için maddi yardımda bulunan Güzide’ye yük olmamak için İngilizce hocadan özel ders almaz. Gülbeyaz’ın ilgisi iç hastalıklarında olduğundan dâhiliyeci olmak ister. Staj yılının ilk üç ayında imtihanını başarılı bir şekilde verir. Diğer kliniklere başlamıştır. En çok asabiye ve akliyyede sıkı arkadaşlıklar kurmuştur. Sevdiği ve evlenmek istediği Feyzi Yürekli’yi de bu arkadaşlar arasında tanımıştır. Feyzi Yürekli, cerrahi bölümünde başarılı bir öğrencidir. Tanınmış, zengin bir ailenin çocuğudur (Adıvar, 2001: 53, 97, 98, 105).

Benim lise İngilizcem ilim kitaplarına kafi gelmiyor. İngilizce hocaları da çok pahalı. Artık bizim Güzide Teyze'den daha fazla yardım bekleyemem. İşte hep bunun için Samim Bey Amca'nın yeğeni ile ahbaplık etmek istiyorum. Belki İngilizcem için faydalı olur (Adıvar, 2001: 96).

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım, sessiz ve derslerine ilgili bir öğrencidir. Babası çeteye karışmış olduğundan İstanbul'a annesi ile kaçarak gelmiş, kimliklerini değiştirmişlerdir. Babası ile ilgili kimseye bir şey söylememesi doğrultusunda tembihlenmiştir. Bu yüzden o kimseyle samimi olamaz. Mahalle mektebinde okurken Kasım, para kazanmak için okul çıkışında fındık, fıstık ve kestane satarak kazancını annesine verir. Annesinden aldığı iki kuruş harçlığının bir kısmını arkadaşı Şinasi'ye kendisini koruması için verir. Mahalle mektebinde bir ay kaldıktan sonra rüştiyeye başlayan Kasım, satıcılığa devam etmektedir. Bu arada babasının şehit haberi gelir. Annesiyle birlikte, babasının vasiyeti üzerine Sadık Usta'nın yanına yerleşirler. Ortaokul ve liseye giderken, Sadık Usta'nın muhalebici dükkânında ona yardımcı olur, şehir tiyatrosunda da bilet satışı, oyunculuk gibi görevler alır. Öğrenciliği boyunca sürekli değişik işlerde çalışan Kasım'a, Gordon Lee maddi yönden yardımcı olmayı teklif etse de Kasım bunu reddeder. Amerika'daki bir üniversitede tıp okursa tüm masraflarını karşılayacağını söyleyen Gordon Lee'ye ülkedeki üniversitelerden birinde okumayı tercih ettiğini söyler. Bu arada arkadaşı Gülizar'ın siyasete karışmış olduğunu öğrenir. Ondan uzaklaşmak için Amerika'ya gitmek zorunda kalır. Halide Edip'in bu romanında Amerikalı bir zengin olan Gordon Lee, yetenekli gördüğü Kasım'ın üniversite masraflarını karşılar. Kasım ise, küçük yaşta çalışmak zorunda kalıp okumayı başarabilmiş bir öğrenci tipidir.

Şirret Şinasi, maddi açıdan orta halli bir öğrencidir. Arkadaşlarına sataşır, onlara iğne batırıp bir şey olmamış gibi davranır. Onların ayakkabılarını deler ve sefertaslarındaki yemeklerini yer. Sınıfın düzenini bozar. Hocadan yaramazlıklarından dolayı dayak yer ama hiç isyan etmez. Kendisine yakınlık gösteren Kasım, onun tek arkadaşıdır.

Sultan ve Gülizar, romandaki kız öğrencilerdir. İkisinin de maddi durumları çok iyidir. Sultan, kız mektebi öğrencisidir. Gülizar ise Edebiyat Fakültesinin Felsefe Şubesinde okur. “Kominist ve Rus ajanı” olduğu iddia edilen Gülizar, emniyet tarafından tutuklanıp sorgulanır. Bir sonuç alınamayınca serbest bırakılır (Adıvar, 2006b: 96, 98).

Sevda Sokağı Komedyası romanında, Sabiha Hanım, beslemelerinin hepsine Hoca Efendi'den başta *Kur'an* okumak olmak üzere çeşitli dersler; saz ve şarkı hocalarından da yeteneği olanlara musiki dersleri aldırır. Bu beslemeler içinde, okumaya elverişli olmayan tek öğrenci Nümune'dir. Hocanın "Aptallık nümunesi" adını verdiği Nümune, istediği şeyleri elde etmek için okumanın gerekli olmadığına inanır. "Hanım" olma amacına giden yolda eğitim aranmadığını düşünerek kendini okumaya vermeyen bir öğrencidir.

Halide Edip'in romanlarında, zenginlerin eğitimini üstlendiği öğrencilerden Nümune başarısız olan, okumak istemeyen tek öğrenci tipi olarak karşımıza çıkar.

Çaresaz romanında belirgin bir öğrenci tipi yoksa da, ilkokul öğretmenliğinden istifa edip evinde üniversiteli gençlere ders veren Mediha'nın her iki öğrenci gurubunu mukayesesi dikkat çeker. İşini çok seven ve ciddiye alan Mediha, genç talebelerine ders vermenin, çocuklara ders vermekten daha fazla yorucu olduğunu dile getirir. Çünkü gençler, küçüklerden ziyade emek ve irade ister. Özel ders alan Hukuk Fakültesi ya da Edebiyat Fakültesi öğrencileri, dikkatli ve sessiz ders dinlemektedirler. Bu öğrencilerin özel ders almaları, onların maddi durumlarının iyi olduğunu gösterir.

O gün dört yeni Hukuklu(Hukuk Fakültesi'nden) ile Edebiyat Fakültesi'nden bir talebe müracaat ederek, haftada üç saat ders vermesini Mediha'dan rica etmişlerdi. Mediha, esasen her seans için beş talebeden fazla alamıyordu. Hocalığı çok ciddiye aldığından, bu dersler onu iyice yoruyordu. Bu gençler küçüklerden ziyade emek ve irade istiyordu. Mediha'nın o kadar kudretli ve sakin bir tavrı vardı ki, gençler onun karşısında üniversitedeki herhangi büyük bir profesörün dersinden [daha] fazla dikkatli ve sessiz dururlardı (Adıvar, 2006a: 40).

4.5. Eğitim Ortamlarının Fiziki Özellikleri

Hem konak eğitimi almış hem de örgün eğitim kurumlarında ders görmüş ve öğretmenlik yapmış olan Halide Edip, romanlarında da bu tecrübelerinden faydalanmış, eğitim ortamlarının tasvirlerine romanlarında yer vermiştir. Dersliklerde modern eğitim sisteminin araç-gereçleri bulunmakta, çeşitli enstrümanlar özel derslerde tercih edilmektedir.

Halide Edip Adivar'ın romanlarında yer alan okul, idare binaları, derslikler, özel ders verilen odalar ve ders araç-gereçleri “Eğitim Ortamlarının Fiziki Özellikleri” başlığı altında incelenmiştir.

4.5.1. Okul ve İdare Binaları

Yeni Turan romanında Anadolu’da açılan okullardan, kütüphanelerden, yurtlardan bahsedilir. Dış görünüşleriyle ilgili ayrıntılara yer verilmemiştir.

Vurun Kahpeye romanında Aliye’nin bakış açısıyla maarif dairesi, okul ve sınıf ortamı anlatılır. Trenle gelir gelmez maarif dairesine giden Aliye, hademe ile karşılaşır. Yerler kirli, tükürük ve balgamlarla doludur. Tavanı örümcekli olan daire, loştur ve dairenin çok ağır bir kokusu vardır:

Sabah hayli erkendi; sandığını arabada bıraktı, Maarif Dairesi’ne girdi. Odanın kapısından bir gözü kör, başı beyaz paçavra ile sarılmış ihtiyar bir adam, sac bir mangalda kömür yakıyor, bir ayağı kopuk hasır iskemleyi aynı zamanda duvara dayayarak muvazene yaptırıp üstüne oturmaya çalışıyordu. Yerde kabarmış kirlerin, üzeri sulanmış sıkça tesadüf edilen, donmaya yüz tutmuş tükürük ve balgamlara basmamak için ihtiyatla yürümek lazım geliyordu; loş ve tavanı örümcekli bu Daire’nin çok ağır, insanın içine çöken bir kokusu vardı (Adivar, 1999: 3).

Kerim Usta’nın Oğlu romanında Ömer Hoca’nın bulunduğu mektebin özellikleri, Kasım’ın gözlemiyle verilir. Tek sınıflı olan mektebin pencereleri sokağa bakar. Mektebin üstündeki küçük odada ise Ömer Hoca, ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Kasım, okula Hasan Amcası’nın hocayla görüşmesinden sonra başlamıştır. Okula başlaması için hocanın kabul etmesi şarttır. Hoca, sınıfın sıkışık olduğunu söyler ancak yine de çocuğu reddetmez, misafir olarak sınıfa alır.

4.5.2. Derslikler

Yeni Turan romanında sınıflar genel olarak büyük ve çok pencerelidir. Duvarda öğretmen bitki, hayvan, eşya resmi çizdiği bir tahta vardır.

Öbür yanı büyük ve pek çok pencereli uzun bir dersane, başları iki örgülü, arkaları düz, yırtmaçsız entarili, gözleri ışıklı birçok büyüklü küçüklü kızlar sıralarda oturmuşlar, bir yanda öğretmenin dediği şeyi dinliyorlar. Akşam azatı olmak üzere (Adivar, t.y. : 115).

Vurun Kahpeye romanında Aliye'nin atandığı mektebin toprak avlusu pis ve karanlıktır. Kırık kapılı bir tuvaletten yayılan kokularla mektep, pis bir yer olarak anlatılır.

“Mektebin pis ve karanlık toprak avlusunda kokusuna mani olamadığı kırık kapılı helâ.” (Adıvar, 1999: 8).

Aliye, sınıfa ilk girdiğinde pencerelerine kâğıt yapışmış pis sınıfta sigara dumanının birikmiş olduğunu görür.

“Aliye, ilk sınıfa girdiği zaman, pencerelerine kâğıt yapışmış pis dershanede epeyce birikmiş sigara dumanı, laubali sırtan bir sürü küçük yüz gördü.” (Adıvar, 1999: 10).

4.5.3. Özel Ders Verilen Odalar

Handan romanında konak eğitimi, ders için ayrılan özel odada gerçekleşir. “Duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşınmış” bu odada pek çok kişinin vaktiyle ders almış olduğunun bahsi geçer.

“Ertesi günden Handan’la beraber ders odasına geçtim. Bu, duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşınmış sevgili odadan ne kadar çehreler geldi geçti.” (Adıvar, 2009a: 40).

Sinekli Bakkal’da Vehbi Dede’nin ders verdiği odada öğrencisi için bir yer minderi vardır. Oda ile ilgili ayrıntılar, araç gereçler hakkındadır.

Sonsuz Panayır romanında zengin kızların özel ders aldıkları odalar mukayese edilir.

Ayşe Balkar’ın özel ders verdiği Safi-Türklerin etüt odası, maroken döşemelidir. Burası camlı kitap rafları, karşı karşıya duran yazı masaları ile kişide ağır bir etki yaratan bir odadır (Adıvar, 1987b: 195).

Ayşe'nin Zeynep Şaşırtmaç'a ders anlattığı oda ise hem yatak odası, hem de çalışma odasıdır. Nermin ve Şermin'in odalarına göre gösterişsiz olan bu oda, hatta fakirce döşenmiştir. Bu odada Zeynep, üniversiteli arkadaşları, hatta profesörleri ile toplanır. Zengin olmalarına rağmen, gösterişe önem vermeyen Zeynep, bu yönüyle Safi-Türklerin kızlarından farklıdır (Adıvar, 1987b: 201).

4.5.4. Ders Araç Gereçleri

Heyulâ romanında güzel sanatlarla ilgili olan Selma'yla Ziya piyano, Şahap viyolonsel; *Raik'in Annesi* romanında Refika ile Necibe piyano, Siret ve Mansur ise keman çalabilmektedirler. Batılı müzik eğitimi alan bu kahramanların çaldıkları piyano, viyolonsel ve keman batı müziği aletleridir.

Seviyye Talip romanında, Cemal Bey piyano hocalığı yapar. Özel ders verdiği konakların hepsinde piyano bulunur.

Handan romanında, musiki ile ilgili derslerde piyano; felsefe, tarih, edebiyat, sosyoloji ve dil derslerinde ise kitaplar vazgeçilmez ders araç gereçleridir.

Yeni Turan romanında Anadolu'da açılan kütüphanelerde çok sayıda Fransızca ve Türkçe kitap vardır. Öğrenciler sıralara otururlar. Öğretmenin bitki, hayvan, eşya resmi çizmek için kullandığı tahta, duvarda asılıdır. Sinematografla cuma günleri çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları verilir. "Akşam azatı" olunca öğrenciler okuldan çıkar.

Yeni Turan lideri Oğuz'un eğitimi ile ilgili bilgi verilirken, annesinin okutma kabiliyetinin olduğundan, Oğuz'a "ilmühal" ve "cüz" okuttuğundan bahsedilir. Oğuz'un annesi, oğluna ve oğlunun arkadaşlarına "Tebareke cüzünü", "*Kur'an*, İlmühal ve biraz da kıraat"ı öğretir.

Yeni Turan yurtlarında mindere oturularak rahlede ders çalışılır. Mindere oturarak rahlede ders çalışmanın zorluğu "rahleye doğru yükselen beliyle, tuhaf görünen" Feyzi

Efendi ile verilir. Mahalle imamı olan Feyzi Efendi, Yeni Turan yurtlarından birinde yüksekçe bir minderde oturarak rahleye eğilmiş, sallanarak bir şeyler okumaktadır.

Çevreme bakılır, yüzleri incelerken, kapıya yakın minderlerden birinin üstünde, diz çökmüş, gözleri rahleye dikilmiş, sallanarak bir şey okuyan küçük sarıklı bir ihtiyar ilgimi çekti. Adeta oturup da rahlede okunacak kadar yüksekçe olan bu minder üstünde, hoca efendi rahleye doğru yükselen beliyle, tuhaf görünüyordu. Bir iki adım attı. Birdenbire hocayı tanıdım. Bu bizim mahallenin imamı, elinde büyüdüğümüz, her Ramazan amcama iftara gelen Feyzi Efendi idi (Adıvar, t.y. : 24-25).

Son Eseri romanında Kâmuran, piyano; Asım, keman çalar. Her iki kahraman da batı müziği âleti seçmiştir. Her ikisi de resme meraklıdır ancak Kâmuran bu konuda çok yeteneklidir.

Mev'ut Hüküm romanında da piyano çalan Sara, batı müziği âletini seçmiş bir kahramandır.

Vurun Kahpeye romanında Aliye'nin atandığı mektebin tozlu sıraları vardır. Bu sıralarda çocuklar bazen yapışmış gibi otururlar, bazen de kavga ederler.

Aliye, vereceği derslerle ilgili ön çalışmalarını evde yapar. Odanın ortasındaki tahta masanın üzerinde bulunan hokka ve defterleri ile, bir öğrenci gibi çalışır.

“Tosun Bey ortadaki tahta masadan kaldırılan defterlere ve hokkaya bakıyor, bu iki ihtiyarın bir mektepli çocukları olduğuna hükmediyordu.” (Adıvar, 1999: 27).

Sinekli Bakkal'da Vehbi Dede, ney, tef, ud, kanun, alaturka sazların hemen hemen hepsiyle ve telli sazlarla musiki derslerini verir; öğrencisi Rabia'ya bunları çalmayı öğretir (Adıvar, 2004: 69,70). Vehbi Dede'nin ders verdiği odada “kırmızı bir bakır mangal” bulunur. Rahlesinin üstünde “yeşil kaplı, sarı yapraklı, Mesnevi'si” açıktır. Rahlenin iki yanında mum yanar:

Vehbi Efendi'yi kırmızı bir bakır mangalın önünde buldu. Beyaz pöstekisinin üstüne bağdaş kurmuş, oturuyordu. Yanındaki rahlenin üstünde yeşil kaplı, sarı yapraklı, Mesnevi'si açılmış. İki büyük mum yanıyor. Fakat o okumuyordu. Harmanisi omuzlarına atılmış, ağzında bir sigara, gözleri ateşe dalmıştı. Peregrini onu süzölmüş buldu. Gözleri her zamanki gibi dost tebessümüyle piyanisti karşıladı, karşısında yer gösterdi (Adıvar, 2004: 233).

Romanda Emine ve Tevfik'in birlikte gittikleri mahalle mektebinde tüm öğrenciler, rahlede ders çalışırlar, *Kur'an* okuyup, ilâhi söylerler. Onlarla ilgilenen kalfaları vardır (Adıvar, 2004: 13, 26).

Rabia, öğretmenliğe başlayınca “ilk basit peşrevleri ve türküleri ayırır”, notalar yazıp hazırlığını yapar. Öğrencilerine kemençe ve ud öğretmektedir. Ayrıca Rabia, Robert Kolejde çalınan “org”un sesini çok beğenir (Adıvar, 2004: 249, 282, 365). Piyano hocası olan Peregrini'nin tek ders aracı ise piyanodur.

Sonsuz Panayır romanında Ali Bey'in “halveti” dönemin ders araç gereçleri ile ilgili bilgi vermesi açısından önemli bir yer tutar. Ali Bey'in odası, eski anlamıyla halvet denilecek bir yer değildir. Çünkü Ali Bey, bu odayı “batılı düşünürün iç hayatını yaşadığı yer” olarak döşemiştir. Pencerenin önünde karşı karşıya duran rahat koltuklar, kapı tarafında, köşede üstü kitap raflı rahat sedir; geniş tahta, yazı masası, duvarlarda, tavana kadar yükselen kitap rafları bulunur. Kitaplığında Fransa'da okumuş Fransız kültürünü benimsemiş biri olarak, batıyla ilgili Fransızca kitaplar daha çok yer eder. Arkadaşı Felix Mandel'in gönderdiği roman ya da tarih türünde İngilizce eserler de bulunur. Daha ağır bir İngilizce ile yazılmış eserleri, İstanbul'a döndükten sonra aldığı Redhouse'un sözlüğü sayesinde izleyebilme olanağını yakalamıştır. Kütüphanesini babasından ve annesinden kalanlara eklemeler yaparak geliştiren Ali Bey, bir rafa özellikle “annesinin rafı” der ve o raftan kimseye kitap vermez. Tarih, idare ve askerlik ile ilgili ağırbaşlı eserlerin, büyük biyografilerin Türkçesi de, Fransızcası da babasından kalmıştır. Dinle ilgili ve bir kısım el yazmalarının da bulunduğu kitaplar annesinden kalmadır. Bunlara da Ali Bey bir hayli eser eklemiştir. Ortaçağın “ilmikelam ve mistik felsefesinden” başlayarak, yirminci yüzyıla kadar Fransızca ya da Fransızcadan çevrilmiş bu çeşit yapıtların birçoğu bu rafta bulunabilir. Annesinin okuduğu Alexandre Dumas çevirisi romanlar, Hüseyin Rahmi'nin romanları, *Muhammediyye*, *Ahmediye*, kişisel *Kur'an* ve *Mesnevi* çevirisi de kütüphanesinde bulunur (Adıvar, 1987b: 70,71,72,73,84,85).

Ayşe Balkar'ın ailesi çok fakirdir. Yine de Ayşe'ye günün modası ipek çorabı alabilmek için her türlü fedakârlığı yaparlar. Önceden “yeldirmeli ve başörtülü kadınlar” nasıl eski zaman örneği ise, o gün için de “boyasız ve ipek çorapsız kadın” eski zaman örneği olarak kabul edilir. “İpek çorap, altı mantar iskarpin, boya, çanta, şapka” sosyal

mevkiinin alâmeti olduğu için, Ayşe'nin ailesi yavaş yavaş kızlarına bunları tedarik etmeye çalışırlar. Ayşe'nin kendisine bir iş bulup çalışmaya başlamasından sonra kızlarının kıyafetinin, komşuları daktilo Nebahat Hanım'dan da daha iyi olacağına inanırlar. Ayşe'nin çalışacağı günün gelmesini sabırsızlıkla beklerler. Öbür yanda yeni kıyafetler Ayşe'nin onurunu okşar (Adıvar, 1987b: 11, 14,15).

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Ömer Hoca'nın bulunduğu mektepte, resmi mektepteki sıralardan yoktur ve sıraların yerine yerde küçük minderler, önlerinde minik rahleler vardır. Ömer Hoca'nın minderi yüksek, rahlesi büyüktür. Bunların yanında da sivri uçlu, kırbaça benzer uzun bir değnek asılıdır. İçinde elifba kitapçıkların bulunduğu bir de dolabı vardır. Her öğrenci kendi rahlesini kendisi satın alır. Çocuklar, elifba cüzünü kaynak gereç olarak kullanırlar. Hoca öğrencilerine Arapça duaları ve harfleri okutur (Adıvar, 2006b: 45, 46, 47, 49).

SONUÇ

Halide Edip Adıvar, Doğu-Batı sentezi görüşünü hem yaşantısına hem de eserlerine yansıtmış bir yazardır. Kendisi de hayatının çeşitli dönemlerinde eğitimcilik yapmış olan yazarın 1909-1963 yılları arasında kaleme aldığı yirmi bir romanındaki eğitim evreni incelendiğinde her romanda Doğu-Batı sentezi fikrinin istikrarlı bir biçimde kullanıldığı dikkat çeker. Kahramanların eğitim durumlarında, eğitim kurum ve yöntemlerinde, öğretmen tiplerinde, öğrenci tiplerinde, eğitim ortamlarının fiziki özelliklerinde bu “sentez” fikri hep güncellenir. Yer yer işaret ettiği hususta değişiklik olsa da öz hep aynıdır: Doğu-Batı sentezi.

Halide Edip Adıvar’ın ilk romanlarında Avrupa’da eğitim alma ön plandadır. Kozmopolit bir çevrede yaşayan roman kahramanlarının çoğu Avrupa okullarında eğitim almış hiç olmazsa Avrupaî tarzda eğitilmiştir. Yazar, Millî Mücadele Dönemi romanlarında, belirginleşen toplumsal bilincine paralel olarak Anadolu’nun eğitimi üzerine yoğunlaşır. Özellikle, Kurtuluş Savaşı yıllarında Avrupalı devletlerin işgalci politikaları, onda fikir değişikliği yaratır. Millî Mücadele Döneminden sonraki romanlarında ise Avrupa’daki eğitimin yerini Amerika’da alınan eğitim alır. Halide Edip Adıvar, Batı’nın eğitim sistemini överken millî kimliğin kaybedilmemesi, Doğu’nun kıymetlerinin büsbütün atılmaması gerektiğini dile getirir. Batılılaşmanın da taklitçilik olmaması gerektiğini vurgular.

Halide Edip’in romanlarındaki kadın kahramanlar genellikle eğitilidirler. Alafranga müziğin alaturka müziğe oranla daha çok rağbet gördüğü ilk dönem romanlarında, kahramanlar daha çok özel alafranga müzik dersleri alırlar. Daha sonraki romanlarında ise her iki müziği beğenen ya da her iki müziğin enstrümanlarını çalabilen kadın tiplerine rastlanır. İlk romanlarında evde özel ders alan kadın kahramanlara sonraki romanlarında örgün eğitim kurumlarında öğrenim gören kadın kahramanlar eklenir. Geleneksel eğitim almış yaşça küçük olan kadın kahramanlar ise bir şekilde batılı tarz eğitim de alırlar. Onları geliştirmeye çalışan ya eşleridir ya da kadının eğitilmesi fikrini

benimseyen kahramanlardır. Yazar romanlarında geleneksel eğitim almış olan kadın kahramanların olumsuz ve yanlış yönlerini göstererek genç kuşağı Batılı eğitim almaya sevk eder.

Halide Edip'in eleştirdiği diğer olumsuz kadın kahramanlar ise batılı eğitim alarak millî kimliğini unutan, Batılılığı taklitçilik olarak gören kadın kahramanlardır. Yazar, Batılı eğitim almanın kıyafette, konuşmada, yaşam tarzında Batıyı taklit etmek olmadığı mesajını ilk romanından son romanına kadar sürekli tekrarlar. Taklitçi kadınlar eleştirilir. Millî kimliğini unutmadan sürekli yeni şeyler öğrenen ve aldığı eğitimi kullanmaya çalışan kadınlar romanlarda olumlanan kahramanlardır.

Halide Edip, romanlarında batılı eğitim almış olan erkek kahramanlarına ailesini ve toplumu yenileştirme, geliştirme gibi önemli bir görev verir. Genellikle yurt dışında eğitim gören erkek kahramanlar bireye ve topluma yardımcı olmaya çalışırlar. Doktor olanlar fakirleri ücretsiz muayene ederler, zengin olanlar çocuk okuturlar. Kendini geliştirmiş erkek kahramanlar, eşinin ve çocuğunun Batılı tarzda eğitim almasını sağlarlar.

Olumsuz erkek kahramanlar ise eğitimsizdirler ya da geleneksel eğitimin katı kurallarından etkilenmişlerdir. Dini kişisel çıkarları için kullanan ya da korkunç ve ürkütücü olarak anlatan din adamları, ülkeyi işgal eden yabancı komutanlar, eğitimsiz oldukları halde haksız kazanç yolunu bulup parasıyla türlü rezillikler yapan zenginler, kadınların eğitim görmesini yanlış bulan cahiller romanlarda en çok eleştirilen olumsuz erkek kahramanlardır. Kadın kahramanlarda olduğu gibi Batılılaşmayı yanlış anlayan ve taklitçilikten öteye taşıyamayan erkek kahramanlar da romanlardaki olumsuz kahramanlardandır.

Halide Edip'in romanlarında çocuk kahramanlar, geleceği temsil eder. Bu nedenle romandaki çocuk tipleri masum, dürüst ve cesurdurlar. Olumsuz çocuk tipleriyle ancak olumsuz kahramanların çocukluklarına gidildiğinde karşılaşılır. İyi aile terbiyesi almayan, ciddi bir eğitimden geçmeyen çocuklar büyüdülerinde toplumda seilmeyen olumsuz bireyler olurlar. Halide Edip, küçük yaşta alınan eğitimin önemini belirtmek amacıyla bu olumsuz çocuk tiplerine romanlarında yer verir.

Halide Edip'in ilk romanından son romanına kadar eğitim kurum ve yöntemleri içinde Batılı eğitim kurumları daha geniş yer tutar; geleneksel eğitim, yanlış ve eksik yönleriyle verilir. Halide Edip Adıvar, ilk romanlarında Avrupa'da eğitim görmüş kahramanlar üzerinden Avrupa'daki eğitimi olumlarken, Millî Mücadele Dönemi romanlarında millî eğitim üzerine yoğunlaşmış, sonraki romanlarında ise Avrupa'daki eğitimin yerine Amerikan eğitim sistemini ön plana çıkarmıştır.

Halide Edip'in romanlarında ülkede alınan eğitimin kaliteli olduğundan bahsedilir. Yurt dışı eğitimi yerine ülkede Batılı eğitim kurumları örnek alınarak kurulan ya da yenileştirilen eğitim kurumları tercih edilir. Yatılı okullar çocukları olumsuz ev ortamından uzaklaştırdıkları için konakta alınan özel derslere nispetle tercih edilir.

Halide Edip'in romanlarında mürebbiyeler ve özel ders veren öğretmenler, dil ve güzel sanatlar hususunda etkilidirler. Hatta yabancı uyruklu öğretmenler, öğrencilerine çok yakın davranırlar. Mürebbiyeler çocukları çok iyi eğitirler. Özel ders veren hocalar, hem geleneksel hem de Batılı tarzda ders verirler. Alanlarında oldukça başarılı olan bu öğretmenler mesleklerini severek yapar ancak zengin ailelerin şımarık çocuklarına ders vermeleri onları zorlar. Halide Edip'in romanlarında öğretmen tipleri genellikle olumlu davranış gösterirler. Onun idealindeki öğretmen tipi öğrencileri tarafından sevilen, örnek davranışlarıyla iyi bir rehberdir. Olumlu öğretmen tipinin karşısına koyduğu olumsuz öğretmen tipi ise Anadolu'nun her yanında çalışmak istemeyen, öğrencileri arasında ayrımcılık yapan, disiplini zayıf olan öğretmendir. Mahalle mekteplerinde dini korkunç ve ürkütücü anlatan ya da kişisel çıkarları için kullanan hocalar da eleştirilir. Bunların karşısına ise dine tasavvuf boyutuyla yaklaşan hocalar konur.

Halide Edip'in eserlerinde öğrenci tipleri genel olarak yurt dışında eğitim almış, ülkesine hizmet etmek isteyen tiplerdir. Yurt dışındaki eğitim hayatı onların düşünce dünyalarını da değiştirir. Ülkenin geleceği olarak görülen bu gençler Halide Edip'te sonsuz bir güven uyandırır. Maddi durumu yetersiz olan öğrenciler zenginler tarafından okutulur. Maddi yardımı kabul etmeyen gençlerse ya bir yandan çalışarak okul masraflarını karşılar ya da okulu terk edip evin geçimini sağlarlar. Romanlarda, okuma kabiliyeti olan bu fakir çocuklar yine de eğitimlerini tamamlar ve iyi bir mevkie ulaşırlar. Okul kıyafetleri hakkında verilen bilgiler gerçekçi biçimde düzenlenmiştir. Hem yerli hem Avrupalı öğrenci

giyim kuşamlarına rastlarız. Okul kıyafeti giyen öğrenciler kendilerini büyümüş hissederek ve taşıdıkları üniformaların gururunu duyarlar.

Eğitim ortamlarının fiziki durumu incelendiğinde, öğrencilerin geleneksel eğitimin ders araç gereçleri olan rahle önünde ve minderde iki büküm oturdukları görülür. Hocanın disiplin aracı olan değnek, sınıftaki her öğrenciye ulaşacak uzunluktadır. Sadece *Kur'an* okumaya, dua ezberlemeye dayalı olan derslerde cüz ve ilmihal kullanılır. Batılı eğitim ortamlarında ise ders araçları geleneksel eğitim kurumlarından farklılık gösterir, sıralar, yazı tahtası, sinematograf gibi. Özel ders verilen odalarda her dilden kitap ve mecmualara rastlanır. Musiki derslerinde piyano başta olmak üzere keman, viyolonsel, kanun, ud, tef gibi enstrümanlar kullanılır. Halide Edip'in ilk romanlarında Batı müziği âletleri daha çok tercih edilirken, yazarın sentez fikri doğrultusunda bunlara Doğu müziği âletleri de eklenir.

Sonuç olarak, Halide Edip'in ilk romanından son romanına doğru “eğitim kurum ve yöntemlerinde, öğretmen tiplerinde, öğrenci tiplerinde, eğitim ortamlarının fiziki özelliklerinde” bir değişikliğin olmadığı; “kahramanların eğitim durumu”nda ise Millî Mücadeleden sonra Avrupai eğitimin yerine Amerikan eğitim sisteminin örnek alındığı; bütün romanlarında eğitim evreninde Doğu-Batı sentezinin benimsendiği görülmüştür.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Adivar, Halide Edip (t.y.), **Yeni Turan-Raik'in Annesi**, 6. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1977), **Döner Ayna-Sevda Sokağı Komedyası**, 4. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1983a), **Kerim Usta'nın Oğlu-Heyulâ**, 2. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1983b), **Mev'ut Hüküm**, 4. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1987a), **Seviyye Talip**, 6. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1987b), **Sonsuz Panayır**, 6. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____ (1997), **Ateşten Gömlek**, 1. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (1998), **Mor Salkımlı Ev**, 2. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (1999), **Vurun Kahpeye**, 4. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2000), **Hayat Parçaları**, 1. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2001), **Âkile Hanım Sokağı**, 1. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2003), **Yolpalas Cinayeti**, 2. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2004), **Sinekli Bakkal**, 10. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2006a), **Çaresaz**, 1. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2006b), **Kerim Usta'nın Oğlu**, 1. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2006c), **Zeyno'nun Oğlu**, 2. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

_____ (2008), **Son Eseri**, 1. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

_____ (2009a), **Handan**, 4. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

_____ (2009b), **Tatarcık**, 1. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

_____ (2010a), **Kalp Ağrısı**, 1. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

_____ (2010b), **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, 5. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

Ağbaba, Gönül (1997), **Halide Edip Adıvar Hayatı-Sanatı-Eserleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Akyüz, Yahya (2005), **Türk Eğitim Tarihi**, 9. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ana Britannica (1992), “Colombia Üniversitesi”, 6, (105).

_____ (1992), “Oxford Üniversitesi”, 17, (273).

_____ (1992), “Sorbonne”, 19, (522).

_____ (1992), “Saumur”, 19, (122).

_____ (1992), “Harvard Üniversitesi”, 10, (425).

Aytaç, Gürsel (2003), **Genel Edebiyat Bilimi**, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

Banarlı, Nihat Sami (1971), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Başar, Erdoğan (2010), “Türkiye’deki Eğitimin Tarihsel Gelişimi”, Demirel, Özcan ve Kaya, Zeki (Ed.), **Eğitim Bilimine Giriş**, 5. Baskı içinde (25-63), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bekiroğlu, Nazan (1999), **Halide Edip Adıvar**, İstanbul: Şûle Yayınları.

Bilim, Cahit Yalçın (2002), “**Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**”, 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Binbaşoğlu, Cavit (2005), **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Ankara: Anı Yayıncılık.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986), “Osmanlıda Eğitim”, 17, (8947).

Ceran, Dilek (2002), “Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Dergisi**, (12), 215-227.

Cevizci, Ahmet (2010), **Eğitim Sözlüğü**, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

Cihan, Ahmet (2007), **Osmanlı’da Eğitim**, İstanbul: 3F Yayınevi.

Çepni, Salih (2009), **Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş**, Trabzon.

Enginün, İnci (1986), **Halide Edip Adıvar**, 1. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____ (1998), **Halide Edip Adıvar**, 2. Baskı, İstanbul: Toker Yayınları.

_____ (2001), **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, 1. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____ (2007), **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ergin, Osman (1997), **Türk Maarif Tarihi**, 1-2 Cilt, İstanbul: Eser Kültür Yayınları.

Ergün, Mustafa (t.y.), “Osmanlı Devleti’nde Askeri Eğitim ve Askeri Eğitimin Batılılaşması”, <http://www.tarihcininyeri.net/forum/index.php?topic=8141.0;wap2> (07.12.2011).

Işın, Ekrem (1992), “Tanzimat Ailesi ve Modern Âdâb-ı Muâşeret”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, 1. Cilt, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Kavcar, Cahit (1999), **Edebiyat ve Eğitim**, 3. Baskı, Ankara: Engin Yayınevi.

Kurnaz, Şefika (1996), **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Küçükgörmən, Gülcan Celayir (2010), **Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Meydan Larousse (t.y.), “Cambridge Üniversitesi”, 2, (747).

Öncü, Ali (2009), **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Eğitimine Bakış (Halide Edip Adıvar Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat Haydaroğlu, İlknur (1990), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Sakaoğlu, Necdet (2003), **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Saydam, Abdullah (1995), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon: Kemal Ofset Matbaacılık.

Sezer, Ayten (1999), **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Tan, Nail (2006), **Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tunçay, Mete ve diğerleri (2002), **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2005), **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğur, Volkan (2006), **Cumhuriyet Dönemi Türk Ordusunda Atlı Spor**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- URL, “Mühendisîn-î Mülkiye Mektebi” (t.y.), http://www.bizimsahife.org/Kutuphane/Osmanli_Tarihi_Ans/Osmanli_Tarihi_M/385_Muhendisini_Mulkiye_Mektebi.htm (13.12.2011).
- Vahapoğlu, M. Hidayet (1997), **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Yeşilyurt, Evrim (2002), **Halide Edip Adıvar Hayatı ve Eserleri**, Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Neslihan AYDIN ŞAHİN, 1982 yılında Aydın'ın Yenipazar ilçesinde doğdu. İlköğrenimini (1988-1996) Hamzabali İlköğretim Okulunda, ortaöğrenimini (1996-1999) Yenipazar Lisesinde tamamladı. 1999-2003 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğrenim gördü. 2003'te Türkçe öğretmeni olarak göreve atandı. Neslihan AYDIN ŞAHİN, orta derecede İngilizce bilmektedir.